

ÁLLAMI BEAVATKOZÁS ÉS INDIVIDUALIZMUS

ÍRTA

SOMLÓ BÓDOG

1907.

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA
BUDAPEST, IV., VERES PÁLNÉ-UTCA 16.

ELŐSZÓ

Minden idők tudományos és gyakorlati politikájának legtöbbet hánytorgatott, százféleképen megoldott és mindegyre megoldásra váró nagy kérdése napjainkban ismét az érdeklődés középpontjába került. A legaktuálisabb politikai és közgazdasági kérdések jó része az állami beavatkozás problémája köré kristályosodott. E kérdésnek minduntalan újabb meg újabb előtérbe lépése igen természetes is, ha meggondoljuk, hogy akárminek akárminő szabályozása kerüljön is szóba, mindig az az előbbreváló, a prejudikáló kérdés, hogy egyáltalában avatkozzunk-e be szabálylyal, vagy sem. *Laissez-faire* vagy protekcionalizmus? — ez a politikai és államfilozófiai kérdések kérdése.

Az európai civilizációnak az a korszaka, a melyben élünk és a mely — minden jel arra mutat —; az emberi társadalom egy beláthatatlanul mélységes átalakulásának hajnala, az állami tevékenység problémájára vonatkozólag is új gyakorlatot kezdett. A francia forradalom jelszavai az angol *liberális* közgazdaságtannal és az egész polgári liberalizmus-sal egyetemben az elavult politikai requisitumok lomtárába kerültek. A politikai elmélet pedig —

mint mindig — részben merészen megelőzte a gyakorlatot, részben pedig a megújhodott praxis nyomában sántít.

A jelen tanulmánynak nem célja, hogy ez ősrégi probléma modern formájának egyik vagy másik irányban való megoldásához érveket hordjon össze, hanem tisztán az állami beavatkozásnak a társadalmi fejlődés természetfolyamatában való helyét és természettudományi jelentőségét akarja megállapítani; nem politikai vitairat, hanem az állami szabályozás lélek- és élettana akar lenni.

E szempontból a kérdésnek gyökeres revíziója alig látszhatott fölösleges munkának. Mert ha az, individualizmus tarthatatlansága és a beavatkozás szükségessége a politikai, közgazdasági és szociológiai irodalomnak éppen úgy, mint a publicisztikának és a politikai gyakorlatnak truizmusává lett is és ha egy individualizmus ellenes értekezés ma már nem is jelent többet, mint *to slay the already slain*: mégis a szóban forgó társadalmi tüneteknek a szociális élet alapokaival való összefüggésére nézve, az individualizmus és az állami beavatkozás természettudományi alapjaira nézve zavart és homályi találunk az írók legnagyobbjainál is.

A *laissez-faire*, az állítólag szabadjára hagyott verseny doktrínája hosszú ideig lefoglalta a darwinizmust a maga igazolására és jóllehet sokan érezték és igyekeztek kimutatni, hogy ez az összefüggés ily alakban helytelen, jóllehet e kérdésnek nagy iro-

dalma is támadt, az állami szabályozásnak a természetes kiválasztás szempontjából való jelentőségű mindedig tisztázatlan.

Hogy az állami beavatkozásnak a természetes kiválasztással való összefüggését megállapíthassuk, ismernünk kell mindennemű u. n. mesterséges beavatkozásnak viszonyát a természetes kiválasztás szempontjából való jelentőségével. Hogy azonban ezt az utóbbi kérdést megoldhassuk, ahhoz ismét azt szükséges tudnunk, hogy minő szerep jut ismere-teinknek a természetes kiválasztásnál. Ha tehát hosszadalmas úton érünk e tanulmány folyamán eredményhez és ha sokáig tart, a míg csak az állami beavatkozás jelenségéig eljutunk, ennek oka leg-alább részben a kérdés természetében és a kutatott összefüggések bonyolult voltában is rejlik.

Kérdésünk irodalmának felhasználásában az a meggyőződés vezette a szerzőt, hogy az a *bellum omnium contra omnes*, a mely tudományos munkák jegyzeteiben dűlni szokott, a tudományra felette csekély eredménnyel jár. Főleg a hol az eltérések mélyebbre hatók, meddő a konkrétébb tételek felett való vita. Ilyenkor voltaképpen csak az eltérő kiinduló pontokról lehetne vitázni. Ezért szerző csak oly írók nézeteivel foglalkozott, a kiknek általános irányzata ezt reá nézve lehetővé tette.

Budapest, 1902. október.

TARTALOM.

ELŐSZÓ	Oldal III
------------------	--------------

I. AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS

MINT A LÉLEKTANI ALKALMAZKODÁS ESZKÖZE.

1. A társadalom két alaptényezője.....	3
2. Az emberi szervezet alapfunkciója	
3. A boldogságra való törekvés konkrét formája	
4. Az emberi szervezet kölcsönhatása	
5. A környezetnek a lelki élet útján való hatása.....	8
6. Az eszmék szerepe.....	11
7. A társadalom ideális magyarázata.....	12
8. A történelmi materializmus.....	15
9. A történelmi materializmus bírálata.....	17
10. A történelmi materializmus bírálata (folytatás).....	21
11. A történelmi materializmus bírálata (folytatás).....	25
12. Az eszmék szerepe (befejezés) _____	27
13. Az elméletek és érzelmek szerepe.....	28
14. Vallás és tudomány.....	33
15. A tudomány szerepe az emberi cselekvésben.....	38
16. A tudomány szerepe a politikában.....	41
17. Érdekharc és osztályállam _____	46
18. A társadalmi környezet befolyása az egyén cselekvésére.....	47
19. A kényszer.....	50
20. A jog a kényszernek csak egyik neme.....	51
21. A környezet behatásának két módja	52

II. AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS

A TERMÉSZETES KIVÁLASZTÁS SZEMPONTJÁBÓL.

22. Lamarckizmus, darwinizmus, weismannizmus	57
23. A természetes kiválasztás technikája	58
24. Mi szabja meg a fennmaradásra való alkalmatosságot?	61
25. Stagnáló, evolváló, haladó és süllyedő kiválasztás.	63

26. Előrelátás és kiválasztás.....	64
27. Természetes kiválasztás az emberi társadalmakban.....	65
28. Főbb nézetek az irodalomban.....	66
29. A természetes kiválasztás a civilizált társadalmakban is fennáll.....	73
30. A fizikai környezet kiválasztó hatása —	77
31. A szerves környezet kiválasztó hatása.....	80
32. A társadalmak küzdelmének kiválasztó hatása.....	81
33. Az ember zoológiai fejlődése még nem ért véget. Marx szer- számkészítő állatja.....	84
34. Előrelátás és természetes kiválasztás	93
35. Természetes fejlődés és mesterséges beavatkozás.....	96
36. A puszta együttélés kizárja az individualizmust.....	103
37. Az individualisztikus szervezkedés is kizárja az individua- lizmust.....	106
38. Állami szabályozás és természetes kiválasztás.....	108
39. Az állami és az orvosi beavatkozás analógiája.....	112
40. A kívánatos tulajdonságok mesterséges kiválasztása.....	114
41. A természetes kiválasztás technikájának változása. — Re- presszív és preventív kiválasztás	117
42. A versenyfeltételek egyenlősítésének tana.....	120
43. A természetes átmenetek egyengetése.....	130
44. A népesedés példája.....	136
45. Verseny és szabályozás.....	144
46. Darwinizmus és szocializmus.....	147

III. AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS FEJLŐDÉSÉNEK IRÁNYA

47. Deduktív eredményeinek induktív bírálata.....	153
48. A történelmi fejlődés két végpontja.....	154
49. A legelső társadalmak.....	158
50. A primitív abszolutizmus.....	161
51. A társadalmak fejlődésével az állami beavatkozás terjedése karöltve jár.....	167
52. Az állami kényszer elviseleése egyre önkéntesebb lesz.....	169
53. A laissez-faire kora.....	172
54. A manchesterizmus köz gazdaságtana.....	175
55. Pozitív és negatív beavatkozás.....	182
56. Az evolucionista természetjog: a szabad változtatás természet- joga.....	186

I.

AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS MINT A
LÉLEKTANI ALKALMAZKODÁS ESZKÖZE

1. A társadalom két alaptényezője.

Minden társadalomtudományi kutatásnál két adott tényezőtől kell kiindulnunk. Az egyik a természet erőinek az a fejlődése, a melyet emberi szervezetnek nevezünk; a másik annak környezete: a többi világ.

Igen természetesen az emberi szervezet és a többi világ közt nincsen a végső okokat véve semmi lényeges ellentét és ennek a szembeállításnak nincsen semmi mélyebb metafizikai jelentősége. Legkevésbé pedig akarja ez a szembeállítás azt jelenteni, mintha ez a két tüneménycsoport egyike másnemű eredetnek vagy másnemű törvényszerűségnek volna alárendelve, mint azok másika. De a társadalomtudományoknak nem is az a tárgyuk, hogy a dolgok legvégső összefüggéseire visszamenjenek. Csak egészen limitált összefüggésekkel foglalkoznak és csak azon a ponton kezdik meg vizsgálódásaikat, a hol az emberi szervezet már adva van és azután ennek a szervezetnek meg a világ többi részeinek bizonyos kölcsönhatásaival foglalkoznak. A többi világhoz tartoznak persze minden egyes szervezet szempontjából a hozzá hasonló többi emberi szervezetek. Minden szociológiai

vizsgálódás tehát azoknak a bonyolult és sokszorosan összeszövődött kölcsönhatásoknak kutatásából áll, a melyek egyfelől az emberi szervezetek között, másfelől az emberi szervezetek és az azokkal érintkezésbe jutó többi világ egyes részei között létrejönnek.

2. Az emberi szervezet alapfunkciója.

Induljunk ki az egyik adott tényezéből, az emberi szervezetből. Ennek legalapvetőbb tulajdonsága az a folytonos megfogyatkozás és helyreépítés, az a folytonos önkiegészülés, a melyet életnek nevezünk és a melynek lélektani oldala a boldogságra való törekvés. Ez ennek a szervezetnek legáltalánosabb funkciója. Sőt e szervezet csakis erre a funkcióra képes. Nekem a magam boldogságára kell törekednem. E szervezet működésének minden egyéb felfogása biológiai lehetetlenség. Hogy azután mi az, a mire nekem a magam boldogságának elérésére szükségem van, azzal itt még nem foglalkozunk.

Spencer a különböző etikai rendszerek elemzéséből arra az eredményre jutott, hogy a legkülönbözőbb rendszerek a cselekvések megítélésénél ugyanazt a mértéket veszik alapul. Bárminő alapelveket is állítsanak fel, azoknak tekintélye végeredményben mindig arra a közös zsinórmértékre vihető vissza, hogy a cselekvés eredményei örvendetesek, avagy fájdalmasak-e, vagyis hogy boldogságra vezetnek-e? *

Minden cselekvés erre az önkiegészülésre tör és bár-

* Spencer: *The Principles of Ethics*. London. 1879.

mily messze lássék is elvezetni ettől a céltól, pusztán a közvetettség láncolatának hosszúsága az, a mely ezt az összefüggést elhomályosítja. Gondolkodás, vallás, tudomány, erkölcs, jog, gazdaság, technika, mindennemű ismeret, szórakozás, játék, pihenés, alvás, étkezés, nemi kielégülés, — a cselekvésnek vagy a tétlenségnek ezernyi ezer különböző módjai, mind-mind megannyi funkciói ennek a szervezetnek, megannyi közvetett formái annak a folytonos megfogyatkozásnak és helyreépítésnek, annak a szakadatlan önkiegészülésnek, — megannyi életnyilvánulások. Bármily tág legyen is a kör, bármennyit illesztünk is belé, annak záródnia kell ismét és vissza kell vezetnie az adott emberi szervezet életnyilvánulásaihoz, az önkiegészüléshez, vagy szubjektíve; a boldogságra való törekvéshez.

3. A boldogságra való törekvés konkrét formái.

Az önkiegészülés, az élet, vagy a boldogságra való törekvés részletesebb, konkrét módjai elsősorban is magában az emberi szervezetben vannak adva. Magából az emberi szervezet adott konstrukciójából folyik bizonyos dolgok örvendetessége, mások fájdalomossága. Ez az első csoport, a melyet a szükségletek csoportjának nevezhetünk. (Természetesen nagyon téves volna, ha e csoportnál tisztán a táplálkozás vagy a nemi kielégítés közvetlen szükségleteire gondolnánk.)

Hogy a feltételeknek ez a csoportja az összes emberekre nézve nagyon hasonlatos, az igen természetes, ha meggondoljuk, hogy a szervezet konstrukciójának e hason-

latosságai szolgálnak az emberiséghez való számíthatás alapjául.

Minthogy csak addig beszélünk emberről, a míg lényeges vonásaikban hasonló szervezetekről van szó, ennél fogva az ezen hasonló szervezetekben adott alapszükségleteknek is nagyban és egészben hasonlóknak kell lenniök. A le g e l e m i b b tulajdonságok tekintetében tehát eleve is ki vannak zárva a faji különbségek. Ép oly kétségtelen azonban, hogy ama tulajdonságok tekintetében, a melyek nem a legelemek, az emberfajon belül szervezeti s ebből folyó szükségleti tulajdonságok is előfordulnak. Ezek azonban, a mi szempontunkból minden jelentőség nélkül valók.

Az önkiegyesülés, a boldogságra való törekvés konkrét módjai másodsorban a szervezet környezetétől, a szervezetet körülvevő külső világtól függenek. A boldogságnak a szervezetben adott feltételei sokkal általánosabban, semhogy társadalomtudományi szempontból azoknál megállhatnánk. A szervezet környezete szolgáltatja azokat a behatásokat, a melyekkel szemben a szervezet a saját funkcionálásának, a saját konstrukciójának egyensúlyát fentartani igyekszik. A szervezetnek p. o. bizonyos hőmérsékletre van szüksége, de a környezet szabja meg, hogy ebből folyólag fűtő vagy hűtő készülékre van-e szükség, stb. Csak a környezetből, a mely nélkül a szervezetet el nem képzelhetjük, folyik a szükségletek konkrét alakja, folyik teszem, hogy a szervezetnek védelmi funkciókra van-e szüksége más állatokkal avagy emberekkel szemben.

4. Az emberi szervezetek kölcsönhatása.

A többi emberek minden egyes szervezet szempontjából a környezethez tartoznak. A környező emberek sűrűsége, viszonyuk a táplálékhoz, a gazdálkodás módja, stb. közvetve mind befolyással vannak az egyes emberi szervezetekben lefolyó funkciókra és így mindezek éppen úgy az önkiegyesülés közvetett eszközeinek bizonyos konkrét alakjaira vezetnek, mint p. o. a környezetben adott táplálható anyagok, kémiai vegyületek, fizikai tünetények stb.

Azonban maga az a tény, hogy a szervezetek körül szervezetek helyreépítésének ilyen vagy amolyan konkrét folyamatai mennek végbe, vagyis, hogy a szervezetek élete ilyen vagy amolyan ismeretek, tudomány, gazdaság, szakások, jog, vallás, erkölcs segítségével tartatik fenn, magában véve is megint újabb meg újabb, a szervezetre gyakorolt külső behatásoknak válnak szül ő okaivá és így az életfentartás e folyamatai maguk is a saját maguk megváltozását idézik elő. Minden egyes funkcionáló szervezet szempontjából ugyanis a többi szervezetek e funkciójának ilyen vagy amolyan módjai, eszközei — tudomány, gazdaság stb. — nyilvánvalóan éppen úgy hatnak, mint a külső világnak, a környezetnek bármilyen egyéb tünetényei. Miként pedig a környezet minden jelensége befolyással van a szervezet megfogyatkozó és helyreépítő folyamataira, úgy befolyással vannak reá a környezetnek éppen most említett részei is. Vagyis a többi szervezeteknek bizonyos módon való funkcionálása minden egyes szervezet funkcionálását éppen úgy alterálja, mint a környezetbeli többi jelenség, mint bármi egyéb

jelenség, a mely nem képezi hasonló szervezetek funkcionálását. Minden egyes szervezetre nézve egészen egyre megy, hogy az a külső behatás, a mely őt éri, egy hozzá hasonló szervezetnek a funkcionálására vezethető-e vissza vagy sem. Minthogy minden ilyen szervezet funkcionálása — élete — a környezetben változásokat idéz elő és a maga funkcionálásának konkrét módjával egyetemben minden más szervezetnek környezetéhez tartozik, ennél fogva igen természetesen minden egyes szervezet éppen oly lényegesen érintetik a hozzá hasonló többi szervezetnek funkcionálása — létezése — és ennek konkrét módzatai, azok speciális ismeretei és azok speciális alkalmazása által, mint az ő külvilágának bármily más jelenségei, teszem hó, világosság, szerves világ stb. által.

Ez az összefüggés az, a mely annyi minden zavaros felfogásra és elméletre adott alkalmat a társadalomtudományban. Ez, az emberi szervezetek életműködései által egymásra gyakorolt kölcsönös befolyás az, a mit társadalmi momentumnak szoktak tekinteni.

5. A környezetnek a lelki élet útján való hatása.

Az egész lelki élet, a mely cselekvéseinket irányozza, nem egyéb mint egy rész a helyreépítés folyamatában. A környezetbeli behatások nagy része a lelki élet közvetítésével hat reánk. Hogy a környezet a lelki élet megkerülésével, azaz közvetve *is* gyakorol reánk behatásokat a természetes kiválasztás útján, arról alább lesz szó. Itt tisztán a környezetbeli behatásoknak tapasztalataink, ismereteink, tudásunk útján való közvetítésére irányítjuk

figyelmünket. És pusztán emlékezetbe hozzuk a lélektan-
nak azt a tételét, hogy a tapasztalataink, ismereteink
révén végbemenő behatások arra szolgálnak, hogy élet-
funkcióinkat a bennünket körülvevő környezethez alkal-
mazzuk. Ennek az alkalmazkodásnak vannak közvetlen
és igen közvetett módjai. Ha egy forró tárgyról elrántjuk
kezünket, vagy egy gödröt kikerülünk, akkor igen köz-
vetlen módon alkalmaztuk ismereteinket és tapasztala-
tunkat életfunkcióinkra. Ha ellenben valamely életböl-
cseleti szabály szerint járunk el, akkor az ismeretek és
tapasztalatok egy nagy halmazának immár sokszorosan
közvetett módjával befolyásoltatnak életfunkcióink.
A közvetítésnek mikéntjével — a gondolkozásnak törvé-
nyeivel — a lélektan foglalkozik. Bennünket e helyen
különösen az ember lelki életének egyik alapvető jelen-
sége érdekel, az, hogy mindazokat a tapasztalatokat és
ismereteket, a melyeket szerzünk, többé-kevésbbé egy-
ségbe illesztjük.* Szükségképeni folytatása ez agyunk

* „Experience, from the very first, presents us with concre-
ted objects, vaguely continuous with the rest of the world, which
envelops them in space and time, and potentially divisible into in-
ward elements and parts. These objects we break asunder and reu-
nite. We must treat them in both ways for our knowledge of them
to grow.” William James, *The Principles of Psychology*. London, 1890. Vol. I. 487.

„There are — — mechanical conditions on which thought de-
pends, and which, — — determine the order in which is presented
the content or material for her comparisons, selections and deci-
sions.” U. o. 553.

„The Object of science is to classify and resume in brief for-
mulae the phases of our perceptual experience. It has to knit toge-
ther all our sense impressions by conceptual links and thus to
enable us to take a wide survey of the universe with the least pos-
sible expenditure of thought.” Karl Pearson, *The Gram-
mar of Science*. Second Ed. London, 1900. 352.

amaz összehasonlító és megkülönböztető működésének, a melyből gondolkodásunk áll. A nyert benyomásokból következtetéseket vonunk, azokat más következtetésekkel egybehasonlítjuk és ezen az úton oly általánosabb tételekhez jutunk, a melyek több következtetésből vannak levonva. Agyunk működésének egyik elemi sajátása folytán ilyenképen ismereteinkből leszűrt bizonyos általános eszméig eljutunk. Hogy összes benyomásainknak és ismereteinknek ez az egységbe illesztése nemcsak a nagy szellemeknek vagy a nagy műveltségű embereknek kiváltsága, hanem hogy az agyunknak sajátos természete következtében általános funkció, annak bizonyítékát megtalálhatjuk abban, hogy a legegyszerűbb embereket is foglalkoztatják a legnagyobb filozófiai problémák, a honnan és hova kérdései, hogy még a kis gyermek is eljut kérdezősködései során a dolgok, az ember, a világ eredetének kérdéseihez s hogy még csak a műveltség legelső lépcsőfokaira emelkedett vadaknak is megvan a maguk otromba elméletük a világ teremtésére, az ember származására és a világ többi részeihez való viszonyára vonatkozólag. Már e tényekből is nyilvánvaló, hogy ez a metafizikai és filozófiai funkció nem pusztán a szerelemnek játéka, vagy valami ideális tudásvágynak szüleménye, hanem igen gyakorlati és életbevágó funkció, mert ezek az általános tételek, elméletek és eszmék éppen úgy irányozzák cselekvésünket, mint a konkrétebb ismeretek.

6. Az eszmék szerepe.

Minden agy tehát egy többé-kevésbé egységes rendszerbe igyekszik illeszteni összes tapasztalatait, az egyes szétszórt ismeretekből mind általánosabb tételeket vezet le és ezek az általános tételek, elméletek, világnézetek befolyással vannak az illető szervezet funkcionálására.

Miként a világegyetem egészére, cselekvésünk minden egyéb körére, úgy a társadalomra, embertársainkhoz való viszonyunkra nézve is alkotunk ily általánosításokat, a melyek ugyancsak összes ismereteinknek, összes benyomásainknak és szervezetünk adott struktúrájának eredői. Minden embernek megvan illetéknéppen a maga tehetőségéhez és tapasztalataihoz mért társadalombölcselete is éppen úgy, mint a hogy megvan a maga vallásfilozófiája, a maga etikája stb. és ez az ő társadalombölcselete oly tényező, a mely cselekvésének magyarázatánál figyelmen kívül nem hagyható. Hogy mennyire feladata az államnak egyes osztályok törekvéseit támogatni más osztályokkal szemben, hogy a laissez-faire elve helyes-e, avagy ellenkezőleg jogilag szabályozni kell-e a termelést, és a fogyasztást, mindezekre a legegyszerűbb emberek szájából is a leghatározottabb elméleteket hallhatjuk. S akár egy kávéházi diskurzust lessünk meg, akár egy faluban este a malom alatt összegyűlők beszélgetését hallgassuk végig az élet bajairól, egészen határozott állam- vagy adó-elméletet, jogbölcseleti és politikai nézeteket hallhatunk.

Azt látjuk tehát, hogy a legkülönbözőbb foglalko-

zású embereknek is szükségük van bizonyos társadalombölcseleti elméletekre és hogy ezeket a maguk ismeretkörén és a maguk érdekkörén belül szükség esetén ők maguk is készítik.

Agyunknak ezt a sajátságát azonban, hogy minden benyomást szüntelen egybevetés és megkülönböztetés révén egy minden cselekedetünket befolyásoló egységbe törekszik illeszteni, a megfelelő társadalmi jelenségek magyarázatánál rendszerint nem szokták kellő figyelemre méltatni.

A mit eszmének, eszmék hatásának nevezünk, az nem egyéb mint tapasztalatainknak és egyéb ismeretünknek olyan összefoglalása, egységesítése, a melyet lelki életünk egyik alapvető törvényének ismertünk fel és a melyről megállapítottuk, hogy cselekvésünkre döntő befolyást gyakorol; és így már az eddigiek alapján is nagyon könnyű belátni, hogy milyen szerepet játszanak az eszmék a társadalom funkcionálásában, vagyis a külső világ és az emberi szervezetek kölcsönös egymáshatásában.

Az irodalomban erre vonatkozólag két nagy és homlokegyenest ellenkező irányt különböztethetünk meg: az ideálist és a materiálist.

7. A társadalom ideális magyarázata.

Az ideális felfogás az egész szociális fejlődést eszmékre vezet vissza; ezeket tekinti a végső és rendszerint egyedüli ható okoknak. Úgy látja a társadalmi életet, mintha abban csakis az eszméknek, azaz csakis a külön-

böző ismeretek különböző összefoglalásainak és különböző következtetéseknek küzdelme folya. Az ideális felfogás szerint az egész társadalmi fejlődés nem volna egyéb, mint a különböző tapasztalatokat tett és a különböző következtetésekre jutott emberek kölcsönös kapacitálgatása.

Minthogy kétségtelen, hogy ismereteink és következtetéseink igen lényegesen befolyásolják a boldogságra való törekvésünket, cselekvésünket, kétségtelen az is, hogy ismereteink és következtetéseinknek azok a fontos összefoglalásai, a melyeket eszméknek nevezünk, szintén igen lényegesen befolyásolják cselekvésünket és így a társadalmi fejlődést is. Azonban láttuk, hogy cselekvésünket nemcsak a külső világról való ismereteink befolyásolják, hanem hogy az ismereteinkben, tapasztalatainkban és az azokból vont következtetéseinkben foglalt befolyáson kívül a bennünket körülvevő külső világ, a környezet más befolyásokat is gyakorol szervezetünk funkcionálására és hogy ez a funkcionálás ezenfelül még magának a szervezetnek adott struktúrájától is függ. Hiszen ismereteink és tapasztalataink nem egyebek, mint a környezet által szervezetünkre gyakorolt benyomások, illetve azoknak gondolkodásunk által való feldolgozásai. Ha tehát az ideális felfogás csak az eszmékre van figyelemmel s nem tekinti szervezetünket és annak környezetét, akkor már az eszmék eredetét és lényegét sem képes felfogni, — a minthogy ez a felfogás erre nézve rendszerint a legsötétebb tévedésben is leledzik. De a környezet nemcsak ismereteink közvetítésével gyakorol befolyást cselekvésünkre, hanem miként alább látni fogjuk, azon kívül is lényeges

befolyást gyakorol mindennemű szervezetre nézve és így az ideális felfogás kettős óriási hibát is követ el, a midőn a környezet vizsgálása nélkül egymagukkal az eszmékkel foglalkozik.

Ép oly elkerülhetetlenül szükséges — miként láttuk — a szervezetünkben adott szükségletekre figyelemmel lenni. Az eszmék, miként minden egyéb ismereteink csak eszközök e szükségletek kielégítésére. Azok csakis e szükségletekhez viszonyítva érthetők meg. Mihelyest ezen alapjuktól elválasztva olybá vesszük azokat, mintha önálló életet élnének, nincsen semmi értelmük. Ismereteinknek az az elrendezése, amelyet eszmének nevezünk, a mi szervezetünk funkciója, a mely — miként annak minden egyéb funkciója — kizárólag éppen e szervezet valamely szükségletének szolgál.

A midőn tehát az eszmei irányzat a társadalmi fejlődést pusztán csak eszmékből igyekszik megérteni, vagyis a midőn pusztán csak a környezetnek szervezetünkre gyakorolt bizonyos hatásait, illetőleg azoknak némely összegezeit veszi figyelembe a társadalmi élet megmagyarázásánál, azonban nincsen semmi tekintettel sem magára a funkcionáló szervezetnek konstrukciójára, sem pedig nincsen tekintettel arra a környezetre, a mely ezt a szervezetet körülöleli, s a melyhez annak hozzáalkalmazkodnia kell: akkor a társadalmi életnek fentebb kifejtett tényezői közül csak az egyiket és azt sem a maga teljességében veszi figyelembe, a minek következtében nemhogy a társadalmi életet, hanem még csak ezt az egy tényezőt sem képes helyesen felfogni.

8. *A történelmi materializmus.*

A materiális felfogás ezzel szemben a fősúlyt a környezetre, illetőleg rendszerint annak bizonyos részeire helyezi és az eszméknek nem tulajdonít semminemű jelentőséget, mert azok szerinte csak a mindenkori környezet visszatükröződései. Napjainkban az u. n. történelmi materializmus a legtisztábban kidolgozott és a legszélesebb körben hatást gyakorló terméke ennek az irányynak. A történelmi materializmus az egész társadalmi életet a mindenkori gazdasági szervezetre viszi vissza.

Szerinte a társadalmi létnek meghatározó alapja a közös termelés, vagyis azoknak az eszközöknek létrehozása, a melyek létünk fentartásához szükségesek. Minden társadalomnak jellege attól függ, hogy ezeknek az eszközöknek összeműködés útján való létrehozása mi módon megy végbe. Ettől függ a társadalom szervezete. A jog, a mely csak eszköz a létért való küzdelemben, valami a gazdaságtól függő és annak szolgáló, a jog és változásai járulékos természetűek és másként nem is magyarázhatók, mint a gazdálkodás és bizonyos átalakulásainak következményei. A szociális élet törvényszerűségét a történelmi materializmus a gazdasági élet törvényszerűségében keresi.* Eszméink, vallásos, erkölcsi, jogi eszméink, bizonyos irányok, bizonyos intézmények jogosultságáról, igazságáról való felfogásaink nem igazi okok a társa-

*Dr. Rudolf Stammler, *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*. Leipzig 1898. 27—30.

dalmi életben, hanem csak reflexei, visszfényei a mindenkori gazdálkodásnak, a társadalmi élet egyetlen realitásának.

„Die soziale Wirtschaft ist das alleinige Reale im sozialen Leben; ihre Bewegungsgesetze sind die einzigen Wahrheiten in diesem Gebiete. Alles was sonst neben diesen Realitäten der ökonomischen Phänomene erscheint, wie vor allem Ansichten über die gesetzmässige Berechtigung bestimmter sozialer Bestrebungen, ist nur Reflex, sind lediglich Spiegelbilder, die als selbständige Gegenstände anzunehmen eine wissenschaftliche Täuschung bedeutet.“

Minden népnek összes szellemi élete a történelmi materializmus szerint nem egyéb, mint a társadalmi gazdálkodás által létrehozott tünemények visszfénye. Minden kor összes eszméi csak „felsőépítménye” (Überbau) az illető gazdaságnak. S az eszmei tüneményeknek ez az alárendeltsége a gazdasági tünemények alá, egyaránt áll erkölcsre és vallásra, művészetre és tudományra nézve, valamint azokra az irányzatokra és törekvésekre, amelyek valamely társadalom fentartására vagy megváltoztatására vonatkoznak.²

Stammler még hozzáteszi: „Dass auf die Ausbildung und Gestaltung des Rechtes religiöse Vorstellungen und sittliche Ideen ihren Einfluss haben, kann auch nach der materialistischen Geschichtsauffassung ruhig stehen blei-

¹ U. o. 32.

² U. o. 30-33.

ben."* Azonban a történelmi materializmus ennek a befolyásnak egész teljességét, ennek a behatásnak rendes helyét és szerepét a normális fejlődésben soha és sehol kifejezésre nem juttatja, hanem legföljebb csak az erről szóló fejtegetések valamelyik zugában állítja az eszmék e hatását.

9. A történelmi materializmus bírálata.

A történelmi materializmus már az eszmék keletkezését is helytelenül adja vissza, a mikor azokat a társadalmi élet egyik részének, a gazdaság visszaverődéseinek tekinti és a konstrukcióból teljesen kihagyja az emberi szervezetet.

A gazdasági szervezet már része annak a társadalmi életnek, a mely többi részeivel együtt éppen magyarázatra szorul. Ebből tehát nem volna szabad kiindulni. Ez a fel fogás egyedül ezt a részt tekinti közvetlenül szükségletek eredményének, míg a többiről azt tartja, hogy azok a gazdasági rész hatása alatt keletkeznek — a mi megint nem helyes, mert a többi részre nézve nem állanak más fejlődési alaptörvények, mint a gazdasági részre vonatkozólag. A történelmi materializmus azonban ennek a résznek valami különleges immanens törvényeket imputál és azt tartja, hogy az eszmék tisztán a mindenkori gazdasági élet kifolyásai, annak visszatükröződései. Az eszméknek nem tulajdonít lényeges jelentőséget sem cselekvésünk, sem a társadalmi élet szempontjából.

A történelmi materializmus tehát már jóval közelebb

* U. o. 35.

jut az igazsághoz, mint az eszmei felfogás, mert szükségletekre megy vissza, mert környezetünknek eszméink képződésére gyakorolt befolyását ismeri, mert tudja, hogy azok nem egy külön világból valók. Azonban a történelmi materializmus a legzűzavarosabb módon hányja össze ezeket a tételeket. A szükségletek felismerése végett nem megy vissza az emberi szervezetre, hanem csak a gazdasági életben ismeri fel azok nyomát. Az emberi szervezet törvényeiről egyáltalában soha sem szól, ez az alapvető tényező mindig csak hallgatagon feltételezve, mindennemű más tünetények mögé elrejtve marad. Innen van, hogy már az eszmeképződés folyamata sem áll egész tisztaságában a történelmi materializmus előtt. Eszméink idegrendszerünk működésének eredményei, annak bizonyos funkcióit nevezzük eszméknek. Azok nem keletkeznek valami misztikus módon a gazdasági életből. De azután nem is csak a gazdálkodás szolgáltatja azokat, hanem az egész környezet. A történelmi materializmus a gazdálkodással csak azt akarja kifejezni, hogy szükségletek eredményei, azonban azt igen homályosan és helytelenül juttatja kifejezésre.

Ha azt vizsgáljuk, hogy mi a közös vonás mindennemű társadalmi produktumban, tehát vallásban, erkölcsben, művészetben, jogban, tudományban és gazdaságban egyaránt, azt fogjuk találni, hogy mindezek emberi cselekvések eredményei és az emberi cselekvés általános törvényei valamennyiükre nézve állanak. Nem lehet tehát a gazdaságot külön véve mintegy természetesebb produktnak tekinteni. Emberek alkotják a gazdaságot éppen

úgy, mint minden egyéb társadalmi tüneményt és az emberek ugyanazokat a természettörvényeket követik, a midőn gazdaságot alkotnak, mint akkor, a midőn jogot vagy vallást alkotnak.

Jog és gazdálkodás egyformán természetesek, vagy, egyformán mesterségesek. Teljes igaz ugyan, hogy pl. a jog a mindenkori gazdaság szerint irányul, hogy általa lényegesen befolyásoltatik. De nem csak a gazdálkodás határozza meg a jogot. Kultúránk összes többi részei szintén befolyással vannak reá. A gazdaság törvényszerű fejlődése egymagában véve még nem adja a jog törvényszerű fejlődését. És még kevésbé áll, hogy a kultúra összes többi részei egyszerűen a gazdálkodásnak volnának reflexei, a gazdálkodás pedig természeti törvények szerint fejlődnék. A kultúra összes többi részei éppen úgy befolyásolják a gazdaság fejlődését, miként a gazdaság kultúránk egyéb részeit. Itt kölcsönhatás áll fenn a szó legszorosabb értelmében. A tudomány például nemcsak egyszerűen reflexe a természeti törvények szerint fejlődő gazdasági tüneményeknek, hanem ezeket a gazdasági tüneményeket viszont lényegesen befolyásolja a tudomány mindenkori állása. A gazdaságnak tehát egyáltalán nincsen meg az az elsődleges és központi helyzete a társadalomban, a melylyel szemben minden más tünemény csak másodlagos és mellékes volna és így a jog és gazdaság közti viszony a történelmi materializmus szerint egészen ferdén van megvonva. A jog függ ugyan a gazdaságtól is, de függ sok más egyébtől is, viszont a gazdaság éppen úgy függ a jogtól is. Továbbá az emberi közreműködés és ezzel az

az elem, a melyet a történelmi materializmus mesterségesnek nevez, éppen úgy megvan a gazdaságban is, mint a jogban. A gazdálkodás éppen olyan emberi funkció, mint a jogalkotás. Szükségeiteinket elégítjük ki akkor is, a mikor gazdálkodunk, akkor is, a mikor jogot alkotunk.

Minden szociológiai kutatásnak alfája, hogy az emberből kell kiindulnia. Minden tudománynak megvannak a maga tényei, a melyeket adottaknak kell tekintenie, a melyek alapul vételével építhet csak tovább. A társadalomtudományok nagy alapvető ténye az ember. Ebből kell kiindulnunk. Feltétlenül rossz szociológia, vagy jogbölcselet, vagy politika az, a mely a vallásból, vagy a gazdálkodásból, vagy a jogból, vagy a társas ösztönből, vagy az istenből, vagy az erkölcsből, vagy az állam fogalmából, vagy hasonló fogalmakból indul ki. Az ilyen politika vagy jogbölcselet a levegőben lóg és nem ér soha talajt. Jog, gazdaság, erkölcs, tudomány, vallás, állam stb. mindmégannyian részei a társadalomnak; hogy ezek létezhesenek, ahhoz már léteznie kell egy társadalomnak, ezeken tehát nem lehet kezdeni a társadalom magyarázatát. Egészen hibás a társadalmat a társadalom egy részéből megmagyarázni akarni.

A történelmi materializmus éppen olyan egyoldalú társadalombölcselet, mint többi elődje, a mely csődöt mondott. A gazdaságból akarja megmagyarázni a társadalom többi intézményét, nem pedig az emberből a gazdaságot és a többit egyaránt.

10. A történelmi materializmus bírálata. (Folytatás.)

A történelmi materializmus tehát egyike ama ferde társadalombölcseleti elméleteknek, a melyek az egész társadalmat a társadalom egy részéből akarják magyarázni. Kiszakítanak egy szembetűnő részt és azt teszik meg oknak a többivel szemben.

Valami szemernyi igazság ugyan foglaltatik mindezen elméletekben, mert hiszen a társadalmi intézmények szoros kölcsönhatása mellett minden intézménykör befolyásolja a többit. A mindenkori erkölcs szemmel láthatólag befolyásolja valamennyi többi társadalmi intézményt, a tudomány hatása alól szintén nem vonhatja ki magát semmi más társadalmi intézmény; a mindenkori vallás bélyege is rá van sütve a társadalmi élet minden porcikájára s a jog befolyása is elhat mindenhová, az egész társadalmon belül. De éppen mivel a dolgok így állanak, helytelenek mindazok az elméletek, a melyek a társadalmat ezen intézménykörök egyikére, vagy másikára viszik vissza. Ezek az elméletek egy örökös circulus vitiosusban fognak és ebbe a körforgásba állott be a történelmi materializmus is, a midőn az egész társadalmat a gazdaságból akarja magyarázni.

Ebből a körforgásból csakis úgy menekülhetünk ki, ha visszamegyünk egy olyan okig, a mely mindezeknek a társadalmi intézményeknek közös oka, a mely éppen úgy megmagyarázza a jogot, mint a vallást, vagy a tudományt, az erkölcsöt éppen úgy, mint a gazdaságot, vagy a művészetet.

Az összes társadalmi életviszonynak ez a közös alapoka pedig nem más, miként láttuk, mint az emberi szervezet és annak környezete. Mindezeket az intézményeket csak úgy érthetjük meg, ha az emberi szervezet működésének eredményeképpen fogjuk fel őket. Valamennyien egyformán emberi cselekvésnek, az emberi szervezet funkcionálásának eredményei. Egyik sem okozata a másiknak, hanem mindannyian egymás mellé rendelt okozatok.

Ennyiben tehát a szocializmus alapját képező társadalombölcselet, a történelmi materializmus épp oly téves, mint azok a hozzá hasonló elméletek, a melyek egy intézménykört kiemelnek és abból magyarázzák a többit.

Hogy azonban egészen igazságosak legyünk a történelmi materializmushoz, ehhez hozzá kell fűznünk még egy megjegyzést. A gazdaság ugyanis az emberi szükségletek, az emberi szervezet funkcionálásának sokkal szélesebb körét öleli fel, mint bármely más intézmény kör. A gazdaság az emberiségnek, a kultúrtörténelemnek sokkal nagyobb részét teszi ki, mint a tudomány, az erkölcs, vagy a vallás stb. Azt mondtuk előbb, hogy mindezek egyformán az emberi cselekvőségnek, vagyis az emberi szervezet működésének eredményei. Most ehhez még hozzá kell tennünk, hogy a gazdaság az emberi szervezet működésének sokkal nagyobb körét öleli fel, mint bármi más. A midőn tehát a történelmi materializmus a gazdálkodást állítja a társadalmi élet középpontjába s a gazdálkodást jelöli meg a többi társadalmi tünemények okául, akkor aránylag mégis közelebb jár az igazsághoz, mint a többi előbb említett társadalmi elmélet. Abszolút mértékkel

mérve éppen oly helytelen a társadalom okául a gazdálkodást mondani, mint bármi egyéb társadalmi intézménykört, relatíve azonban mégis kisebb hiba a gazdálkodást venni alapul, mint valami egyebet, mert a gazdálkodás még aránylag legtöbbet ölel fel abból, a mit az összes társadalmi tünemények igaz alapokának mondottunk. A tudomány, a jog stb. szintúgy az emberi szervezet működésének eredményei, mint a gazdaság, éppen úgy emberi szükségletek kielégítésére szolgálnak, mint a gazdaság, de mégis a jog vagy vallás, vagy erkölcs köre elenyésző a szükségleteknek ahhoz a köréhez képest, a melyet gazdaságnak nevezünk.

A midőn a társadalmi materializmus kikel a társadalomnak ideologikus, eszmei felfogása ellen s tiltakozik ellene, hogy a társadalmat a vallásból vagy erkölcsből, vagy egyéb eszmékből magyarázzuk, tiltakozik az ellen, hogy ezeknek az eszméknek egy külön világát ismerjük el, hogy ezeket az eszméket önálló ható okokként állítsuk oda: akkor a történelmi materializmus az igazság hatalmas darabjának adott kifejezést. Mert való igaz, hogy ez az ideologikus felfogás, az a felfogás, a mely szerint ezek a jogi, erkölcsi, vallási, avagy tudományos eszmék mintegy külön eszmei világból, deus ex machina módjára bukkanának fel, egészen helytelen. Való igaz, hogy ezek a különböző eszmék csak szükségletek kielégítésére szolgálnak, s nem élnek külön életet, hanem csak a materiális okok reflexei, csak azoknak okozatai. Való igaz, hogy mindezen eszmék mögött reális szükségletek, materiális okok hatnak. De ezt a korszakalkotó igazságot a történelmi mate-

rializmus, igen helytelenül, egy csomó tévedés kíséretében juttatta kifejezésre. Ezeknek a nagy igazságoknak népszerűsítése körül semmi más elmélet nem szerzett oly nagy érdemeket, mint a történelmi materializmus és az ennek alapján álló tudományos szocializmus. De midőn ezt az érdemet készségesen elismerjük, nem kell elfogadnunk a téves burkolatot, hanem meg kell azt attól tisztitanunk; vissza kell azt vinnünk arra a tiszta természettudományi világfelfogásra, a mely a történelmi materializmusnak is életet adott. Nem szabad tehát elfogadnunk, hogy a gazdaság az egyetlen tünemény a társadalomban, a mely a természet törvényei szerint fejlődik s hogy a társadalom többi tüneményei a gazdaságtól feltételezetten, mesterségesen alkottatnának, hanem ki kell indulnunk az emberi szervezetből, annak funkcionálásából, ki kell indulnunk abból, hogy az emberek cselekvése éppen úgy hoz létre gazdaságot, mint jogot és erkölcsöt.

A társadalmi élet törvényszerűségét nem szabad valamely külön társadalmi tünénysorozat törvényszerűségében keresni, a társadalmi életnek sincsen más törvényszerűsége, mint az egyetemes, természettudományi törvényszerűség, a mely minden egyes szociális jelenség törvényszerűségét közvetlenül meghatározza. A dolog tehát nem áll úgy, hogy ez az egyetemes természettudományi törvényszerűség k ö z v e t l e n ü l csak a gazdasági élet tüneményeinek, törvényszerűségének szolgálja alapjául, és hogy aztán a társadalmi lét minden más, nem gazdasági jelensége közvetlenül a gazdasági jelenségek által határozhatnák meg. Hanem miként ezt a történelmi

materializmus a gazdasági tüneményekkel tette, úgy kell helyesen eljárni valamennyi társadalmi tüneményre vonatkozólag és valamennyit egyaránt az egyetemes természettudományi törvényszerűség világában, nem pedig valamelyes speciális társadalmi, gazdasági törvényszerűség kifolyásaképen kell szemlélnünk.

11. A történelmi materializmus bírálata. (Folytatás.)

Kövessük a fentebbiek szemléltetéséül Stammlernek az építészetre vonatkozó példáját, a melyet a történelmi materializmus illusztrálására hoz fel.

„Das Haus geht auf die materiellen Bedürfnisse der Menschen zurück, — úgymond Stammler — diese sind die letzte Unterlage für Architektur. Mögen nun immer in verwickelter Sachlage bei einem Hausbau diese und jene Sondergründe für die Wahl der Fassade und für die Art der Einzelausführung hineinspielen, und künstlerische Ideen von bestimmender Bedeutung dabei auftreten, — wer im ganzen den Gang der Architektur verfolgt und dessen Vorschreiten nach seinen kausalen Bestimmungsgründen in wissenschaftlicher Vollständigkeit und mit erschöpfender Sicherheit haben wollte, der könnte wohl schwerlich davon abkommen, dass im letzten Grunde es wirtschaftliche Bedingungen sind, die als wirkende Ursachen von massgeblichen Einflüsse gewesen sind.“*

Ez a példa nagyon jól feltünteti a történelmi mate-

* Stammler, Wirtschaft und Recht

rializmus összes előnyeit és hátrányait. Ha megkísértjük elképzelni azt a természeti folyamatot, a mely az építészet valamely termékének létrejöveteléhez vezet el, akkor nyilvánvaló, hogy mily fontos szerepe van az okok ama halmazának, a melyet a „gazdasági feltételek” neve alatt foglalhatunk össze. Látjuk tehát, hogy mily közel jut a történelmi materializmus az egész igazsághoz, a midőn oly sok, teljesen meg nem felelő magyarázat után a gazdasági magyarázathoz fordul. Ha azonban a közvetett természettudományi magyarázattól, vagyis a történelmi materializmus gazdasági törvényszerűségétől az általános törvényszerűség közvetlen természettudományi magyarázatához fordulunk, akkor ez utóbbinak előnyei szembeesők. Azok a természetes okok, a melyek az építészet valamely termékének létrejövetelénél közrehatnak, ugyanis nem közvetítetnek mindannyian a gazdasági termelés módja által. A termelés módja ugyan mindezeket az okokat befolyásolja, de ha csak a termelés módra vagyunk figyelemmel, akkor azonnal kizárjuk a befolyások egy egész sorát, a melyeket egy építészeti termék keletkezésének megmagyarázásánál figyelmen kívül hagyni nem szabad. Ha teljesen kimerítő akarunk lenni, akkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk a cselekvő szervezeteket összes társadalmi és nem társadalmi feltételeikkel egyetemben. A természetes környezet az építésre nemcsak a gazdaságra gyakorolt befolyása révén fejt ki hatást, hanem egészen közvetlenül azáltal is, hogy az építőanyagot szolgáltatja, a melynek a gazdaságtól egészen független befolyása van az építésmódra. Idézzük emlékezetünkbe,

hogy a klasszikus stílusra a déli természet a maga pálmáival gyakorolt befolyást, míg a gót stíluson a zordon észak és a fenyvesek hatása látszik. Ez pedig szintén a környezetnek oly közvetlen befolyása, a melyet nem a gazdálkodás módja közvetített. Vagyis minden ismeret, mind az a benyomás, a mely a cselekvő szervezeteket érte, vagyis az egész természetes és társadalmi környezet, e szervezeteknek a fejlődés rendén kifejlődött összes funkciói — vagy szubjektíve kifejezve: szükségletei — mind befolyással voltak az illető épületre.

Nem szabad tehát ezt az összefüggést olyanformán egyszerűsíteni, a mint a történelmi materializmus teszi és ahhoz, hogy a materializmus talaján megmaradjunk, — egyáltalán nem szükséges a materialis okoknak egész sorozatát egy materialis oknak, a gazdaságinak, kedvéért figyelmen kívül hagynunk.

12. Az eszmék szerepe. (Befejezés.)

A társadalom ideális felfogásának és a történelmi materializmus bírálata után foglaljuk össze, hogy mit kell az eszmék hatásáról tartanunk:

A mily igaz, hogy az eszmék nem élnek önálló életet valami külön világban, a mily igaz, hogy azok szükségletekre való tekintettel keletkeznek s hogy azok a mindenkori környezetnek szervezetünkre gyakorolt behatásainak eredményei, épp oly igaz, sőt éppen mindebből következik, hogy az egyszer létrejött eszme cselekedetünkre s így a társadalmi fejlődésre befolyással van. Hiszen, a mi ismereteinkre nézve áll, az éppen úgy áll minden eszmére is, az

eszmék nem lévén egyebek, mint ismereteink egy része. Már pedig ismereteinkről csak kétségtelen, hogy cselekedtünket determinálják. A történelmi materializmus téved, a midőn azt véli, hogy az eszmék relativitásából, abszolút voltak megdöntéséből az következik, hogy a társadalmi élet szempontjából nincsen semmi jelentőségük. Az eszmék, miként a társadalmi élet többi részeire, úgy a gazdálkodásra is befolyással vannak, a melyet a történelmi materializmus az eszmék egyedüli kútforrásának, és minden eszme befolyásától teljesen mentesnek tekint.

A társadalmi élet uralkodó felfogásai közül tehát úgy az ideális, mint materiális nem adnak tiszta képet arról a viszonyról, a melyben a társadalom az ember szervezetéhez és ennek a szervezetnek környezetéhez áll és ennél fogva nem is lehet helyes felfogásuk a társadalmi fejlődés tényezőiről és arról a befolyásról, a melyet az eszmék az emberi cselekvésre és ehhez képest a társadalomra gyakorolnak. Nem törekedvén az eszmék eredetének és lényegének tudományos megértésére, ez a két irányzat — miként láttuk — éppen a két téves végletbe esett az eszmék, az emberi társadalom szempontjából való jelentőségének megítélésénél.

13. Az elméletek és érzelmeik szerepe.

Az eszméknek a társadalmi életre gyakorolt befolyásának megállapításával kapcsolatban kell azt a hasonló képen sokat vitatott kérdést eldöntenünk, hogy milyen szerepük van a társadalom fejlődése szempontjából az elméleteknek és az érzelmeknek.

Az elméleteket az ismeretek csoportjába kell soroznunk. Elmélet nem egyéb mint bizonyos körre vonatkozó, bizonyos fokig elrendezett ismeret. Az elmélet befolyása cselekvésünkre s így a társadalomra egészen azonos az eszmékével, egyszóval az ismeretek befolyásával. Az érzelmek kifejezése mögött pedig igen gyakran megint nem rejlik egyéb, mint bizonyos megszokott ismeretek, illetőleg következtetések, mint a mikor pl. vallási érzelmekről, demokratikus, hűbér stb. érzelmekről szólunk. A mennyiben pedig olyan mélyebb folyamatok szervezetünk alapvetőbb funkcióinak jelzésére használják az érzelmelek kifejezést, a melyek már nem tartoznak az ismeretek, hanem az emberi szervezet struktúrájának körébe, a mikor az ösztönökkel vétetnek egy értelműeknek, mint a mikor pl. az önfentartás, a fajfentartás érzelmeiről van szó, akkor tulajdonképen a szervezetünkben adott szükségletek valamelyikét értik alattuk. Nekünk tehát az érzelmekkel sem kell külön foglalkoznunk, mert azok vagy az ismeretek, vagy a szükségletek csoportjába illeszkednek.

A magyar irodalomban Pikler Gyula hangsúlyozza nagy nyomatékkal, hogy az eszméknek, érzelmeknek és elméleteknek nincsen alapvető befolyásuk a jogalkotásra, hogy ezek az elméletek és spekulációk csak másodlagos gondolatmenetek, a melyek csak utólag keletkeznek az intézmények igazolására, miután az emberek azok hasznosságát belátták.

Ezzel szemben azt tartjuk: azt mondani, hogy olyan

elméleteket csinálunk, a milyeneket hasznosaknak tartunk magunkra nézve, azt jelentené, hogy olyan ismereteket szerzünk és azokat úgy rendezzük el, azokból úgy következtetünk, a miként ez reánk nézve hasznos. Ismereteink és szükségleteink összefüggése, ismeretünk hasznossága tagadhatatlan ugyan, de nem áll ismereteinknek és következtetéseinknek ez a szubjektív önkényszerűsége. Ismereteim és következtetéseim nem csak az én szükségleteimtől és még kevésbé csak azok belátásától, hanem bizonyos, nem független, objektív, velem szemben külső behatásoktól függenek attól a külső világtól, a mely engem körülvesz és a melyhez nekem hozzá kell alkalmazkodnom. Ismereteim hasznossága éppen abban áll, hogy megtanít arra, hogy mihez kell hozzá alkalmazkodnom.

Ha az engem körülvevő objektív világtól függetlenül, tisztán vágyaimnak megfelelő képet konstruálnék magamnak arról, akkor lépten-nyomon belebotlanék, beleütközném ebbe a környezetembe. Ismereteimnek meg következtetéseimnek éppen abban rejlik hasznos voltuk, hogy ennek a beleütközésnek elkerülésére és a környezethez való hozzáalkalmazkodásra nyújtanak lehetőséget. Az a közmondás, hogy azt hisszük, a mit kívánunk, csak egy darabkája az igazságnak.

Pikler tévedése ott kezdődik, hogy a társadalom-tényezőit nem osztályozza tisztán. Ő három tényező csoportot vesz fel: 1. szükségleteket, vagyis bizonyos állandó élettani folyamatokat; 2. ismereteket, vagyis bizonyos lélektani folyamatokat; 3. szől elméletekről, érzelmekről,

ösztönökről, mint az első két kategórián kívül álló dolgokról.

Ennek a felosztásnak két nagy hibája van. Az 1-ső az, hogy nem veszi figyelembe az emberi szervezet környezetét. Pikler erre azt válaszolná, hogy ő annyiban felöleli a környezetet is, a mennyiben az a 2. kategóriában, az ismeretek csoportjában benfoglaltatik, ezt még mindig nem tartanók elégségesnek, mert, miként alább részletesen látni fogjuk, még az ismereteink által fel nem ölelt környezetnek is nagyon jelentékeny befolyása van a társadalmi intézmények alakulására.

A felosztás második nagy hibája, hogy oly ösztönökről, elméletekről, érzelmekről beszél, a melyek nem tartoznának sem az első, sem a második, azaz sem a szükségletek, sem az ismeretek csoportjába, holott, miként már említettük, ezek feltétlenül e csoportok valamelyikébe tartoznak.

A mennyiben a Pikler által felvett ösztönök és érzelmek nyezetét, a melyhez annak hozzá alkalmazkodnia kell. Ha nem szükségletek, nem lehetnek egyebek, mint ismeretek. Az eszmék és elméletek pedig világosan semmi egyebek, mint ismeretek.

E két alaptévedésből folyik Piklernek társadalomfilozófiai tévedése az elméleteknek, eszméknek, a vallásnak társadalmi jelentőségére nézve, nevezetesen az a tanítása, hogy mindezek nem befolyásolnak bennünket intézményeink megalkotásánál. Piklernek erre vonatkozó tanításából csakis az fogadható el igaznak, hogy megváltozott eszméink, elméleteink nem befolyásolnak bennünket és intézményeinket. Ez azonban csak annyit jelentene, hogy

nem régi ismereteink, hanem új ismereteink szerint cselekszünk — a mi nyilvánvaló.

A helyesen kifejezett igazság az, hogy mindenkor összes ismereteinknek a cselekvéskor fennálló tömege szerint járunk el. Ha új benyomások folytán régi ismereteink — elméleteink, eszméink — megváltoztak, akkor persze nem is tartoznak ismereteink közé és nem is befolyásolják cselekvésünket. Tudjuk, hogy ismereteink mindenkor egységet képeznek. De ha új benyomások behatása alatt ilyen régi ismereteink, eszméink, elméleteink, vallásunk, tudományunk, előítéleteink, babonáink — vagy bárhogyan nevezem is azokat — nem módosultak, akkor azoknak cselekvésünkre való befolyása is fennáll, új szükségletekkel szemben is, célszerűtelenségükkel szemben is.

Nyomatékosan hangsúlyoznunk kell tehát Piklerrel szemben, hogy egyfelől mindig eszméink, elméleteink, vallásunk szerint is járunk el jogunk alkotásánál, éppen úgy, mint egyéb ismereteink szerint; s őt ezen eszméinknek, mint ismereteink fontos és rendezett, mindig készen álló részének igen jelentékeny befolyása is jut. Másfelől pedig azt kell hangsúlyoznunk, hogy ezen eszméink egyszerűen csak tapasztalataink és azokból vont következtetéseink elrendezései.

Vagyis, ha azt állítja Pikler, hogy nem vallásunk s egyéb hasonló eszméink és elméleteink szerint járunk el cselekvésünkben s így a jogalkotásban, hanem a táplálék- és kényelemszerzésre vonatkozó, meg egyéb ehhez hasonló reális ismereteink szerint, akkor azt feleljük, hogy de igen, vallásunk és egyéb hasonló eszméink szerint is, csak-

hogy ezek maguk sem egyebek, mint ama reális ismereteink kiegészítései, folytatásai, mint azokhoz egészen hasonlóan reális szükségletek kielégítését célzó összefoglalásai tapasztalatainknak és következtetéseinknek.

14. Vallás és tudomány.

Ezeknek az eszméknek azután különböző csoportjait szoktuk megkülönböztetni részben tartalmuk szerint, részben megszerzésük módja szerint, szabatosságuk és más hasonló tulajdonságaik szerint. Azonban az emberi szervezetek funkcionálása szempontjából gyakorolt szerepük élettana és lélektana szempontjából erkölcs, tudomány, filozófia, vallás, közkeletű ismeret, szokás vagy bármint nevezük is ezeket az általánosításokat, ezeket az eszméket, azonos hatásúak.

Különösen szükséges ezt a vallásos eszmékre nézve kiemelni.

A vallás nem egyéb, mint ismereteink olyan feldolgozása, a melyet eszmének, vagy elméletnek nevezünk. A vallás is ismereteinknek és gondolkodásunknak csak olyan produktuma, mint minden más általános tétel; világos tehát, — és voltaképen külön ki sem kellene emelni — hogy a vallásnak ugyanaz a szerep jut szervezetünk funkcionálásában, mint minden más eszmének. Azok a következtetések, a melyeket teszem tudománynak és azok, melyeket vallásnak nevezünk, először is élettanilag és lélektanilag egészen azonos befolyásnak, és másodsor nem is folynak le egymástól függetlenül, hanem minden egyes fejében más és más, többé-kevésbé egységes egészsze szö-

vődnek. A tudományosnak és a vallásosnak nevezett következtetések között nincsen is nagyobb és lényegesebb különbség, mint egyfelől a különböző tudományos, másfelől a különböző vallásos tételek között. A vallás — ha úgy tetszik — igen nagy részben a hívők tudománya is és a tudomány — a belőle folyó valószínűségekkel és hipotézisekkel egyetemben — a hitetlenek vallása. Primitív időkre nézve ez oly nyilvánvaló és köztudomású, hogy ezekre vonatkozólag ez a tétel nem is szenvedhet kétséget. Tudjuk, hogy a vadember egészen természetes és észszerű következtetések útján a halált nem is tarthatja másnak, mint ama sokféle állapotok egyikének, a melyek érzékeltenséggel járnak. Tudjuk, hogy a primitív embernek az álmó tüneményéből egészen észszerűen kell arra a következtetésre jutnia, hogy két egyénisége van, mert ő úgy tudja, hogy messze járt, míg mások egybehangzó állítása szerint mindig egy helyben maradt. Tudjuk, hogy ő az álmában látottaknak igen természetesen realitást tulajdonít, a halált csak állandó álomnak tartja, ezen és számos hasonló neki másképp érthetetlen tények alapján egy, a testből távozó szellemben hisz (vagy arról tud) és hogy mindezek alapján megkonstruálja az ő vallását, a szellemekről szóló tant, a mely mint tudjuk minden gondolatát és tettét, minden lépését állandóan befolyásolja.

Épp ily összefüggő, egységes egésznek alkot tudomány és vallás minden művelt emberben is. Nem igaz, hogy sok vallásos ember vallásával ellenkező tudományos tanokat fogad el. Ilyen ellentmondás szubjektíve képtelenség. Az illető maga nem láthatja az ellentmondást. Azt csak má-

sok vehetik észre, másnemű ismereteik vagy tehetségeik folytán. Mert mihelyt az illető ennek az ellentmondásnak a tudatára jutna, szükségképen azonnal annak megszüntetésére törekednék. A dolog ugyanúgy áll, mint mikor valaki valójában ellentmondó empirikus tényeket tart valóknak. Mihelyt az illető ezt az ellentmondást felismeri, agya működésének egy törvénye folytán, azonnal annak megszüntetésére kénytelen törekedni, így a természettudományilag művelt hívő nem hiszi a bibliának a világ teremtésére vonatkozó tanításait szószerint, hanem azt véli tudni, hogy azok képletesek, hogy a napok geológiai korszakokat jelentenek, stb. Így például L e c k y, a tudós, azt tartja, hogy a csudákban való hit a népek értelmi haladásának arányában fogy, míg végre egészen eltűnik.* Ellenben egy angol püspök ugyanezt a tényt úgy magyarázza, hogy isten tudatában van annak, hogy kevésbé van szükség csudák elkövetésére akkor, a midőn az emberek a teremtetést tanulmányozzák, mint a tudatlanság idején s ezért a felvilágosodott időkben ritkán vagy sohasem szokott csudákat elkövetni.**

* „All history shows that, in exact proportion to the intellectual progress of nations, the accounts of miracles taking place among them become rarer and rarer, until at last they entirely cease." William Edward Hartpole Lecky: History of the rise and influence of the spirit of Rationalism in Europe. London, 1882. I. 145.

** „God never yet left Himself without a witness in the world; and it is observed that He has commonly chosen the dark and ignorant ages wherein to work miracles, but seldom or never the times when natural knowledge prevailed: for He knew there was not so much need to make use of extraordinary signs when men were diligent in the works of His hands and attentive to the impressions of His footsteps in His creatures." Lecky, u. o.

Viszont köztudomású, hogy a vallási nézetek megnyire befolyásolják tudományos nézeteinket. Akárhányszor csak bele kell pillantanunk egy filozófiai, szociológiai, vagy történelmi, sőt gyakran még természettudományi munkába is, hogy a vallási elfogultság nyomai azonnal szemünkbe szökjenek.

Mr. F. Hugh Capron p. o. annak a bebizonyítására vállalkozik „The Conflict of Truth” című könyvében, hogy a modern tudománynak azok a tényei és elméletei, a melyeket Spencer Herbert az ő synthetikus filozófiájában állított össze, nem csak teljes összhangban vannak a bibliával, hanem annak alapvető részét is alkotják.*

Az ilyenformán nyert következtetések tartalma egyénileg különböző az egyéni tehetségek és ama behatások szerint, a melyeknek az illető ki volt téve. Mivel nincsen két ember, a kinek ismeretei — természetesen a legkorábbi időtől számított nevelést is ide értve — teljesen azonosak volnának s mivel nincsen két ember, a kinél teljesen azonos volna az, a mit tehetségnek nevezünk; azért nem is lehet sohasem egészen azonos az eredmény, azért nincsen is két, belülről azonos faj. De a következtetések tartalmának innen eredő kis vagy nagy eltérései mellett is azonos szükségletek kielégítésére keletkeztek és azonos módon keletkeztek. Vagyis akárminő vallás, vagy akárminő tudomány, vagy bárminemű más eszmekör, vagy ezeknek az eszmeköröknek akárminő vegyüléke legyen is az ered-

* The Contemporary Review, Nr. 441. Sept. 1902.

meny, biológiailag azonos funkciói vannak és e következtetések felépítésének pszichológiailag azonos lefolyása volt.

A mit vallásnak és a mit tudománynak nevezünk, tehát egyformán ismeretek összefoglalása vagy absztrakciója és csak olyan értelemben választhatók külön, mint a hogy geometriai ismereteimet külön csoportba illesztem és külön csoportba a történelmieket.

Ez a két csoport, a mely épp oly kevésbé lehet szubjektíve ellenmondó, mint a tudomány egyes konvencionális körei nem lehetnek azok, élettani és lélektani azonosságánál fogva cselekvésünket is egészen azonos módon befolyásolja.

A vallásnak ez a felfogása érthetővé teszi, hogy a tudománynak nevezett konklúziók éppen olyan érzelmeknek válhatnak kútforrásaivá, mint a vallásosak. Ha vallásos érzelmekről beszélhetünk, akkor éppen úgy szólhatunk tudományos vagy filozófiai érzelmekről. Azok a végső konklúziók, a melyek az egyes filozófiai rendszereket teszik, éppen oly erejű rokon- és ellenszenvet keltenek, mint azok a végső következtetések, a melyek a különböző vallásokat teszik — a filozófia lévén a filozófus vallása és a vallás a hívő filozófiája.*

* Úgy tetszhetnék, mintha a tudomány és a vallás között, ha nem is biológiai funkcióik, vagy pszichológiai keletkezésük, de legalább tárgyaik tekintetében van különbség és hogy talán ebből kifolyólag gyakorolhatnának cselekvésükre eltérő befolyást. Ezt a nézetet aránylag legtökéletesebb formájába Spencer Herbert öntötte, a midőn a világ megismerhető részét (the knowable) megkülönböztette annak meg nem ismerhető részétől (the unknowable); s míg az első részt a maga teljességében a tudomány számára követte, addig a második részt éppen ilyen teljesen a vallásnak engedte át.

Én a tudománynak és a vallásnak ezt a megkülönböztetését

15. *A tudomány szerepe az emberi cselekvésben.*

A cselekvésünket determináló általánosításoknak szabatosabb részét, a mely bizonyos rendszerbe van fog-még helytelennek tartom, — már csak azért is, mert a knowable és az unknowable megkülönböztetését nem tartom elfogadhatónak. Én mindenkor csak az Ismert és az ismeretlen, csak a noscimus és az ignoramus köreit tartom megkülönböztethetőknek. De hogy egyáltalában lesz-e ignorabimus és hogy mi tartozik a megismerhető és mi az ignorabimus körébe, azt egyik fejlődési fok sem állapíthatja meg a jövő fejlődési fokokra nézve. Az ignorabimus körének megvonása — bármily sajtáságosan hangozzék ez a kifogás éppen Spencerrel szemben — ellenkezik az evolucionális felfogással s egyáltalán nem számol az emberi agynak s az emberi érzékeknek azzal a lehető fejlődésével, a melyre figyelemmel kell lennünk, ha már az ilyen kérdések tárgyalásába bocsátkozunk. Nekünk, a kik tudjuk, hogy vannak lények, a kik a látás meg hallás szerveinek nincsenek birtokában, a kik tudjuk, hogy a látó és halló lények is olyanokból fejlődtek, a kiknek nem volt látásuk és hallásuk, a kik tudjuk, hogy a tökéletesebb agyvelejű állatok mint fejlődtek ki primitívebb agyúakból, a kik szemléltői vagyunk a civilizáció rendén végbement hihetetlen haladásnak, — nekünk észszerűen semmiféle véleményt sem szabad megkockáztatnunk arra vonatkozólag, hogy mit nem fogunk tudni. Az ignorabimusnak nagyon furcsa köre volna az, a melyet egy közép-ausztráliai javas-ember vonna meg. Pedig kétségtelen, hogy a Spencer unknowable-je vagy a Dubois Reymond ignorabimusának híres hét pontja semmivel sem kevésbbé ellenkező az evolucionális nézőponttal, mint a milyen az ausztráliaié volna. Az sem követhetne el nagyobb hibát, mint hogy saját korlátjait minden idők fejlődésére nézve áthághatatlan korlátoknak tekintené. Ha teljesen áthatva a fejlődéstan tanulságaitól, az egész tudást, sőt magát az emberi szervezetet is a maga relativitásában tekintjük, akkor csak az ismertnek és az ismeretlennek mindenkor különböző, mindegyre változó tartalmú köreit különböztethetjük meg.

A megismerhetetlennél együtt azonban elesik az a külön terület, amelyet Spencer a vallásnak vindikál; mert az ismeretlennek és az ismertnek területei nem fedik a vallásnak, illetőleg a tudománynak köreit. Senki sem állítja, hogy a tudománynak nem feladata az ismeretlennel foglalkozni, de viszont éppen olyan tagadhatalatlan, hogy a vallások igen nagy kiterjedésben foglalkoznak a tudomány által már ismert kérdésekkel.

A tudomány és vallás tehát nemcsak biológiailag azonos szükségletek kielégítésére szolgálnak és nemcsak lélektanilag azonos folyamatok, hanem ama tárgyak tekintetében a melyekkel foglalkoznak, sem vonható köztük lényeges, elvi elválasztó vonal.

Vallás és tudomány tehát úgy élettanilag és lélektanilag,

lalva és egyéb konvencionális módozatokat követ tárgy és eljárás tekintetében, tudománynak nevezzük.

Már a tudomány e hozzávetőleges meghatározásából is nyilvánvaló, hogy cselekvésünk egész körét tudományosan megalapítani lehetetlen volna. A cselekvésünket illető legtöbb probléma annyira speciális és annyira komplikált, legtöbb tettünk következményei a tényezők oly beláthatatlan számától függnek, hogy azokat tudományosan, vagyis elég rendszeresen és szabatosan megállapítani képtelenek vagyunk. De ha tudományosan nem is járhatunk el valamely kérdésben, érdekeink, ismereteink valamilyen konklúzióra csak juttatnak. Naponkint százszor s gyakran éppen a legéletbevágóbb kérdéseknél tapasztalhatjuk, hogy döntenünk kell, cselekednünk kell a nélkül, hogy cselekedeteink következményeit szabatosan megállapíthatnánk. Cselekvéseink napról-napra nem akart, sőt gyakran éppen a célba vettekkel ellentétes következmények okaivá válnak; napról-napra tapasztaljuk, hogy cselekvéseink szán-

mint tárgyaik tekintetében hasonlóan ismeretek és azokból vont következtetések rendszerei, a melyek minden egyénen belül összefüggő, egymást kiegészítő egységbe illeszkednek s így cselekedeteinkre egészen azonos befolyást is gyakorolnak.

Vizsgálódásaink szempontjából csak annak megállapítására volt szükség, hogy a tudomány és vallás minő befolyást gyakorolnak cselekvésünkre. Láttuk, hogy a kettő lényegileg egy és hogy közvetzőleg a cselekvésre való hatásuk tekintetében sincsen köztük különbség. Hogy ezek után már most mégis mi a különbség tudomány és vallás között, oly kérdés, a melyet jelen kutatásaink szempontjából el mellőzhetünk. Csak a fenti gondolatmenet kiegészítése kedvéért jelezzük röviden, hogy mi e kettőt oly konvencionális megjelöléseknek tartjuk, a melyek részben attól az eredménytől függnek, a melyre következtetéseink vezetnek, — az egyik eredményt vallásnak, a másikat tudománynak nevezzük — még nagyobb részben pedig attól a módtól függnek, a mely szerint ezen ismereteinkhez és következtetéseinkhez jutottunk.

dékolt következményei nem állanak be és még sem tehetünk egyebet, minthogy ezen az úton tovább tapogatódzunk. Az emberi szervezet ott is kénytelen funkcionálni, a hol ismereteink tudományos általánosításokra nem képesítenek. Az ember pályát választ, házasságot köt, gyermekei nevelésének irányt szab, kénytelen sorsokra nézve bizonyos irányban intézkedni, kénytelen nekik tanácsot adni, kénytelen üzleti dolgaiban határozni, jóllehet mindezeknek távolabb eső következményeit nem képes előrelátni és noha ez által akárhányszor akaratlan, sőt az akartakkal ellenkező következményeknek válik okává. És napról-napra tapasztalhatjuk, hogy cselekvéseink szándékolt következményei be nem állanak.

Az emberi cselekvésnek alaptörvénye, hogy az az ember átörökölt és szerzett benyomásainak eredménye, azoknak okozata. Minél számosabbak, sokoldalúbbak, pontosabbak ezek a benyomások s minél egyszerűbb az eldöntendő kérdés, annál inkább megegyezik a cselekvés eredménye a szándékolt céllal; minél kevesebbek, pontatlanabbak, hibásabbak ezek a benyomások és viszont minél bonyolultabb az eldöntendő kérdés, annál nagyobb lesz az eltérés a között, a mit akartam és a között, a mit elértem. De akár így, akár amúgy, az eredményességnek akár kisebb, akár nagyobb fokával, az embernek cselekedni kell, a benyomásainak megfelelő mozgásokat ki kell váltania.

A cselekvés a fejlődés rendén ugyan egyre tervszerűbbé és tényleges következményei a szándékoltaknak mindinkább megfelelőbbekké lesznek. A fejlődés legelső

fokán csakis az okok birodalmában vagyunk; az okozati összefüggés minden akarás, szándék, cél közvetítése nélkül folyik le. Majd fellép az öntudat; a szervezetekre ható okok mindegyre több szándékot, akarást, tervet, célt hoznak létre és egyre nagyobb mértékben csak ily közvetítéssel jó létre a szervezet működése. A céltudatosság tetőfokát az emberben érte el és a fejlődés további haladásával az embernél is egyre fokozódik. De még a leg haladottabb ember is végtelenül távol áll attól, hogy minden működése akart működés legyen s minden akart működésnek tényleges következményei előrelátott következmények legyenek.

Az ember nemcsak azt nem tudja, hogy honnan jó és hova megy, de rövid életútja legnagyobb részén is vakon tapogatózva halad. Életünk legfőbb problémája megoldhatatlan egyenlet, a melynek ismeretleneit csak megint más ismeretlenekben tudjuk kifejezni. De azért mindezen tudatlanságunk mellett is, tévedéseink minden valószínűsége mellett is nem maradhatunk tétlenül. Ha nem is cselekedhetünk érdekeink távolabb menő, világos felismerésével, cselekednünk kell próbálkozva érdekeink homályos felismerése, sejtése szerint.

16. A tudomány szerepe a politikában.

Azok a cselekvéseink, a melyekkel társadalmi intézményeket alkotunk, a melyek jogi, erkölcsi, vagy bárminő más szabályok megállapítására vezetnek, végelemzésben csak úgy folynak le, mint egyéb cselekedeteink. S így az előző szakaszban annak megállá-

pításával, hogy minő viszony van tudományunk és egyéb ismereteink közt cselekvésünk terén egyáltalában, megoldottuk egyszersmind azt a kutatásaink szempontjából igen fontos kérdést, hogy minő szerep jut a tudománynak a jogalkotásnál.

A szociális intézmények létesítésére irányuló cselekvés legnagyobb részt tudományosan épp oly megállapíthatatlan, mint mindennapos életünk egyéb ténykedései. Itt sem vagyunk képesek az érdekeink kielégítésére vezető utat egész határozottsággal és szabatsággal felismerni, hanem éppen úgy ismereteink empirikus, rendezetlen tömege szerint kell eljárunk, mint ezt a magánéletben tesszük. Vagyis, hogy oly törvényeket hozunk, hogy oly intézmények mellett küzdünk, a melyek távolabb fekvő következményeit már nem vagyunk képesek belátni, az — miként láttuk — egyáltalában nem különlegessége a közéletnek, hanem közös jellemvonása mindennemű emberi cselekvésnek. Spencer Herbertnek egyik legkedvesebb témája az állami tevékenység rövidlátóságának és eredménytelenségének kigúnyolása. Nem fárad bele annak új meg új példákon való kimutatásába, hogy a törvények mennyire nem érték el céljukat, hogy mennyire más, sőt gyakran éppen ellenkező eredményeket hoznak létre, mint a milyenek kedvéért hozattak; újból meg újból kimutatja, hogy az állami élet mennyire kapkodó, hogy a mit ma behoznak, azt holnap meg kell szüntetni.

S p e n c e r-nek államellenes kifakadásait mindenekel őtt R i t c h i e-nek találó kritikájával kell helyreigazítanunk, a ki szerint „If the State had done nothing in

the past, we should be infinitely worse off, and we should not know so well the evils we have to remedy. It is nonsense to speak as if legislation in the past had been one continued failure. Many of these Acts of Parliament have been „repealed”, not because they are useless or mischievous, but because they have proved so useful that new Acts have been passed extending their principles and applications or consolidating previous legislation on the subject. In any case, Mr. Spencer surely cannot deny the advantages have conferred on trade by coining money, opening up roads, making harbours, providing lighthouses, etc. If, he questions this, let him only consider the condition of trade in places where the State, being in a rudimentary stage, has done nothing of the sort.” *

E túlzásokat leszámítva azonban Spencernek igen nagy részben *igaza* van az állami intézkedések rövidlátó volta tekintetében, csak az nem igaz, hogy ez az állami tevékenységre nagyobb mértékben állana, mint bármely más tevékenységünkre nézve, mihelyt a környezet behatásainak bonyolultabb eseteivel állunk szemközt. Életünk legnagyobb és legkisebb lépései nyomán éppen annyi akaratlan, sőt az akarttal ellenkező eredményt találunk, éppen annyi kapkodó s annyi helytelen intézkedést teszünk, mint a közéletben. Magántevékenységünk éppen olyan tudománytalan, mint közéletünk s midőn Spencer maró gúnnyal beszél a közélet tudománytalanságáról, gúnyja nemcsak az államot éri, hanem szándékán messze

* Ritchie, The Principles of State Interference, 56—57.

túlmenve az embert illeti, a ki cselekedni kénytelen a nélkül, hogy cselekvésének távolabb eső következményeit ki tudná számítani.

A köznapi politikának az a lenézése és megvetése, a melyet Spencer számos követőjénél találunk, a közélet szigorú tudományosságának követése tehát teljesen jogosulatlan. Az állami tevékenység a köznapi élet módszerét kénytelen követni, mert más módszer nem áll rendelkezésére; ennek a módszernek a közéletre való alkalmazása pedig a politizálás.

Az államférfi munkáját igen helytelenül szokták az orvoséhoz hasonlítani, az csakis a mindennapos élet munkájához hasonló, a melynek folytatása. Az természetesen jogosan ostorozandó, ha egyes, a tudomány által már megállapított tételek a közéletben nem nyernek alkalmazást. Ez éppen oly helytelen eljárás, mint a midőn magánéletünkben nem tartunk lépést a tudománnyal és például tovább is kuruzsoljuk magunkat, még ha az orvosi tudomány határozott tételekre is jutott valamely betegségre vonatkozólag. Csakhogy egyes ilyen tételek alkalmazása a közéletet, az állami tevékenységet épp oly kevésbé tehetik tudományossá, mint a hogy a magánélet sem veszi el az által empirikus jellegét, hogy egyes esetekben a szigorúan tudományos eljárás lehetséges.*

* Eduard Bernstein, *Wie ist wissenschaftlicher Socialismus möglich?* (Berlin, 1901) című füzetében a szocializmusra nézve veti fel ezt a kérdést; de nem helyezkedik elég széles alapra, mert a szocializmusra természetesen nem találhatunk olyan külön megoldást, a mely nem állana mindennemű politikai tevékenységre éppen úgy. B e r n s t e i n-nek tehát mindenekelőtt azt a kérdést kellett volna felvetnie, hogyan lehetséges

Spencer maga nem is követeli mindezek alapján a tudományos közéletet, hanem az állami tevékenység megszüntetését és a szabad magántevékenységet követeli. E kérdéssel és Spencer egyéb érveivel könyvünk csaknem egész hátralevő részében fogunk foglalkozni. Ezzel az egy érveléssel azonban már itt kell szembeszállanunk és rá kell mutatnunk, hogy hasonló alapon minden tekintetben teljes fatalizmust és teljes tétlenséget kellene követelnünk alapvető erkölcsi tételképen. Ebből az érvelésből nem az individualizmus folynék, hanem a legteljesebb passzivitás; az nem az állami tevékenység ellen, hanem egyáltalában mindennemű emberi tevékenység ellen szólna. És éppen úgy, miként az ember cselekvésének fent vázolt természetéből nem következethető, hogy az ember tartózkodjék mindennemű cselekvéstől, úgy nem következethető belőle az sem, hogy tartózkodjék az állami tevékenységtől. Miként az embernek pályát kell választania, gyermekeit neveltetnie kell, üzleti dolgaiban intézkedni kénytelen a nélkül, hogy mindezek messzebb fekvő hatásait beláthatná, így kell érdekeinek megóvására intézmények mellett vagy ellen küzdenie s törvényeket hoznia szintén a nélkül, hogy mindennek távolabb eső következményeit kiszámíthatná.

a tudományos politizálás? Bernstein más szempontokból sok találatot is mond, végső következtetésének azonban éppen megfordítottja áll. Azzal végzi tanulmányát: „Es ist so viel wissenschaftlicher Socialismus möglich, als nöthig ist.“ Ezzel szemben azt kell mondanunk, hogy annyi tudományos politika és így annyi tudományos szocializmus is szükséges, a mennyi lehetséges.

17. Érdekharc és osztályállam.

De van az állami élet tudományosságának még egy további akadálya, a mely a magánéletben már nincsen és ez az érdekek kiegyenlíthetetlen ellentéte. Az állami élet, a törvényhozás s a politika nemcsak közös céljaink, közös érdekeink eszköze, hanem egyszersmind ellenkező érdekeink küzdőtere. Ha tehát a tudomány képes is volna a társadalmi élet bonyolult szövevényét teljesen átpillantani, ha minden tényezővel számolva képes is volna minden intézkedés összes következményeit kiszámítani, még ha képesek is volnánk szükségleteink kielégítésére a mindennapos életben szigorú tudományossággal eljárni, a közéletben a tudományosságnak újabb gátja emelkednék az érdekek ellentétes voltából.

Az állambölcseletnek éppen úgy, miként az állam laikus felfogásának közös hibájuk, hogy az államban a küzdő érdekek felett álló intézményt látnak, a melynek feladata az ellenkező érdekek között igazságot tenni. Hobbes, a ki világosan látta, hogy a társadalom megnyire az emberek egoizmusán nyugszik, és mennyire érdekharcokból áll, szintén azt hitte, hogy ez az államban másként van. Pikler Gyula, a ki igen mélyrehatóan mutatja ki a társadalmi intézményeknek az önzéssel való kapcsolatát, mégis ebből az általános önzésből harmonikus államot konstruál, a melyben a jog a megegyező szükségletek kielégítése, az igazságosság pedig az eltérő szükségletek közötti döntésnek az a módja, a mely a lehető legkisebb fájdalommal jár. Pedig valójában a jog nem-

csak a megegyező szükségletek kielégítése, hanem éppen oly gyakran a szükségletek legegyszerűbb kielégítése, a mely mások érdekeire semminemű tekintettel sincsen.

Egyedül a történelmi materializmus iskolája az, a mely tisztán felfogta, hogy a jog és az állam nem áll felette a társadalom érdekharcainak, hanem hogy az maga is csak ezeknek a harcoknak eszköze, és eredménye. Csak a történelmi materializmus ismerte fel, hogy az állam mindig o s z t á l y á l l a m .

Teljesen hibás úgy fogni fel az államot, mint valami békés kompromisszumot és azt hinni, hogy tényleg a lehető legnagyobb szám lehető legnagyobb boldogságáról van szó, azt hinni, hogy csak eléggé kiterjedt és elég rendszeres ismeretünk kellene hozzá, hogy ezt a közös feladatot a tudomány segítségével helyesen megoldjuk.*

Még ha ezek az ismereteink meg is volnának, akkor sem volna a jogalkotás tisztán tudományos feladat, mert az egyszersmind ellenkező szükségletek kiküzdése, nem pedig csak közös érdekek békés kielégítése.

18. A társadalmi környezet befolyása az egyén cselekvésére.

Minden egyes ember szempontjából a többi ember az őt körülvevő környezethez tartozik, a melytől ő benyomásokat nyer és a melylyel neki cselekvésénél számolnia kell. A társadalomtudomány szempontjából persze a kör-

* Teljesen ellenkező nézetet van K u n c z I g n á c z, a ki azt tanítja, hogy a világtörténelmi fejlődést az egyéni erők szabad kifejlődése alapján az állam van hivatva részrehajlatlanul vezetni; „azért az állam ne legyen se kapitalista állam, se munkásállam, hanem a társadalmi érdekharc fölött álljon, mint az élő jogeszme." *A n e m z e t á l l a m t a n k ö n y v e .* Kolozsvár, 1902. 152.

nyezetnek ez a része különös fontosságú. A többi emberek részben az által befolyásolják cselekvésünket, hogy tanítás vagy példa útján determinálnak bennünket, vagyis az által, hogy bizonyos ismereteket keltenek fel bennünk és hogy bizonyos következtetésekre juttatnak. Részben pedig az által befolyásolják cselekvésünket, hogy bizonyos külső körülményeket teremtenek, a melyek boldogulásunknak majd lényeges előmozdítói, majd pedig akadályai.

Nyilvánvaló, hogy az emberek cselekvése és boldogulása igen jelentékeny mértékben függ az őket körülvevő emberek cselekvésétől és boldogulásától. Ez már legelső kiinduló pontunktól is folyó következmény. Az ember cselekvése és boldogulása ugyanis nemcsak a cselekvő szervezetben adott tényezőktől függ, hanem függ ezen szervezet környezetétől is, tehát a környezetnek attól a részétől is, a mely a többi emberekből áll. Vagyis nyilvánvaló, hogy az ember cselekvése és boldogulása éppen annyira függ saját magától, mint másoktól.

Ha polgártársaim lelenceket nevelnek fel, akkor éppen úgy rám és utódaimra szakadnak ennek — akár jó, akár rossz — következményei, mintha én magam is részt vettem volna benne. Ha pedig a városbeliek nem védekeznek a kolera vagy a pestis ellen, veszélybe kerülök magam is és bizony nem vagyok eléggé megvédve a tűzveszély ellen, míg a többi falubeliek is meg nem tartják a tűzbiztonsági rendszabályokat.

Ezek után könnyen ítélnünk arról az elvről, a melyet Spencer Herbert állított fel erkölcsstanának alapelveül, hogy minden egyén csakis a saját tulajdonságainak, a sa-

ját tevékenységének következményeit viselje. Nem is vitatkozhatunk róla, hogy óhajtandó-e ennek az elvnek megvalósulása vagy sem, mert egyszerűen lehetlenséget fejez ki. Éppen olyan lehetlenséget jelent, mintha azt követelnők, hogy minden egyén boldogulása csakis a szervezetében adott tényezőktől függjön s legyen független az őt körülölelő környezettől, legyen független az éghajlattól, a melyben él és a tápláléktól, a melyet eszik. Mivel pedig embertársaink és azok cselekedetei környezetünknek épp oly részei, mint bármi egyéb és épp oly kihatással vannak reánk, mint bármi egyéb, egészen megvalósíthatatlan elv, hogy boldogulásunk azoktól független legyen. Igen jól mondja R i t c h i e: „Mennél többet tanulunk a természetről, és mennél többet tanulunk az emberi társadalomról, annál inkább rájövünk, hogy nincsenek abszolút határok, hanem hogy minden egyes atom a többieket befolyásolja és mindenik által befolyásoltatik. Lehet, hogy nagyon célszerűtlen, vagy éppen lehetetlen bizonyos dolgokba beleavatkozni, azonban nem állapíthatunk meg semmi határozott vonalat, a mely a magunkat illető cselekedeteket a másokat érintő cselekedetektől elválasztaná. Ez a megkülönböztetés, miként sok más, megfelelhet a közönséges beszédben, de nem kell azt hinnünk, hogy valami mágikus világozással rendelkeznék, a mely bennünket az életben és a törvényhozásban vezérelhetne.*

*David G. Ritchie, The Principles of State Interference London, 1886. 97—98.

19. A kényszer.

Ha engem embertársaim éppen úgy befolyásolnak cselekvésemben és boldogulásomban, mint környezetemnek többi részei, akkor szervezetemnek az emberektől eredő behatásokra is éppen úgy kell reagálnia, mint bármilyen más behatásokra. S ezt szervezetünk tényleg teszi is. Cselekvésünk — boldogságra törekvésünk — éppen azokat a szabályokat követi más emberekkel szemben, mint környezetünk bármely más részével szemben. Éppen úgy védekezünk velük szemben, felhasználjuk őket, mint környezetünk egyes részeit.

Ha a társadalmi intézményekben, jogban s államban csak e normális működésünk egyik termékét látjuk, — ha az államot nem tekintjük minden érdekharc felül álló intézménynek, hanem ellenkezőleg ilyen harcok eredményének, — ha nem felejtsük el, hogy fekvésünk és boldogulásunk mily szükségképen függ mások cselekvésétől és boldogulásától: akkor érthetetlennek kell találnunk azt a követelményt, a mely az állami kényszerintézkedések megszüntetésére irányul. Ez következetesen egyáltalában minden kényszer tilalmát jelentené, a mi pedig először is teljes lehetetlenség, és másodsor teljesen önkényes követelmény, a mely nem következik semmiféle természet törvényből. Ha nyitott szemmel tekintünk szét a világon és azután azt a követelményt halljuk, a mely a kényszer tilalmát foglalja magában, nem e világból való tanak kellene azt tekintenünk.

Minden ember pusztá létezése és mindennemű cse-

lekvése kényszert gyakorol a vele együtt élő emberek cselekvésére és ebből következik, hogy minden embernek a boldogságra való törekvése közben embertársai cselekvésének irányítására, kényszerítésére is kell törekednie. Ha embertársaim cselekvése rám nézve eo ipso kényszerhelyzeteket teremt, nekem viszont arra kell törekednem, hogy az ő cselekvésüket nekem megfelelővé kényszerítsem. Hogy embertársaimra kényszert gyakorolni igyekezzem, az éppen oly természetes, mint az, hogy kényszert gyakorolok környezetemnek mindama más részeire, a melyek boldogságomat befolyásolják.

Vagyis szabad cselekvésre törekszünk szervezetünk adott tulajdonságainál fogva, s ugyanakkor kényszerre törekszünk a mások cselekvése által ránk gyakorolt befolyásnál fogva, így gondolkozunk s így járunk el a közönséges életben és ugyanígy kell gondolkoznunk s eljárunk akkor is, a mikor a szabadságnak és a kényszernek állami berendezéséről van szó.

20. A jog a kényszernek csak egyik neme.

Az individualisztikus iskola azon a tévedésen alapszik, hogy csak az állami szabályozásban lát kényszert és hogy minden más összeműködést és szervezetet épp úgy, mint összes többi cselekvésünket kényszermentesnek, szabadnak tekinti. Ez a tévedése tükröződik vissza már abban a kifejezésben is, a melylyel az állami szabályozást állami beavatkozásnak nevezte el, olyképpen akarván ez által a dolgot feltüntetni, mintha az állami szabályozás természetellenes, idegenszerű, külső

elemképen zavarólag nyúlna bele valami kényszermentes, természetes fejlődési folyamatba. Holott az állami szabályozás csak egyik megjelenési formája annak az általános kényszernek, a mely már az emberek pusztá egymás mellett való éléséből is szükségképen folyik és a mely lényegileg semmiben sem különbözik az állami kényszertől. Félreismerik, hogy az individualisztikus, vagyis az úgynevezett önkéntes együttműködés alapjában véve éppen úgy kényszert gyakorol fölöttünk, mint az úgynevezett kényszerű. Spencer maga hozza fel más vonatkozásban, hogy az a munkás, a ki szabad összeműködésben t r a d e-u n i o n-t alakít, a kinek sztrájkolnia kell, ha a többség kívánja s csak oly feltételek mellett vállalhat munkát, a milyeneket neki egyesülete diktál és a ki ez által meg van gátolva abban, hogy esetleg nagyobb képességeinek és nagyobb energiájának hasznát vegye, teljesen kényszer alatt áll. Versenytársam is kényszerít leszállanom munkám árával, akár akarok, akár nem s ha ring alakul valamely üzletágban, nem emelhetem áraitam a ring által megszabottak fölé, akár akarok a ringbe belépni, akár nem.

21. A környezet behatásának két módja.

A környezetnek a lelki élet útján való behatása az emberi szervezetekre tehát nem vezet a kényszer és nevezetesen az állami szabályozás tilalmához. Sőt ellenkezőleg e természetfolyamat szemlélete éppen arra a következtetésre vezet, hogy a kölcsönös kényszerítésnek az emberi

szervezetek alaplüködéséből kifolyólag végbe kell mennie és állandóan végbe is megy.

De a lelki élet, — mindaz a tünemény, a melyet érzékelésnek, tapasztalásnak, észrehevésnek, gondolkozásnak, ítéletnek, cselekvésnek nevezünk, csak egyik módja a környezet behatásának az emberekre. A szervezet bizonyos készülékek révén benyomásokat nyer rajta kívül végbenő mozgásokról és e benyomások által oly mozgásokra determináltatik, a melyek ama külsőkkel többé-kevésbé összhangban állanak és lehetővé teszik, hogy a szervezet az illető külső mozgások közepette a maga élet-mozgásait folytathassa.

Van ezenkívül a környezetnek a szervezetre és a szervezetnek alkalmazkodására gyakorolt egy közvetlenebb behatása is, a mely a lelki élet közvetítése nélkül folyik le és a melynek mikéntjét, technikáját Darwin fedezte fel.

Azt állítják többen és ez a tétel a mi vizsgálódásunk speciális tárgya, hogy az állami szabályozás ellenkezik ezzel a másik természetfolyamattal, a melyet Darwin természetes kiválasztásnak nevezett el.

Vizsgáljuk meg már most, miben áll a behatásnak ez a másik módja és mily összefüggésben áll azzal az első móddal, a melyről azt láttuk, hogy kényszerszabályok alkotásához vezet.

II.
AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS
A TERMÉSZETES KIVÁLASZTÁS
SZEMPONTJÁBÓL.

22. Lamarckizmus, darwinizmus, weismannizmus.

A környezet nemcsak azon a közvetett úton befolyásolja a benne élő szervezeteket, hogy cselekvésüket determinálja, hanem még sokkal közvetlenebb és radikálisabb módon is. A környezet nemcsak a szervezet működésének bizonyos irányát, hanem magának a szervezetnek struktúráját is létrehozza. A környezetnek eme kettős befolyása a benne élő szervezetekre a tudomány által kétségtelenül meg van állapítva és az egyik determinizmus, a másik pedig természetes kiválasztás néven közismert. Vitás azonban és eleddig megoldhatlan kérdés, hogy vajjon a környezet még egy harmadik módon is befolyásolhatja-e a benne élő szervezeteket, miként sok természettudós hiszi. Ez a, még nem egészen tisztázott harmadik mód az előbbi kettőnek kapcsolata volna olyformán, hogy a környezet ugyan magának a szervezetnek alakulását is, magát a szervezetnek struktúráját is befolyásolná, nemcsak ennek a struktúrának a működését, — azonban a szervezet alakulására is az által folya be, hogy tartós befolyást gyakorolna a szervezet cselekvésére. Vagyis a bizonyos irányban állandó cselekvés befolyást gyakorolna a szervezet alakulására és a szer-

vezetnek ilyképpen keletkezett új alakulata örökletes is volna. Ez a tan, a mely a szerzett tulajdonságok átöröklése (lamarckizmus) néven ismeretes, ma már egymagában — mint megalapítójánál, Lamarcknál, nem fordul elő, hanem csak a természetes kiválasztás tanával kapcsolatosan (szorosabb értelemben vett darwinizmus). Ellenben a természetes kiválasztás tanát sokan a lamarckizmus nélkül is vallják (weismannizmus, tiszta darwinizmus vagy hyperdarwinizmus.) A következőkben a környezet által gyakorolt befolyásnak csak arra a módjára leszünk figyelemmel, a melynek megléte egészen kétségtelen és a mely a természetes kiválasztás útján megy végbe.

23. A természetes kiválasztás technikája.

A természetes kiválasztást is, mint a környezet a benne élő szervezetekre gyakorolt befolyásának egyik esetét kell felfognunk. A környezet adja meg a szervezetnek létfeltételeit. Ha egy faj azért nem találja meg többé létének feltételeit, mert erősebb konkurrens fajjal kerül össze, esetleg kipusztul az egész faj. Vagy támadhat valamely fajnak új üldözője, a mely elől csak minden generációnak legügyesebb példányai, pl. a legjobb szemű, legjobb szaglású egyénei, avagy legjobb futói tudnak megmenekülni. Avagy ha valamely fajnak fogytán van a tápláléka, akár azért, mert a faj túlságosan elszaporodott, akár azért, mert a táplálék kevesbedett, megint csak azok a példányok foghatnak utódokat hagyhatni, a melyek a táplálékot legjobban tudták elhalászni a többiek elől. De változhatik a fizikai

környezet. Hidegebb lesz az éghajlat s ha az ott levő fajok nem vándorolhatnak más tájakra, vagy kipusztul az egész faj, vagy — főleg ha a változás fokozatos — kivesz az illető faj túlnyomó része s csak azok a példányok maradnak fenn, a melyek a hideg elviselésére a legalkalmasabbak, p. o. a többiekénél sűrűbb a prémjük.

Tudvalevő, hogy minden faj az utódoknak sokkal nagyobb számát hozza világra, mint a mennyi meg tudna élni. Ha valamely faj évről-évre létrejövő utódai zavartalanul tudnának megélni, akkor a föld kerekése rövid idő alatt kizárólag az illető faj egyéneivel volna benépesítve. Minden faj minden egyes nemzedékének csak egy csekély töredéke maradhat életben. Tehát igen nagy a választék a legalkalmasabbak fentartására.

Hozzájárul, hogy a faj egyes példányai sohasem teljesen egyenlők. A mint nem találunk két teljesen egyenlő falevelet, vagy nem ismerünk két teljesen egyenlő arcot, úgy különböznek a szervezetek egyáltalában, még pedig minden egyes részükre nézve. Ez a variáció törvénye. Újabban rendkívül kiterjedt méréseket eszközöltek a fajokon belüli variációkra nézve és azt találták, hogy ez a tünemény egészen általános és sokkal nagyobb mérvű, semmint gondolták volna. Minden egyes csont, az egyes testrészek viszonylagos arányai mind kisebb-nagyobb, — néha igen jelentékeny — eltéréseket mutatnak az egészen azonos körülmények között élő példányok között is. Ezt a tüneményt igen természetesnek kell találnunk, ha elgondoljuk, hogy minden nemzésnél a szülők tulajdonságainak kombinációja áll be és ha elgondoljuk, hogy azok a körül-

mények, a melyek a nemzés eredményét befolyásolják (és a melyeket a tudomány még csak részben derített fel) szintén sohasem teljesen azonosak.

A variációk öröklött tulajdonságok s mint ilyenek ismét tovább is öröklődnek, természetesen megint kisebb-nagyobb eltérésekkel, variációkkal.

Minden generáció tehát az egyéneknek sokkal nagyobb tömegét foglalja magában, mint a mennyi meg tud élni s ezek az egyének, bármily hasonlatosak, még sem egészen azonosak, hanem minden porcikájukra nézve kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak. Azok a variációk, a melyek a létfentartásnál közönyösek, semmi befolyással nincsenek az egyének fenmaradására. Ellenben azok a variációk, a melyek a létfentartásra hasznosak, illetve károsak, előnyöket biztosítanak, avagy hátrányokat okoznak, kiválasztatnak vagy kipusztítatnak. Ugyanegy helybeli és ugyanegy fajbeli madarak csőrei igen nagy variációkat mutatnak. Azonban a csőr hosszúságának ezek az eltérései előnyöket nem biztosítanak, hátránynyal nem járnak. Ezért az összes variációk tovább öröklődnek. E tekintetben kiválasztásnak nincsen helye. S viszont éppen, mert az összes variációk tovább öröklődnek, mert e tekintetben kiválasztás nem foglal helyet, ezek a variációk nem is válhatnak tetemesekké; a variációk folytonos elvegyülése a maximumot és a minimumot állandó határok között tartja. Egészen másként áll a dolog, ha a csőr bizonyos hosszúságának a megélhetés szempontjából fontossága kezd lenni. Ha p. o. valamely vidék elposványosodik és valamely madárfaj ennek folytán a víz alól kénytelen kihalászni táplálékát. Most már fontossá válik a hosszú csőr, a hosszú

lábbal és nyakkal egyetemben. Már az elmocsarasodás kezdetén kipusztulnak a rövid csőrűek és csak azok a variációk maradnak fenn, a melyek valamivel hosszabb csőrük segítségével még táplálékot tudtak szerezni. Ezeknek utódai már általában hosszabb csőrrel bíró generáció lesznek. A rövidebb csőrű variációk azonnal kipusztulnak, sőt hogy ha az elmocsarasodás terjed, a mocsarak mélyebbek lesznek, megint csak a leghosszabb csőrű variáció maradhat életben s miként az újabb mérésekből kiviláglik, nem is kell hozzá oly igen nagyszámú generáció, miként régebben hitték, hogy előálljon valamelyik hosszú csőrű vízi madár típusa.

24. Mi szabja meg a fenmaradásra való alkalmasságot?

A természetes kiválasztást nem foghatjuk fel teleologikusan. Az nem követ célt. Nem szabad azt olyan folyamatnak tekintenünk, a mely a faj tökélesbítésére irányul, a mely magasabbrendű fajok létrehozására tör. Egyszerűen csak arról van szó, hogy mondott, a hol az adott körülmények közt valamennyi egyén meg nem élhet, az a rész, a melynek számára hely vagy élelem nincsen, kipusztul, — a mennyiben pedig a különböző variációk közt olyanok vannak, a melyek az adott körülmények között a többieknel alkalmasabbak a megélhetésre, akkor a túlélők első sorban e variációk sorából fognak kikerülni. A mindenkori környezet csak bizonyos számú és bizonyos megfelelő tulajdonságú élő lény fenmaradását engedi meg, a minek folytán a feles számúak és a meg nem felelő tulajdonságúak kipusztulnak. De a mindenkori környezet az, a mely megszabja, hogy mi az alkalmasabb variáció és

hogy minek kelljen fenmaradnia. Más mértéke a természetes kiválasztásnak nincsen. A mi az adott környezetben még meg tud élni, az alkalmas és tovább öröklődik, a mi az éppen adott környezetben megélni nem tud, az alkalmatlan és kivesz. Az alacsonyabbrendű fajok megmaradhatnak, miközben magasabbrendűek alakulnak s akárhányszor a magasabbrendű is kénytelen lehet helyet engedni az alacsonyabbrendűeknek.

A környezethez való alkalmazkodás tehát éppen úgy lehet tökéletesbülés, mint sülyedés, éppen úgy lehet haladás, mint visszaesés. „Wenn unter Umständen, die Verworfensten, oder die Schwächsten als Sieger aus dem Konkurrenzkampfe hervorgehen, so beweist das noch nicht, dass auf diesen Fall das Selektionsgesetz nicht passt; dieser Sieg beweist nur, dass das Milieu verfault ist, woraus sich dann die Qualität derer ergibt, die in ihm überleben.*

Ha tehát azt a gyakori panaszt halljuk, hogy a természetes kiválasztás a mi társadalmunk körében kivesző félben van vagy már meg is szűnt, akkor mindenekelőtt arra kell irányoznunk figyelmünket, vajjon ez a panasz nem tisztán a kiválasztás bizonyos útjainak, módjainak, bizonyos irányainak megszűnését jelenti-e és vajjon nem tör-e magának utat más ponton a természetes kiválasztás folyamata, ha a környezetnek megváltozása folytán az egyik ponton meg kellett akadnia. Ha teszem, hogy egy példát hozunk fel a sok közül, W.-S c h a l l m a y e r panasz-

* Enrico Ferri: Socialismus und moderne Wissenschaft. 44.

odik, hogy a természetes kiválasztás csaknem megszűnt a magas fejlettségű társadalmakban a vagyon, az orvosi tudomány, a művelt osztályok terméketlensége és a humanizmus terjedése következtében és a deduktív fejtegetések induktív bizonyítékaiképpen nyomban az elmebetegségek és az öngyilkosságok rohamos terjedését hozza fel, mint a természetes kiválasztás megakasztása folytán mutatkozó elfajulás tüneteit (?),* akkor nyilvánvalóan látjuk, hogy tulajdonképpen csak arról van szó, hogy a természetes kiválasztás mikéntje változott meg. Nincsen semmi értelme annak, hogy az egyik kiválasztási módot elismerjük kiválasztásnak, egy másik módját pedig az elfajulás tüneteinek mondjuk.

25. Stagnáló, evoláló, haladó és süllyedő kiválasztás.

Ha a környezet egészen állandó, akkor a fajok nem változnak. Ezen változatlansághoz is a természetes kiválasztás szükséges, miként azt Weismann kimutatta. Mert ha bizonyos tulajdonságok nem választatnak ki, azokra nézve beáll az összes variációk panmixise. Hogy egy bizonyos nagyságú emberfaj megmaradjon, szükséges, hogy a kisebb variációk állandóan kipusztuljanak, mert különben beáll az az állapot, a mely a mi társadalmunkban tapasztalható, hogy nagysága tekintetében az összes variációk tovább öröklődnek. A kiválasztás akkor eredményezi a

* W. Schallmayer: Natürliche und geschlechtliche Auslese bei wilden und bei hochkulturierten Völkern. — Politisch-Anthropologische Revue. I. Jahrg. Nr. 4. S. 246—272.

fajok változását, ha — s ez a rendes eset — a környezet változik. Változatlan környezettel tehát stagnáló kiválasztás jár; változó környezettel pedig evolváló kiválasztás. Hogy azonban ez az evolúció haladó-e avagy sülyedő, megint attól függ, hogy a környezet adott változásai mellett a fenmaradásra mi az előnyösebb.

Rendszerint a magasabbrendű szervezet szokott előnyben lenni a környezet változásakor az alacsonyabbrendű felett s ezért a haladó fejlődés a gyakoribb. De ez korántsem áll kivétel nélkül.

26. Előrelátás és kiválasztás.

A természetes kiválasztás az a nagy korrektívum, a mely kiegészíti a környezethez való hozzáalkalmazkodásnak azt a folyamatát, a melyet az egyén lelki életének nevezünk. A meddig az ember szervezetének működését összhangban tudja tartani a környezetében adott létfeltételekkel, addig nem áll be a természetes kiválasztás. Mihelyest azonban az ember előrelátása elé korlátok emelkednek, megkezdődik a környezet által közvetlenül való kiválasztatás. A természetes kiválasztás törvénye mintegy felülbírálja a szervezet alkalmazkodó törekvéseit. A helyeseket helybenhagyja, a helyteleneket megsemmisíti. Vagyis cselekvésünk maga is alá van vetve a természetes kiválasztásnak. A biológiai hozzáalkalmazkodás felette áll a pszichológiának és kipótolja annak hézagait.

Miként szűnhetnék meg a természetes kiválasztás a szervezetek valaminő cselekvése következtében? Csakis úgy, ha az illető szervezet a környezet összes jövőendő vál-

tozásait előre tudná látni és ismereteink segítségével létre tudná hozni azokat a variációkat éppen abban a számban, a melyeket az illető környezet igényel. Ha tehát a természetes kiválasztás során valamikor oly szervezetek állának elő, a melyek a környezetnek minden alakulását előre látni és a születés összes törvényeit kezelni képesek volnának, akkor a környezet a továbbiak rendén pusztán a lelki élet közvetítésével gyakorolna befolyást a benne élő szervezetekre, akkor csak a szervezetek determinálásáról lehetne szó, kiválasztásukról többé nem.

27. Természetes kiválasztás az emberi társadalmakban.

A természetes kiválasztásra vonatkozó tételek csak addig találnak általános elismerésre, a míg nem vonatkoztatjuk azokat az emberi társadalmakra. A természetes kiválasztásnak az emberi társadalomban való szerepére eddigelé még csak némi megállapodásra sem tudtak jutni az e kérdéssel foglalkozó írók. Kezdve onnan, hogy a társadalomban minden, de minden csakis a természetes kiválasztás eredménye (Kidd Benjamin), megtalálunk minden árnyalatot egészen addig a nézetig, hogy a természetes kiválasztás az emberre nézve már teljesen megszűnt (Kelly Edmund).

A nézeteknek ez a teljes zűrzavara az ember környezetének áttekinthetetlen bonyolultságából ered, a mely az okozati összefüggések megállapítását módfelett megnehezíti. A hol oly egyszerű összefüggésről van szó, mint a mely például az égaljnak alacsonyabb hőmérséklete és nagyobb sűrűségű prém között áll fenn vagy a milyen

egyszerű összefüggés a környezethez hasonló színnek hasznos volta az üldözött állatra nézve, ott nagyon könnyű a természetes kiválasztás hatalmát felismerni. A hol ellenben oly ezerszeresen keresztülkasul szűrődött kölcsönhatás áll fenn, mint a civilizált ember komplikált környezetében, ott kétségtelenül felette nehéz az összefüggések egyes szárait kigombolyítani. Nyilvánvaló, hogy a természetes kiválasztásnak annyi módja és faja van, a hányféleképen a környezet az illető faj létfeltételeit befolyásolja. S így nyilvánvaló, hogy az emberi társadalomban a természetes kiválasztásnak — ha ott egyáltalában helye van — ezerféleképen kell érvényesülni.

28. Főbb nézetek az irodalomban.

A természetes kiválasztás szerepét a társadalomban valamennyi szociológus közül a maga szokott szabatos és világos módján G i d d i n g s határozza meg legjobban:

„Minthogy a társadalom lényegileg lelki tünemény, a mely lelki folyamat által van feltételezve, a szorosán vett szociológiai törvények első sorban a lelki folyamat törvényei s másodsorban oly törvények, a melyek a lelki folyamatnak a fizikai folyamat által való korlátoltatását tüntetik fel. A fizikai folyamat által való korlátolás törvényei a kiválasztás és a túlélés törvényei.” *

„A jelen társadalmi berendezések túlélés útján maradtak fenn. Ezer különböző berendezés eltűnt, mert hasznosságuk átmeneti vagy csekély vala. Nem voltak elég

* Franklin Henry Giddings, *The Principles in Sociology*. New-York, 1896. 400.

hasznosok ama törzsekre vagy népekre nézve, a melyek azokkal éltek, hogy akár a népeket, akár az intézményeket megóvták volna a kipusztulástól. Azok a társadalmi berendezések, a melyek mint férfias társadalmak életének részei élnek tovább, oly berendezések, a melyek férfiasakká teszik a társadalmakat. Azok közvetlenül vagy közvetve megfelelőbb társas lény teremtésére visznek, a mely élénkebb szellemű és járatosabb az együttműködésben." *

„A szociológus állandó működésben látja az egyéni akaratoknak azt a csodás termékét, a kollektív vagy közakaratot, a melyben Austin a politikai szuverenitás forrását lelte. De a szociológus azt is látja, a mit egyetlen jogász sem láthatott Darwin előtt, hogy mily kérlelhetlenül függ a szuverén akarat a természetes kiválasztástól. A köz akarhat, miként az egyén, de hogy mit akar, az oly feltételek által van megszabva, a melyeket nem ember teremtett s vajjon az illető közönség tovább is akarhatja-e ezt vagy azt, az attól függ, hogy az akart dolog a társadalom túlélésére vezet-e, vagy sem." **

H u x l e y a maga ködös, kételkedő modorában, a mely társadalomtudományi dolgozatait jellemzi és csaknem teljesen érdektelenné teszi,*** azt véli, hogy a kezdetleges ember a létért való küzdelmet úgy küzdi végig, mint min-

* U. o. 412.

** U. o. 418.

*** Különösen hangsúlyozni kellett ezt azért, mert vannak, a kik e dolgozatok megítélésében addig a nevelésig túlzásig mennek, mint dr. A l e x a n d e r T i l l e , a ki azt mondja, a Huxley alább idézett kötetének előszavában: „Huxleys Soziale Essays sind die bedeutendste Leistung sozialen Denkens, die das moderne England hervorgebracht hat.”

den más állat, a civilizált ember azonban erőinek legjavát arra szenteli, hogy a küzdelemnek határokat szabjon.* „Az erkölcsös ember életét többé-kevésbé teljes önuralomra alapítja, a mely a létért való korlátlan küzdelemnek tagadása.** Azonban a korlátlan szaporodás tendenciája, a mely az embernek valamennyi élő lényvel közös tulajdonsága, teljes élességében visszaállítja a létért való küzdelmet, jóllehet annak enyhítése és megszüntetése a társadalmi szervezkedés főcélja volt.***

Mindazonáltal egy (1894-ből való) más helyen ismét azt mondja H u x l e y, hogy mihelyt az erkölcs uralma a társadalom minden tagjának a létezés feltételeit biztosítja, az ember és ember közötti létért való küzdelem a társadalmon belül véget ér. Mivel pedig tagadhatatlan, hogy a legműveltebb társadalmak nagyban és egészben már erre a fokra emelkedtek: következés, hogy ezekben a létért való küzdelem nem játszhatik nagy szerepet.†

P e r r i í így következtet: ... Egy törvény, mely a baktériumoktól fel a legmagasabb emlősig az egész élő világ felett feltétlenül uralkodik, nem hullhat erőtlenül porba az ember előtt, a ki nem egyéb, mint egy, az élet végtelen láncolatába elválaszthatatlanul beillesztett láncszem,††

* Thomas H. Huxley, *Soziale Essays*, Weimar, 1897. „Der Daseinskampf in der menschlichen Gesellschaft.” (1888.) 193. I.

** U. o. 194.

*** Huxley, 195.

† H u x l e y, *Soziale Essays*. „Ethik und Entwicklung (1894.)††

†† Enrico Ferri, *Sozialismus und moderne Wissenschaft*. Leipzig, 1895. 28.

W a r d — felette határozatlanul — azt tartja, hogy a természetes kiválasztás törvényének egy bizonyos pontig az emberre vonatkozólag is éppen úgy hatnia kellett, mint az állatra. Csakis a mai ember emelkedett e törvényen felül, vagy legalább is jelentékenyen korlátolta hatását.*

S p e n c e r H e r b e r t az eddigi fejlődést igen nagy részben a természetes kiválasztás eredményének tartja, úgy látja azonban, hogy a civilizált emberfajok közt a természetes kiválasztás működése már csak azok elpusztítására szorítkozik, a kik szervezeten túlságosan gyengék még ahhoz is, hogy mások segítségével megéljenek. E társadalmakban szerinte a természetes kiválasztás már alig hathat olyanformán, hogy a természetnek akár testi, akár szellemi különlegességeit létrehozhatná, mert a tehetetlenek megóvása rendszerint biztosítva van társadalmi berendezéseink által és mert a büntettek kivételével alacsonyabbrendű voltuk nagyon keveseket gátol meg abban, hogy az átlagos számban utódokat hagyjanak.**

M a g a D a r w i n ehhez igen hasonló véleményen volt. „Mi civilizált emberek mindent elkövetünk, — úgy mond — hogy a természetes kiválasztást feltartóztassuk Ennek következménye, hogy a civilizált társadalmak gyengébb tagjai is fentartják fajukat. Hogy ennek az emberi fajra a legnagyobb mértékben kártékonyak kell

* Lester F. Ward, *Outlines of Sociology*. New York 1868. 226.

** Spencer Herbert, *The Principles of Biology*, London, 1894. vol. I 468.

lennie, senki sem fogja kétségbevonni, a ki a háziállatok tenyésztésére figyelmet fordított. Meglepő, hogy a gondoskodás hiánya, vagy helytelen irányú gondoskodás mily gyorsan vezet egy szelidített faj degenerálódására." *

Wallace is azt írja, hogy Darwinnal folytatott utolsó beszélgetései egyikének alkalmával Darwin igen szomorúan nyilatkozott az emberiség jövőjéről, mert modern civilizációnkban a természetes kiválasztásnak nincsen tere és a legalkalmasabbak nem maradnak fenn.**

Homlokegyenest ellenkező nézeten van Kidd Benjamin, a weismannista szociológus, a ki az emberi nem egész eddigi haladását legelső sorban a természetes kiválasztás eredményének vallja és a kinek véleménye szerint az emberi faj sohasem vonhatja ki magát e törvény uralma alól. Szabályozhatjuk és humanizálhatjuk e feltételeket, de nincs hatalmunk azok megváltoztatására. Sőt az összeütközés éppen akkor a leghevesebb, a mikor a legmagasabb civilizáció formái alatt megy végbe.***

Person még tovább menve azt is reméli, hogy a nemzeti és a társadalmi élet növekvése a legcsodálatosabb bepillantást fogja engedni a természetes kiválasztás

** Dr Alfred Rius: *Asbestamm. u. negs und Menschenen and Social*. London, 1900. I. 509.

*** Kidd Benjamin, *Social Evolution*. London, 1898. 58-59.

† Karl Pearson, *The Grammar of Science*. London, 1900. 359.

A másik irányban legmesszebbre Kelly megy, a ki azt tanítja, hogy a keresztény civilizáció határai közt — jóllehet a verseny az emberek egy ötödét örökös félelemre, többségét pedig túlhajtott munkára kényszeríti — az egy társadalmon belül élő emberek küzdelme még sem vezet kiválasztásra. Megakadályozza ezt a természetes környezet helyébe léptetett mesterséges környezet; sőt: a mesterséges környezet szerint alkalmatlan egyének még gyorsabban is sokszorozódnak az alkalmasoknál.* A fajt — úgymond Kelly — ma inkább a szegény tömeg, sem mint a kevés számú művelt tartja életben s ez fordítottja annak, a mi egy haladó fajban a természetes kiválasztás hatása alatt végbemegy.** „Úgy, hogy csaknem azt lehet mondani a természetes kiválasztásról az emberre való vonatkozásában, hogy nem természetes és hogy nem választ ki.***

Ammon Badenben végzett antropológiai kutatások alapján arra az eredményre jut, hogy a természetes kiválasztás az emberre nézve is érvényben van. A természetes kiválasztás ősanynaga az emberre nézve jelenleg a parasztosztály. A testileg gyengék ebből az osztályból állandóan kiválasztatnak vagy az által, hogy már gyermekkorukban okszerű ápolás hiányában elpusztulnak, vagy pedig az által, hogy a gyengébb ifjakat mesterségre adják a városokba. A lelki tehetségek tekintetében pedig éppen ellenkezőleg a legmagasabban állók vétetnek ki és

* Kelly Edmond, Government or Human Evolution, I. 102.

** U. o. 126. .

kerülnek a városokba.* A városokban a szervezetek új hozzáalkalmazkodásba megy végbe a megváltozott külső körülményekhez, nevezetesen az erősebb táplálékhoz s az izgatóbb külső benyomásokhoz, a mely nagy áldozatokat követel.** Két nemzedéken belül az egész városi lakosságot újonnan betóduló egyének pótolják, egy csekély töredék kivételével, a mely a hozzáalkalmazkodást legjobban elviseli. A magasabb osztályok kihalásának okai igen bonyolultak; mindannyinak közös eleme azonban, hogy a szellem egyoldalú fejlesztése nem egyeztethető össze a testi fejlődéssel.***

Ammon rámutat, hogy ha a szaporodást mi sem akadályozza, akkor a népesség 25 év alatt megkétszereződne s hogy ha Hermann idejében 1 millió német lakosságot tételezünk fel, akkor akadálytalan szaporodás esetén ez a lakosság ma már csak egy 30 jegyből álló számmal volna kifejezhető. De ha csak Németországnak jelenlegi 1 - 2%-os születési többletét vesszük is alapul, akkor is a keresztény időszámítás kezdetétől maig 1 millióról 600 billióra kellett volna emelkednie Németország lakosságának, holott ez a lakosság csak 50 milliót tesz ki.****†

* Ammon Otto: Die natürliche Auslese beim Menschen. Auf Grund anthropologischer Untersuchungen der Wehrpflichtigen in Baden und anderen Materialien dargestellt Jena, 1893. 313. l.

** U. o. 314.

*** U. o. 317.

**** U. o. 322.

† Nem mintha eredményeit elfogadhatóknak vagy megbízhatóknak találnám, hanem inkább csak annak sejtetésére, hogy a természetes kiválasztás mily nehezen követhető utakon folyhat álljon itt néhány Ammon adatai közül: Az ősgermánoknál a dolichocephalok (a kiknek fejindexe 80-on alul van) 69.2%-ot tettek ki,

29. A természetes kiválasztás a civilizált társadalmakban is fennáll.

A nézeteknek ez a rendkívüli eltérő volta is arra enged következtetni, hogy annak a kérdésnek eldöntése, vajjon a természetes kiválasztás civilizált társadalmakban is tovább folyik-e, nem lehet könnyű. A kérdés pozitív, kétséget kizáró tényekkel még eldöntve nincsen.

Az a körülmény, hogy a fajok szaporodása sokkal nagyobb mérvekre tör, mint a minőt a létfeltételek megengednek, hogy a potenciális szaporodásnak csak egy kis töredéke valósulhat meg és ennek a tényleges szaporodásnak megint csak egy töredéke érheti el a serdült kort és hagyhat utódokat, nyomósan a mellett látszik bizonyí- míg Baden mai lakosságának csak 15.0%-át teszik ki. Viszont az ősgermánok közül 9.4% volt brachicephal (a kiknek indexe 85 és ennél több), míg a mai badeniek közül 33.8% az. Ammon a manapság is folyamatban levő természetes kiválasztás példáján magyarázza, hogy ez a változás miként folyt le. Statisztikai adatok nyomán bemutatja, hogy a vidéki dolichocephalok közül többen vándorolnak a városokba, mint a brachicephalok közül.

A városokba vándorolt brachicephalok nagyobb része eltűnik, míg a dolichocephalok nagyobb része megtelepszik és a dolichocephalabb városi típust hozza létre. A természetes kiválasztás a második generációban ismét tovább hat. A megmaradt brachicephalok nagyobb része újból eltűnik és csak a dolichocephal típus öröklik tovább. Minthogy pedig a városi lakosság állandóan kipusztulóban van és állandóan a vidék által pótoltatik, könnyen érthető, hogy miként vált a faj idővel brachicephalabbá.

A következő táblázat világosan feltűnteti ezt a folyamatot:

	Index-csoportok vidéki átlag	bevándoroltak	félig városiak (első gen.)	tulajdon- képeni városiak
<i>Karlsruhe</i>				
Dolicocephalok	12.2	14.9	25.9	33.3
Brachicephalok	38.2	33.3	18.4	12.4
<i>Freiburg</i>				
Dolicocephalok	12.2	12.4	22.5	43.7
Brachicephalok	38.2	31.3	27.7	14.8

tani, hogy a természetes kiválasztás a művelt társadalmakon belül is végbemegy. A művelt társadalmakban is több utód születik, mint a mennyi meg tud élni, ezek az utódok is ép oly variációkat mutatnak, mint bármely más élő lények, e változatoknak nagy része éppen úgy hasznos vagy káros az illetőkre nézve, miként az minden más élő lényre nézve kétségtelen és végül ezek a változatok csak oly öröklékenyek, mint bármely más lények változatai. A művelt emberi társadalmakban is meg vannak tehát a természetes kiválasztás összes tényezői.

A kiválasztó környezet rendkívüli bonyolultsága következtében természetesen ez a kiválasztás is rendkívül szövevényes folyamat, a melynek egyes hullámai sokszorosan kereszteződnek s azért igen nehéz, rövid időközökre vonatkozólag meg éppen lehetetlen, e folyamat eredményeit megállapítani. Bizonyos, hogy nem szólhatunk egyszerűen egyes osztályok vagy egyes élesen megkülönböztethető tulajdonságok kiválasztásáról. Nagyon óvakodnunk kell tőle, hogy egyszerűen az erősek vagy a tehetősegek, a gazdagok vagy az erkölcsösek kiválasztását akarjuk megállapítani.

Minthogy azonban kétségtelenül be van bizonyítva, hogy a művelt társadalmakban is az egyének nagy része utódok nélkül marad, a világra jövő utódok egy igen nagy része pedig elpusztul, mielőtt ismét utódokat hagyhatna, azt kellene feltennünk, hogy ennek a nagy hányadrésznek állandó kiküszöbölése oly tényezőkre vezetendő vissza, a mely az alkalmatosság és az alkalmatlanság körén egészen kívül esik, ha a természetes kiválasztásnak szerepét

tagadjuk. Valami más okát kellene keresnünk ennek a folytonos megtizedeltetésnek, mint a mindenkori környezetadta alkalmasságot és alkalmatlanságot. Már pedig semmi más ily tényezőt nem ismerünk s így ezt a kiválogatódást tiszta véletlenség szerint lefolyónak kellene tartanunk. Ha — mint láttuk — sokan haboznak ezt a szemünk előtt folyó kiválogatódást az alkalmazhatóság vagy alkalmatlanság rovására írni, ennek oka, úgy gondolom, pusztán abban keresendő, hogy nem a mindenkori tényleges környezet szerinti, hanem valami ettől független ideális alkalmazhatóságon s alkalmatlanságon függ tekintetük.

Így az a sűrűn emlegetett tény is, hogy a jövő nemzedékek a mai társadalmakban nem a kevés számú műveltekből, hanem a nagyszámú műveletlenekből alakulnak, hogy az alacsonyabbrendűek szaporasága sokkal nagyobb és elnyomja a magasabbrendűeket, a kik terméketlenségre hajlanak, nem a természetes kiválasztás ellen, hanem éppen mellette tesz tanúságot. Csak el kell ejtenünk azt az apriorisztikus kiindulópontunkat, hogy a magasabb osztályok képviselik az alkalmazhatóbbakat, csak ez osztályok rendszerinti fizikai alacsonyabb minőségére kell gondolnunk, csak azzal a gondolattal kell megbarátkoznunk, hogy azok az alkalmazhatóbbak, kiket mi alacsonyabb rendűeknek tekintünk s napnál világosabban tűnik fel a természetes kiválasztás hatása.

Ha a magasabb osztálybeliek terméketlenek, vagy alig hagynak utódokat, vagy utódaik pusztulnak ki az alacsonyabb osztálybeliekkel szemben: ez kétségtelen

bizonyítéka annak, hogy a ma adott környezetben ők az alkalmatlanabbak. Óvakodnunk kell, nehogy a tények objektív vizsgálatától eltérve, pusztán azért vonjuk kétségbe a természetes kiválasztás hatályos voltát, mert az nem elégíti ki a mi ideáljainkat.*

Hasonló eredményre juttat a társadalmi élet számtalan tüneménye. A természetes kiválasztásnak a mai társadalmakon belül való érvényesülésének egy ily ékesen szóló példája a fajok eltolódásának az a drámája, a mely Magyarország északkeleti részében szemünk előtt játszódik le. Ez országgrész lakosságának egyik része az adott környezetben nem tud megélni és ezerszámra pusztul el közvetlenül és közvetve. A rutének ezrivel kivándorolnak és az északkeleti megyék elnéptelenednek. Ugyanekkor ezrivel jön be ugyanezekbe az országrészekbe egy másik faj, a mely az ott adott környezetben megtalálja létezésének feltételeit. Ha lemondunk arról, hogy a létért folytatott küzdelemben való alkalmatosságot erkölcsi vagy másmilyen szociális standardok szerint mérjük, ha ezt az alkalmatosságot nem tekintjük másnak, mint a minnek azt a darwinizmus szempontjából tekintenünk kell, vagyis a mindenkori környezet által meghatározott alkalmatosságának, akkor e látványban a természetes kiválasztásnak egy

* Ugyan semmiképpen sem bizonyíték, de talán mégis megfontolásra érdemes tény, hogy a természetes kiválasztás felfedezését az emberi társadalom szemlélete nyújtotta az emberiségnek. Darwint Malthus vizsgálódásai juttatták arra a gondolatra, hogy a természetes kiválasztásban keresse a fajok eredetét és a fejlődés módszerét Malthus pedig kizárólag az emberi társadalmakról szólt. Sajátságos volna, ha a szerves életnek éppen az a része volna kivéve a természetes kiválasztás törvénye alól, a melynek szemlélete e törvény felfedezésére vezetett.

világos példáját kell felismernünk. Az ott adott környezet bizonyos tulajdonságúaknak nem szolgáltat létfeltételeket, másoknak ellenben megengedi a továbbélést és az elszaporodást.

Hasonló példák halmozása helyett, a melyek teljes bizonyítékul nagyobb számban sem szolgálhatnak, és elmellőzve azt a kérdést, a mely a legnehezebben bizonyítható, hogy mennyire vezet természetes kiválasztásra az embereknek egymással a társadalmon belül folytatott küzdelme; vessünk futólagos pillantást azokra a kérdésekre, hogy mennyiben vezet természetes kiválasztásra a mai társadalmakban elsősorban a fizikai környezet, másodsorban a szerves környezet és végül a társadalmaknak egymással folytatott küzdelme.

30. A fizikai környezet kiválasztó hatása.

A föld kerekiségének különböző részein élő embercsoportok éppen annak a földterületnek klímájához vannak hozzáalkalmazva, a melyen élnek. A mérsékelt égajl alatt élő embereknek csak egy része bírja el a tropikus vagy a hideg égajl klímáját, nagy része elpusztul. Van kolóniák, a melyekben a bensülöttek jól prosperálnak, ellenben az európaiak a harmadik generációban kipusztulnak. A gyarmatosítások történetéből ismeretes, hogy egy-egy exotikus klíma nagy számban rheumát, egy másik szívbját okoz a letelepülő európaiaknak s hogy azok a reájuk nézve elviselhetetlen éghajlat miatt akárhányszor óriás jövedelmek forrásait elhagyva, kénytelenek éle-

tük és egészségük megmentése végett szülőhelyükre visszatérni.

De a klíma — miként a fizikai környezet egyéb részei is — nemcsak a környezet változtatásakor gyakorolja ki választó hatását, hanem a környezet állandósága mellett is. Nem szabad félreismerni annak a ténynek a jelentőségét a természetes kiválasztás szempontjából, ha a környezet és az abban élő lények az egyensúly állapotában vannak; nem szabad figyelmen kívül hagyni a stagnáló kiválasztást. Ha ez az egyensúly megbomlik, ha például a környezet valami tekintetben megváltozik, akkor a természetes kiválasztás folyamata sokkal szembeszökőbb, mert akkor a környezet e változásának megfelelően meg kell változniuk a tőle függő lényeknek is és a típusnak ez a megváltozása igen könnyen felismerhető. Ha ellenben a környezet bizonyos korlátokon belül változatlan s ha ennél fogva a benne élő lények típusa is változatlanul továbböröklődik, akkor sokkal nehezebb felismerni, hogy a típus változatlansága ugyancsak a természetes kiválasztás eredménye. Mivel, mint láttuk, minden faj mindenféle tekintetben szakadatlanul variál, a faj állandósága csakis akkor lehetséges, ha a variációk egy részét a természetes kiválasztás kiküszöböli. Az egyensúly állapota tehát éppen úgy a természetes kiválasztás eredménye, mint a változás.

Igen hamar elpusztul tehát az a gyermek, a mely a klímát, akár a maximális vagy minimális hőmérsékletet, akár a hőmérséklet átmenetei, akár a levegő páratartalma vagy a légnyomás tekintetében nem tudja elviselni. Szá-

mos betegség és haláleset arra vezethető vissza, hogy az illető egyének oly variációk, a melyek az őket körülvevő fizikai viszonyok elviselésére valami tekintetben alkalmatlanok, noha a faj átlaga jól tudja elviselni. Az ilyen variációk akár a gyermekkorukban, akár később, akár esetleg még tovább variáló utódaikban elimináltak. Az óriási gyermekhalandóság nagy része mindenesetre ilyen és ehhez hasonló okok rovására írandó.

Téves tehát Kelly -nek az a tanítása, hogy az égalj révén a környezet csak addig gyakorolt kiválasztást az ember felett, a míg az mesterséges ellenállást nem tudott kifejteni. Kelly azt tartja, hogy az ember már mesterségesen meg tudja teremteni a maga klímáját és hogy ennél fogva megszűnt az a fejlődésfolyamat, a mely a funkciókat a környezethez alkalmazza. Ellenkezőleg az ember kezdené a környezetet funkcióihoz alkalmazni. Nem a környezet alakítaná többé az embert, hanem az ember a környezetet.*

Ez a nagyon érdekes, sőt első pillanatra frappáns gondolat behatóbb boncolás után tévesnek bizonyul. Csak annyi áll, hogy a civilizált ember változatlan környezet mellett a variációknak sokkal nagyobb latitude-jét képes elviselni s a változó környezethez is kisebb-nagyobb fok-

* Kelly Edmond, Government or Human Evolution. I 95.: „The environment no longer moulds man; man moulds the environment.”

Ugyanezt a gondolatot kevesebb nyomatékkal Lester F. Ward már 1892 ben mondta ki: „Mélyebb elemzés abban mutatja az állati és az emberi módszer különbségét, hogy a környezetet átalakítja az állatot, míg az ember a környezetét alakítja át.” Lester F. Ward, Outlines of Sociology 254—255. és 259. l.

ban hozzá tud simulni. Voltaképpen azonban csak a határok tolódtak ki, a melyeken túl a variációk kipusztulnak, csak az a terület lett nagyobb, a melyen belül a variációk meg tudnak maradni, csak a változó környezethez való hozzásimulás elasztikusabb, mint a civilizálatlan állapotban, de a határokon épp oly könyörtelenül folyik tovább a kiválasztás munkája, mint régen.

Végül is az ember, most is csak úgy, mint régen, környezetéhez, a melybe ma a civilizáció beleszámítható, hozzá van alkalmazkodva. Vannak vad törzsek, a melyek nagyobb hideget, nagyobb meleget, a kettőnek rohamosabb változásait képesek elviselni, mint mi minden civilizált védekezésünk mellett is. S hogy házat építünk, fűtünk és ruhát viselünk, bizony még nem függetlenít a fizikai környezettől és bizony még nem jogosít arra a büszkpe szóra, hogy a környezet többé nem alakít bennünket, hanem mi alakítjuk a környezetet.

31. A szerves környezet kiválasztó hatása.

Az ember küzdelme a szerves környezettel igen nagyrészből az ember győzelmével végződött. De ebben sincsen semmi specifikus vonás. A természetes kiválasztás folyamán mindenuntalan előfordul, hogy a küzdelem bizonyos fajok között véget ér, mert az egyik teljes győzelmet arat a másik felett. S az ember is csak az ellenségek egy részével szemben aratott győzelmet, éppen úgy, miként az más fajoknál is előfordul. A nagy állatokkal szemben csaknem teljesen véget ért az ember küzdelme, de legalább is teljesen véget ért a természetes kiválasztás

ezen a réven, azonban a mikrobák hadával tovább folyik a küzdelem és a küzdelemnek kiválasztó hatása is van.* E téren akárhányszor teljes vereséget is szenved az ember, mint p. o. a mikor egy miazmás vidék teljesen lakhatatlan, vagy a mikor marhavész üt ki s a nyomában járó éhhalál megtizedeli az állattenyésztő nép sorait. De a legsúlyosabb az a küzdelem, a melyet az embernek a betegséget okozó mikrobákkal kell folytatni. Gondoljunk a járványokra. Gondoljunk arra a kiválasztó hatásra, a melyet a tüdővész bacillusa gyakorol, a mely ugyan az erősebb szervezettel nem tud megbirkózni, de a mely állandóan megöli a gyengébbet és e tekintetben jelentékeny természetes kiválasztást eredményez. A betegség legnagyobb része nem egyéb, mint a szervezetünket kitevő sejtek küzdelme hozzájuk hasonló apró lényekkel, a mely az erősebb győzelmével végződik.

Megannyi tény, a mely semmi kétséget nem hagy fenn az iránt, hogy a szerves környezet még a mai legműveltebb társadalmak kebelében is jelentékeny mértékben kiválasztást gyakorol az emberre vonatkozólag is.

32. A társadalmak küzdelmének kiválasztó hatása.

A társadalmakon kívüli társadalmi környezet kiválasztó ereje végül annyira szembeszökő, hogy azt nem is vonják kétségbe. „Wir haben es als wahrscheinlich nachgewiesen, — mondja G u m p l o v i c z — dass die Menschheit in einer Unzahl von Urschwärmen ihren Anfang nahm,

* V. ö. K e l l y E d m o n d , Government or Human Evolution, l. 96—100.

von denen bei steigendem Verkehr und sich ausbreitenden Beziehungen von meist feindlichen und gegenseitig ausbeutenden Charakter eine immer grössere Zahl den Schauplatz, dessen Behauptung ihre Kräfte nicht gewachsen waren und sind, räumen mussten und noch räumen muss, während andere sich immer mehr ausbreiten und das blutgedüngte Schlachtfeld der Erde behaupten."* Bár e sorok az őstörzsek integrálódására és amalgamizációjára nincsenek is figyelemmel, kétségtelenül sok igazat tartalmaznak. Gondoljunk csak a kezdetleges törzsek élet-halál küzdelmeire, gondoljunk a kultúrnépek és a primitív népek érintkezéseire és az utóbbiaknak ebből folyó rohamos pusztulására. Közép-Ausztrália bennszülött törzseiről azt írják Spencer és Gillen,** hogy azokban a részekben, „a hol régen érintkeztek a fehérekkel, nemcsak számuk csökkent rohamosan, hanem azok a bennszülöttek is, a kik megmaradtak, csak gyöngye képviselői fajuknak és elhagyták minden, vagy csaknem minden régi szokásaikat és hagyományaikat. A fehérek elterjedésével aránylag csak rövid idő kérdése lehet, hogy hasonló sors érje a megmaradt törzseket, a melyek szerencsére még távolabb vannak valamelyes kiterjedésű fehér teleptől, semhogy sülyedhettek volna. Bármily jóindulatú is legyen a fehér települő, megérkezése egyszerre és szükségképpen zavaró elemet hoz a bennszülött környezetébe és e pilla-

* Gumplovicz, Der Rassenkampf. Innsbruck, 1883. 136.

** Spencer and Gillen, The native tribes of Central Australia, 7. 8.

nattól fogva kezdetét veszi az elfajulás, bármily barátságos legyen is a viszony a bennszülöttek és a jövevények között. Az a kilátás, hogy ócska ruhát, élelmet, dohányt s talán kést és baltát is kap a telepesek részére végzett munkája fejében, hirtelen még a legkisebb telepítvénynek is szomszédságába vonzza a bennszülöttet. A fiatalok az új befolyás alatt megszabadulnak az öregebbek üdvös korlátozása alól, a kik a törzs normális feltételei mellett valamennyien hatalmasok. A szigorú erkölcsi kódexet, a melyet természetes állapotukban kétségtelenül kikényszerítenek, félreteszik, de helyébe mi sem kerül. Az öregek aggódva látják, hogy a fiatalabbak nem törődnek apáik hagyományaival, a melyeket az idő megszentelt és vonakodnak azokat oly utódokra hagyni, a kik — fogalmaik szerint — nem érdemlik meg, hogy azok rájuk bízassanak: bűn, betegség és a letelepülők által elriasztott természetes eledel biztosításának nehézsége rohamosan apasztják számukat."

Ez a leírás szemléltető képét nyújtja annak a kiválasztó hatásnak, a melyet a társadalmon kívüli társas környezet gyakorolhat és nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy egészen téves a társadalmak közti kiválasztást tisztán csak a háborúknak tulajdonítani, miként azt Kelly is teszi.* Sőt a háborúk még csak nem is jelentékenyebb eszközei ennek a folyamatnak.

* Kelly, Government or Human Evolution, I. 103.

33. *Az ember zoológiai fejlődése még nem ért véget. Marx szerszám-készítő állatja.*

A természetes kiválasztás hatását az emberre vonatkozólag tagadó írók közé tartozik Marx Károly is, a Kapital-jának egy helyén e részben alapvető különbséget állít az állati és az emberi fejlődésre vonatkozólag. Az állat az által alkalmazkodik természetes környezetéhez, hogy szerveit, vagyis anatómiai struktúráját megváltoztatja; ellenben a szerszám-készítő állat (the toolmaking animal), az ember úgy alkalmazkodik környezetéhez a létért való küzdelemben, hogy mesterséges szerveit, vagyis munkaeszközeit módosítja.*

E tan, a mely beleilleszkedik a történelmi materializmus társadalombölcseletébe és a melynek rendszeres kifejtését Plechanow-nak a materializmus történelméről írt könyvében találjuk meg, részletesebb fejtegetést igényel.

Mihelyt az ember szerszámkészítő állattá lesz — úgymond Plechanow — fejlődésének új fázisába lép: zoológiai fejlődése véget ér és történelmi pályafutása kezdődik.** Világos — így folytatja — hogy a szerszámok alkalmazása, bármily tökéletlenek is legyenek, már a szellemi képességeknek viszonylag óriási fejlettségét feltételezi. Az állattan azonban azokkal a képességekkel felruházva adja át a történelemnek az ő homóját, a melyek a legkezdetlegesebb eszközök feltalálásához szükségesek.

* M a r x: Das Kapital, 3-te Auflage, I. 158—159.
P l e c h a n o w, Beiträge zur Geschichte des Materialismus, 191—192.

A történelemnek tehát már csak a mesterséges szervek fejlődését kell követnie és ezeknek befolyását a szellem fejlődésére kell kiderítenie.* A természetes környezet — mondja Marx nyomán Plechanow — nem az emberi természetre való behatása útján, hanem a termelő erő fejlődésére való befolyása útján válik az emberiség történelmének fontos mozzanatává.**

Lényegileg ez hasonló álláspont, mint Kelly-nek az a tanítása, hogy a civilizáció körében nem többé a környezet módosítja az embert, hanem az ember módosítja környezetét, csakhogy az a tan a Marx-féle formulázásban részletesebben és konkrétebben van kifejtve.

Az első kérdés, a mely e tannal szemben felmerül, az, hogy tényleg véget ért-e már az embernek zoológiai, strukturális fejlődése a történelmi időkben. Erre vonatkozólag határozottan azt látjuk, hogy azon az úton, a melyet az emberiség az erdei veddáktól, tűzföldiektől és a közép-ausztráliai bennszülöttektől az angolokig, németekig s egyáltalában az uralkodó és legfeljebb európai fajokig megtett, az embertípusnak strukturális, azaz anatómiai fejlődése is folytatódott. A kiválasztás persze, mint mindig, úgy most is azokra a tulajdonságokra szorított, a melyek előnyöket biztosítottak és mondhatjuk főleg éppen arra a tulajdonságra szorított, a mely minden más tulajdonságot, minden más testi előnyt helyettesíteni képes volt. Nem tisztán csak ez a tulajdonsága választott ki, mert hiszen kiválasztásnak kellett történnie

* U. o. 196—197.

** U. o. 202.

és szünetlenül kell végbemennie még most is a fizikai környezethez való alkalmazkodás céljából. A különböző éghajlati s egyéb fizikai környezetbeli viszonyok — mint láttuk — szakadatlanul kiválasztást involválnak. A különböző vidékek miazmaival és mikrobáival szemben folyó küzdelemben is szakadatlanul kiválasztás megy végbé és mindig csak azon maradnak fenn és hagynak utódokat az illető vidék lakossága közül, a kiknek szervezete sikeresen tud megküzdeni az illető vidék e láthatatlan ellenségeivel. (Napjainkban és Európában a tudóvész szerepe legjobb illusztrációja e tételnek.)

Az embernek az emberrel folytatott küzdelmében azonban legnagyobb fontosságúaknak a szellemi tulajdonságok bizonyultak. És bár egészen kétségtelen az is, hogy a mesterséges eszközök, a gazdaság technikája lényeges befolyással volt és van az ember szellemi tulajdonságaira, — a mint erre alább részletesebben rá fogunk térni — mégis éppen oly nyilvánvaló, hogy viszont a tökéletesebb szerszámok készítése, a gazdasági technika haladása az ember szellemi képességeinek haladását már feltételezi.

Tisztázzuk ezt a kérdést, nehogy eredménytelenül keringjünk ebben a cirkulus vitiosusban.

Az embernek zoológiai fejlődése a történelmi időkön belül is tény. Ezt a kérdést nem szükséges elméletekkel és következtetésekkel megoldani, mert száraz adatokkal is hozzáférhetünk.

Vizsgáljuk meg a kezdetleges ember és a mai európai emberkoponya tartalmát, koponya alakját, fejindexét,

prognát, illetve ortognát voltát és világos lesz előttünk, hogy a mai európai ember ortognátabb, nagyobb fejű, illetőleg nagyobb agyvelejű, mint a kezdetleges ember. Kétségtelen, hogy az angol és a hottentott között egyéb, kevésbé lényeges anatómiai különbségeken kívül igen lényeges különbségek állanak fenn az agyvelőnek anatómiája tekintetében. Ha valaki elismerné ugyan ezt a különbséget, de azt vitatná, hogy az az európai fajokat kezdettől fogva jellemezte, akkor mindenekelőtt azzal válaszolnánk, hogy még ez esetben is a természetes kiválasztás mellett bizonyítanak, mert azt látjuk, hogy a rosszabb agyvelejű fajok most szerteszét pusztulnak az európai agyvelejűek előtt. És ez esetben is úgy konstruálnók meg a szóban forgó összefüggést, hogy a nagyagyvelejű fajok jutottak el az európai civilizációhoz és annak előnyeikhez a létért való küzdelemben.

Másodszor azonban azt válaszolnék az említett ellenvetésre, hogy ezek az európai fajok sem voltak kezdettől fogva oly fejlett agyvelejűek, mint a minőnek ma ismerjük őket, mert tudjuk, hogy a fajok ősei rosszabbul állottak e tekintetben. Vagyis e fajokon belül is strukturális, anatómiai változások mentek végig a fejlettebb agyvelők javára, még a történelmi időkön belül is. Ezekhez az adatokkal kimutatható tényekhez azonban még hozzá kell tennünk, hogy a koponya formájának teljes azonossága mellett, ugyanazon fajon belül is, az értelem és tehetség tetemes különbségeit találjuk, minélfogva magában az agyvelő struktúrájában is a változatoknak nagy számát feltételezhetjük, ha egyelőre nem is sejtjük távolról sem

e változatok mibenlétét.* Ha tehát a kezdetleges és a haladottabb fajok közt a tehetségek óriási különbségeit konstatálhatjuk, akkor az agy más strukturális tulajdonságainak kiválasztását is feltételezhetjük, nem csak a koponya alakjával összefüggésben állókét.

A történelem tehát nem kapja oly készen a magához a h o m o-ját az állattantól és a zoológiai fejlődés egyáltalában nem ér véget a szerszámkészítéssel. A szerszámok pótolják ugyan a kar erejét, a láb gyorsaságát, a szem élességét, a fogak épségét, némileg még a gyomor egészségét is, pótolják a hallás és szaglás bámulatos fejlettségének előnyeit, pótolják az egész test nagyságának előnyeit, de mindezt csak az agyvelő fejlődésének révén. Olyan szerszám, a mely az agyvelő jóságát pótolná, még eddig nincsen, pedig Plechanow úgy beszél a szerszámok strukturát pótló szerepéről, mintha a nürnbergi tölcser históriája több volna a mondánál. A mit tehát a szerszámoknak a testi struktúra fejlődését pótló szerepéről mond Plechanow, azt helyesebben talán úgy is ki lehet fejezni, hogy a testi struktúra egyik részének fejlődése pótolja és feleslegessé teszi a többi testrészek strukturális változásait a létért való küzdelemben. Ez pedig egészen másként hangzik.

Ha azonban az ember anatómiai, zoológiai fejlődése tovább tart a történelem folyamában, kérdés már most, minő viszony van e zoológiai fejlődés és a mesterséges

* J. G. V o g t Die historische Bedeutung der natürlichen Rassenanlagen, Politisch-Antropologische Revue. I. Jahrg. S. 170—171.

szervek, a gazdasági technika fejlődése közt. Úgy áll-e a dolog, a mint Plechanow mondja, Marx nyomán, hogy a természetes környezet nem hat immár közvetlenül az emberi természetre, hanem csak a termelő erőkre és csak az utóbbiak fejlődésére való hatása útján válik az emberiség történelmének fontos mozzanatával

Ezzel szemben mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy a természetes környezet számtalan ponton még mindig közvetlenül érintkezik az emberi természettel és számtalan ponton gyakorol reá befolyást a természetes kiválasztás útján. A mesterséges szervek ugyan sok tekintetben befolyásolják, módosítják a klíma hatását szervezeteinkre, azonban van bizonyos meleg, a melyet bizonyos szervezetek el nem bírnak és van a hidegnek olyan foka, a melyet ugyanezek vagy más szervezetek el nem bírnak, van a lég sűrűségének vagy ritkaságának oly foka, vannak oly mikrobák, van oly páratelt vidék, a melyet bizonyos szervezetek el nem tudnak viselni. Ha már most ily szervezetek oly helyekre jutnak, teszem a kivándorló tömegei között, akkor ott természetes kiválasztás megy végbe. De éppen ily természetes kiválasztás megy végbe állandóan, megszakítás nélkül a föld kerekiségének minden pontján a született variációk között. Részből a gyermekhalandóság nagy százalékában, részből később mutatkozó különféle betegségek alakjában kivesznek azok, a kik az illető vidék természetes környezetének elviselésére alkalmatlanok és kiválasztatnak az alkalmasok. Tehát a természetes környezet számtalan ponton még közvetlenül rá gyakorol befolyást az emberi szervezetre.

De az emberi szervezet és annak állandóan folyó anatómiai változásai akkor sem hanyagolhatók el, ha azokra a befolyásokra térünk át, a melyeket a környezet a termelő erőkre való behatás útján gyakorol reá. Itt arra a nagy hibára kell rámutatnunk, a melyet a történelmi materializmusban fentebb már egy ízben megróttunk.* A fejlődés ugyanis nem úgy megy végbe, a mint azt a történelmi materializmus nyomán Plechanow állítja, hogy a természetes környezet megváltoztatja a termelő erőket és a termelő erők megváltoztatják az emberi természetet a mikor pedig a környezet újból megváltozik és ismét változást idéz elő a termelés módjában, akkor következményképen megint megváltozik az illető emberek természete. Ezzel az egyoldalú fejlődésmenettel nagyon rosszul van visszaadva az a komplikált kölcsönhatásos tüneménytömeg, a melyet társadalmi fejlődésnek nevezünk. Mert ha van is igazság abban az állításban, hogy a természetes környezet a termelés módján keresztül hat az emberi szervezetre, legalább ugyanannyi, vagy talán még több igazsággal állíthatjuk, hogy a természetes környezet az emberi szervezeten keresztül hat a termelés mikéntjére. Akár az emberi szervezetnek azokat a módosulásait, illetve tulajdonságait tekintsük, a melyeket az — mint láttunk — közvetlenül nyer a természetes környezettől, akár azokat, a melyeket a természetes környezet a mindenkor gazdasági technika közvetítésével gyakorol reá, ez a mindenkor adott emberi szervezet oly tényező, a mely nélkül a gazdasági technika, a termelés mikéntjének működése és fej-

* V. ö. 17—20. old.

lódése, statikája és dinamikája meg nem érthető. Nincsen annak semmi értelme, hogy a termelés mód a természetes környezet eredménye, ha csak nem veszünk fel egy egészen konkrét emberi szervezetet, a mely ebben a természetes környezetben a maga szükségleteinek kielégítésére bizonyos funkciókat végez. A termelés mód, a gazdasági technika végül is a homo sapiens nevű állati szervezetnek egy bizonyos funkciója és csakis mint ilyen fogható fel helyesen. Ha megakarjuk érteni ezt a technikát, a mely egyébből sem áll, mint emberi cselekvésekből, akkor egyik főtényezőül az emberi cselekvések általános törvényeit kell alapul vennünk és figyelemmel kell lennünk azokra a speciális behatásokra, a melyeket a szóban forgó emberek szervezete eddigelé nyert és a melyek ennek folytán ezt a speciálisan módosult szervezetet speciális funkcióra, a termelés speciális módjaira is viszik.

Hogy ezzel az igen fontos és tanulmányunk szempontjából alapvető kérdéssel teljesen tisztába jöjjünk, a történelmi materializmus fenti érvelésének egy további, rövid elemzésébe kell bocsátkoznunk.

Mit jelent az a tétel, hogy a homo sapiens zoológiai fejlődése véget ért és hogy a természetes környezet a termelési erőkre való behatás útján válik a történelem fontos mozzanatává. Azt, hogy az emberi szervezet nem változnék, hanem pusztán csak a termelés módja — ez a „mesterséges testrészt” — változnék, és hogy az emberi szervezet pusztán ennek a mesterséges testrésztnek a változtatásával alkalmazkodnék a környezet változásaihoz — mint láttuk — nem jelenti. Azonban magunk állí-

tottuk, hogy a termelés módjának is része van az emberi szervezet megváltoztatásában. Miként megy végbe ez a változtatás? Mit jelent az, hogy a termelés mód befolyásolja az emberi természetet? Miként kell elképzelni ennek a befolyásnak az útját? Azt jelenti-e a termelés mód befolyása, hogy a szervezet módosul és módosultan tovább öröklődik, vagy azt jelenti-e ez a befolyás, hogy a termelés mód bizonyos feltételeket jelent és hogy e feltételek mellett csak bizonyos variációk prosperálhatnak, a többiek pedig kivesznek? Íme a biológia alapvető kérdéseire visz vissza bennünket ez a kérdés is, mihelyt mélyére nézünk.

Hogy a szerzett módosulások mennyire öröklődnek, például, hogy az ismeretek szerzése mennyire befolyásolja az agyvelő fejlődését, átalakulását, ezt a mai biológiában sokat vitatott kérdést egész tanulmányunk során nem feszegetjük. Vannak, a kik a szerzett tulajdonságok átöröklését kizártnak tartják, vannak, a kik annak is nagy jelentőséget tulajdonítanak. Azt azonban mindkét párt elismeri a szerves világra nézve, hogy a másik útnak, a variációk kiválogatódásának nagy jelentősége van. Mi csak a fejlődésnek ez utóbbi útját kísérjük figyelemmel az emberi társadalmon belül, csak ez utóbbi szempontból vesszük vizsgálat alá a mesterséges beavatkozás szerepét. Ebből a szempontból nézve azt a befolyást, a melyet a termelés mód, a gazdaság technikája az emberi szervezetre gyakorol, azt kell mondanunk, hogy elvileg a hatás módja tekintetében nincsen semmi különbség ama befolyás közt, a melyet a termelési mód gyakorol az emberi szervezetre

és ama befolyás közt, a melyet a többi környezet gyakorol reá. A termelés mód egyszerűen a környezet egy részévé válik. Az a körülmény, hogy a környezet e része az emberi szervezet funkcionálása útján idéztetett elő, lényegtelen e résznek a szervezetre való visszahatása szempontjából. Azt kell tehát mondanunk Marx-szal szemben, hogy az ember zoológiai, strukturális fejlődése a szerszámkészítéssel még nem ért véget, hogy a szerszámok csak egyes testrészek fejlődését helyettesítik, de nem helyettesítik az agyvelőt, hogy a szerszámok fejlődése a gazdasági technika fejlődése nem fogható fel egyszerűen a természetes környezet behatásának eredményeképpen, hanem legalább is ugyanily mértékben egyszersmind az agyvelő fejlődésének következményeképpen is tekinthető. Továbbá ki kell emelnünk a történelmi materializmussal szemben, hogy a gazdálkodás technikája az emberi szervezetre gyakorolt hatása szempontjából egyszerűen a környezet egyik részének tekinthető és hogy nem valamelyes különleges módon gyakorol befolyást az emberi szervezetre, hanem egészen úgy, mint a környezetnek bármely más része.

34. Előrelátás és természetes kiválasztás.

Az a kérdés, hogy a természetes kiválasztás az emberi társadalmakon belül is végbemegy-e, vagy sem, alapvető fontosságú az állami hatáskörre vonatkozó további kutatásaink szempontjából. Azoknak ugyanis, a kik azt tartják, hogy a társadalmon belül a természetes kiválasztásnak amúgy sincsen szerepe, nincsen miért foglalkozniok azzal a kérdéssel, hogy milyen befolyással van

a mindent vagy a legalább is az igen sokat szabályozó állam a természetes kiválasztásra. Ha már az individualizmus sem enged tért a természetes kiválasztás érvényesülésének, akkor nincsen súlya annak az aggodalomnak, hogy azt a socialisztikus szervezkedés meg fogja semmisíteni. Egészen másként állunk azonban ezzel a tétellel szemközt akkor, ha azt tartjuk, hogy a természetes kiválasztás folyamata nem áll meg a civilizáció küszöbén, ha a társadalmi fejlődésben is nagy szerepet tulajdonítunk a természetes kiválasztásnak és ha a jövőbeli fejlődés szempontjából is e törvényre számítunk.

Nekünk tehát meg kell felelnünk arra a sokat hánytorgatott kérdésre, hogy minő viszonyban van az állami szabályozás a természetes kiválasztáshoz?

Ez a kérdés pedig csak konkrétebb formulázása annak a kérdésnek, hogy minő viszonyban van a kényszerű beavatkozás a természetes kiválasztáshoz, vagy legáltalánosabban: minő viszonyban van az emberi előrelátás a természetes kiválasztás menetéhez? Abban a mértékben, a melyben valamely szervezet környezete felett uralkodik, természetes kiválasztásról nem lehet szó. A természetes kiválasztás mindig csak azon a ponton túl kezdődik, a meddig az ember környezetének hatásait előrelátóan szabályozza. Ha valamely társadalom eléri a környezet felett való uralomnak azt a fokát, a melyen a tudóvész bacillusát véglegesen ki tudja irtani, vagy feltétlenül ártalmatlanná tudja tenni, akkor ezen a ponton kétségtelenül megszűnt

a természetes kiválasztás. Ha azonban a tudóvész által gyakorolt kiválasztó hatás megszűnésének oly előre nem látott következményei vannak, a melyek megint hátrányokat vagy előnyöket jelentenek a létért való küzdelemben, akkor ezen a ponton megint előáll a természetes kiválasztás. Ez volt például az eset az iszákosság elleni küzdelemben. H a y c r a f t megállapította, hogy az iszákosság csak meggyöngült vagy elfajult szervezetnek folyománya, a mely, ha nem engedtetik át az alkoholizmus kiválasztó és kiküszöbölő hatásának, tovább öröklik a gyengeséget és elfajulást szélesebb körre terjeszti ki. Ki is mutatja Maine, Kansas és Jowa államok statisztikájából, hogy az alkoholizmus megszüntetésére szolgáló szigorú törvények hatása folytán az elmebetegek, a büntetettek és az ópiumevők száma jelentékenyen emelkedett.*

Vagyis előrelátásunk korlátolt volta azt eredményezi, hogy a természet rendjébe való minden mesterséges beavatkozásunk többek között előre nem látott hatásokat is gyakorol, vagyis egy bizonyos tekintetben előre nem látott környezetnek válik szülőjévé. Minthogy pedig az emberek természettől fogva nem egyenlők, minthogy variációk állandóan létrejönnek az öröklés egyik legegyszerűbb törvénye folytán, ennél fogva a megváltozott környezet megint nem hat egyformán valamennyiükre, a variációk megint „előnyös” és „hátrányos” tulajdonságokat jelentenek, vagyis a természetes kiválasztás szem-

* John B. Haycraft, *Natürliche Auslese und Rassenverbesserung*. Leipzig, 1895. 94—100.

pontjából egy másik ponton beáll ugyanaz az állapot, a melyet a beavatkozás az egyik ponton megszüntetett. Más szóval, mindaddig, a míg az ember tudása és hatalma korlátolt, a míg előre nem látott hatások következnek be ténykedése nyomában, mindaddig a környezet ki fog választani. A természetes kiválasztást csak a mindentudás és a mindenhatóság szüntethetné meg. Korlátlan tudású lények társadalmába, a melyek minden tüneménynek, minden oknak és így minden intézkedésnek összes szükségszerű következményeit át tudnák tekinteni és a melyek egyszersmind képesek is volnának rá, hogy előidézzék, természetes kiválasztásáról nem lehet szó.

Nyilvánvaló tehát, hogy az állami szabályozás legfeljebb bizonyos irányú kiválasztást szüntethet meg, de nem jelentheti a természetes kiválasztás megszűnését. Egy-két harapás a tudás almájából nem biztosít feltétlen uralmat a mindenség felett. Csak az beszéljen a természetes kiválasztás megszüntetéséről, a ki a tudás egész almáját megette!

Ezek után tehát már a priori csak rövidlító emberi büszkeségnek bélyegezhetjük azt az aggodalmat, hogy a széleskörű állami szabályozás, teszem a szocializmus, a természetes kiválasztás menetét és ezzel a faj további fejlődését megakaszthatná.

35. Természetes fejlődés és mesterséges beavatkozás.

Miután az előző szakaszban nagyjában megállapítottuk az úgynevezett mesterséges állami beavatkozásnak hatását a természetes kiválasztásra, vizsgálódásaink szem-

pontjából helyén való egy logikailag voltaképpen előbbre való kérdésre visszanyúlni és megállapítani, hogy a mit a természetes fejlődésbe való mesterséges emberi beavatkozásnak nevezünk, tulajdonképpen miként is viszonylik a természet törvényeihez. Vagy más szóval: hogy az az okozat, a melyet mesterséges beavatkozásnak szoktak nevezni, miként is viszonylik azokhoz a természetes okokhoz, a melyek azt létrehozták és a melyeknek további hatását, állítólag, meggátolná? A kérdéseknek ilyenén formulázásában már benne is rejlik az egész állítólagos ellentét iránt való kétely.

A mióta közismeretűvé vált, hogy az egész úgynevezett szellemi világ és vele együtt a társadalmi tünetmények is a kozmikus okok kifolyásai és alá vannak vetve az egységes természeti törvényeknek, azóta mindenféle változatban felmerült az a kérdés, hogy az emberi „beavatkozás”, a „mesterséges szabályozás” hogyan illeszkedik bele ebbe az általános törvényszerű „természetes” fejlődésmenetbe. És éppen a fejlődés e természetességének szószólói jutottak a „mesterséges beavatkozás” elítélésére és állították fel azt a követelményt, hogy a természetes fejlődésnek szabad folyást kell engedni. Még Spencernél is hatalmas kitörésekkel találkozunk a mesterséges beavatkozás ellen, a mely a természetes fejlődés szabad folyását megakadályozza. S az individualista írónál Rousseautól Tolstojig ezernyi változásban hasonló hangokkal találkozunk.

A mily igaz ez a tan addig, a míg csak azt akarja hangsúlyozni, hogy a társadalom nem alakítható tetszés

szerint, épp oly súlyos filozófiai botlást jelent, mihelyt — és rendszerint épp itt van a tan súlypontja — a beavatkozás természetellenességéről és a természetes fejlődést gátló voltáról szól. Ezen a ponton ez a tan a legélesebben ellentmond saját magának. Hiszen a kérdéseknek egész felállítására, a természetesnek és a mesterségesnek ilyenformán való szembeállítására csak maradványa annak a dualisztikus világfelfogásnak, a mely az anyagnak és a szellemnek két külön világot ösmeri, és a mely azt tartotta, hogy a mit az ember szellemének, lelki életének nevezünk, az egészen más, egészen különálló törvények uralma alatt áll, mint a világ többi jelenségei. Ez a spiritalisztikus világfelfogás — úgy látszik — oly mély gyökeret vert, hogy sokszor egészen öntudatlanul is befolyása alá kerülünk és olykor még a leghatározottabban természettudományilag gondolkozó írók munkáinak egyik-másik zugában is váratlan nyomára akadunk. Ilyen maradványa ennek a régi spiritualizmusnak az a társadalombölcseleti kérdés is, hogy miként viszonylik a mesterséges beavatkozás a természetes fejlődéshez?

Mert a kérdésnek a természettudományi gondolkodás szempontjából igen egyszerű megoldása az, hogy olyan mesterséges beavatkozás, a mely, a természetes fejlődéssel ellentétben állana, a mely azt megakadályozná, volta-képpen nincsen. A között, a mit természetesnek nevezünk és a között, a mit mesterségesnek nevezünk, a természetesség szempontjából nincsen semmi különbség. Az úgynevezett mesterséges éppen olyan természetes, mint az úgynevezett természetes. S a szóhasználatnak ez a

paradoxitása egyszerűen onnan ered, hogy ezek a kifejezések a régi dualisztikus gondolkozás hatása alatt, a spiritualisztikus gondolkozásmód kifejezésére keletkeztek és hogy a szavaknak ez a spiritualisztikus eredete kellő óvatosság hiányában spiritualizmusba terel még olyan gondolkozókat is, a kik már szakítottak a spiritualizmusmal. Érdekes példája ez az úgynevezett „szófilozófia” veszedelmességének és hiábavalóságának. A szók bizonyos gondolatfolyamatok kifejezésére alakultak és tudvalevőleg *u s u v a l e n t*; ezért a szók elemzéséből sohasem juthatunk ki ama régi gondolatok hálójából, a melyek megjelölésére az illető szók *a n n a k i d e j é n* alakultak.

A termékeny filozófiának *t ü n e m é n y e k*-ből, nem pedig a megjelölésükre szolgáló szavak elemzéséből kell kiindulnia.

Így a természetes és mesterséges kifejezések elemzése, — bármily éles elméjű elemzése — sohasem vezethet ki bennünket ama régi spiritualizmus útvesztőjéből, a mely azokat szülte. Nem szabad tehát a „természetes” és „mesterséges” szóknak hagyományos használatából kiindulunk, hanem állandóan azt az elvet kell szem előtt tartanunk, hogy az *u. n.* mesterséges beavatkozás nemcsak a természetes fejlődésnek terméke, hanem a mennyiben okká válik, éppen olyan természetes ok is, mint bármi egyéb.

Az egész tévedés eredetéről való felfogásunknak legklasszikusabb illusztrációját Kelly Edmond, egy igen érdekes és talpig evolucionista amerikai szociológus szolgáltatja, a ki *G o v e r n m e n t o f H u m a n E v o -*

L u t i o n című könyvében a természetes kiválasztás alapos fejtegetése után szintén eljut a természetes kiválasztás és a mesterséges szabályozás egymáshoz való viszonyának kérdéséhez. Kelly abból indul ki, hogy a természetes ellentéte a mesterségesnek. Mesterségesnek pedig azt nevezzük, a mi az emberi behatás eredménye, nevezetesen a mi az ember öntudatos törekvésének az eredménye; „a természet tehát mindent magában foglal — kivéve az ember öntudatos igyekeését.” Első pillanatra világos azonban, hogy ez csak megszokott szóhasználat, csak konvencionális kifejezésmód, nem pedig filozófiai igazság. R i t c h i e részletes vizsgálódásaiban kimutatta, hogy a „természet” és „természetes” kitételeket mily sokféle értelemben szoktuk használni és igen helyesen mondja, hogy mindaddig nem tudhatjuk, mit kell értenünk „természet” vagy „természetes” alatt, a míg nem tudjuk, hogy minek ellentétéképpen használatnak e kifejezések* Kelly egyszerűen a szónak egy ilyen használatából indul ki. Nyilvánvaló azonban, hogy ebben a szóhasználatban nincsen semmi kényszerítő; nem lehetünk a saját szavaink rabszolgái; a ha szükségképpen valamely szóhasználatához ragaszkodnunk kell is, akkor nem szabad belőle filozófiai következtetéseket vonnunk.

A szókkal való harcolás és a szóból való rendszerépítés helyett a tünemények vizsgálatához kell fordulnunk. S akkor azonnal nyilvánvaló lesz, hogy a természetes fejlődés és a mesterséges cselekvés között csak akkor láthatunk ellentétet, ha annak a régi gondolkozásmódnak

* D a v i d G. R i t c h i e , Natural Rights. London, 1895. 20.

talaján maradunk, a mely szerint az ember lelki élete, akarata, cselekvése természetfeletti eredetű; nyilvánvalóvá lesz, hogy ez az egész felfogás együtt áll és együtt esik az akarat indeterminizmusának hitével. Csak ha azt hiszszük, hogy az emberi akarat, az ember tudatos törekvése más törvényeknek engedelmessékedik, mint a többi tünemény, akkor állíthatjuk szembe a mesterséges szabályozást vagy a mesterséges beavatkozást, a természetes fejlődéssel. Mihelyt az egységes világfelfogás alapjára helyezkedünk, ennek a szembeállításnak semmi jelentősége sincsen.

Vagy ha az egységes természettudományi felfogás alapján mesterségesnek nevezzük akár mindazt, a mi öntudatos törekvés eredménye, akár Spencerral csak azt, a mi a kényszerszabályozás eredménye, akkor csak egyszerű elnevezéssel van dolgunk és akkor azután nem szabad a régi szóhasználatba visszaesve a mesterséges elnevezésben a természeti törvényekkel ellenkezőt látni és hirtelenül visszaesve a spiritualisztikus felfogásba, ezt a mesterségesnek nevezett eljárást valami lényegtelen másnemnek tekinteni, vagy éppen az egységes világfelfogás alapján elítélni.*

* Egészen eltekintünk tőle, hogy a természetes szónak Kelly-féle használata nem is helyes. Giddingszel tartunk, a ki szociológiájában oly helyesen mondja: „in scientific nomenclature „natural” has become much more nearly identical with „normal.” In its absolute scientific sense the natural is that which exists in virtue of its part in a cosmic system of mutually determining activities; hence, in a relative and narrower sense it is that which is on the whole, in harmony with the conditions of its existence. The unnatural is, on the way to dissolution or extinction.” Giddings, The Principles of Sociology. 419.

Még Spencer sem tudta elkerülni a természetesnek és a mesterségesnek ezt a zavaros szembeállítását. Spencer egyfelől azt tanítja, hogy a társadalom természetes fejlemény, nem pedig mesterséges csinálmány, másrészt pedig helyteleníti, sőt veszedelmesnek tartja, hogy az állam — ez a természetes fejlemény — beleavatkozik annak a természetes fejlődésnek rendjébe, a melynek a saját maga létét köszönheti. A természetes fejlődés rendén előáll egy állam és ennek a működése azután megzavarja a további fejlődés természetességét. Ez az ellenvetés éppen Spencerrel szemben oly súlyos, hogy jól esik e részben R i t c h i e G. Dávid professzor hasonló nézetére támaszkodhatni, a ki az állami beavatkozásról szóló ötletes kis könyvében élesen megtámadja Spencer ellenmondásait. „If Governments ‚grow‘ very big and strong and fierce, why blame them? „For ‚tis thier nature to.“ They cannot help it, when they growl and fight and take to legislating in excess. You need not blame the legislators nor the constitutionmakers, because on your own thesis they cannot make constitutions, however much they try. All is a growth. You might as well say to a man „You must really make your head smaller; it is far too big for the rest of your body.“ I might reply to Mr. Spencer in the words which he himsels quotes in F i r s t P r i n c i p l e s" (at the end of Part. I.).

„Nature in made better by no mean,
 But nature makes that mean: over that art
 Which you say adds tho nature, is an art
 That nature makes." *

* David G. Ritchie, The Principles of State Interference, London, 1896. 2-ond Edition. 46—47.

És később:

„— notice, how interference is spoken of, as if Government was something outside the natural structure." *

A „mesterséges" beavatkozás nem egyéb, mint a környezet ama behatásának az eredménye, a melyet az a lelki élet közvetítésével gyakorol az emberi szervezetre. A „mesterséges" beavatkozás tehát a környezet a lelki élet útján való determinálásának és az adott emberi szervezetben foglalt erőknek oly „természetes" eredője, a mely természetes csak lehet valami.

36. A puszta együttélés kizárja a tiszta individualizmust.

Láttuk, hogy az úgynevezett mesterséges beavatkozás a társadalmi fejlődésnek éppen olyan természetes folyamata, mint bármi egyéb és láttuk azt is, hogy ez a mesterségesnek nevezett beavatkozás nem is zárja ki a természetes kiválasztásnak folyamatát.

Ezzel szemben Spencer Herbert azt tanítja, hogy mesterségesen, társadalmi kényszereszközökkel éppen a természetes kiválasztás lehetőségének fentartása szempontjából nem szabad a fejlődés menetébe belenyúlni. A természetes kiválasztásnak szerinte előfeltétele, hogy minden egyén viselje saját tulajdonságainak jó vagy rossz következményeit. Ha ezt megakadályozzuk, ezzel együtt a természetes kiválasztást is megakadályoznók.

Voltaképpen ez a néhány mondat az individualizmusnak leghatalmasabb védvére. S azért a beavatkozás és individualizmus vizsgálatánál ezt a tant, a melyet Spencer is alapvetőnek tart e kérdés eldöntése szempont-

* Ritchie, i. m. 48.

jából, a következőkben minden oldalról tüzetesen meg kell vizsgálnunk.

Első ellenvetésünk, hogy a társadalomban való élés puszta ténye minden állami (kényszer-) beavatkozás nélkül már egymagában véve kizárja, hogy az egyes egyének jó és rossz tulajdonságaik következményeit kizárólag saját maguk viseljék. És mennél fejlettebbé válik valamely társadalom, minél szorosabban fűződnek az egyéneket összekötő, kezdetben laza kapcsok, annál inkább érzi meg minden egyesnek jó és rossz tulajdonságait valamennyi többi.

Vegyünk például egy köztisztasági rendszabályt. Ha valamely vidék népességének egy része nagy gondot fordít a köztisztaságra, nem élvezik-e annak előnyeit azok is, a kik kevésbé fordítanak rá gondot. Kizárhatók-e ezek ezekből az előnyökből? S viszont azok a hátrányok, a melyek a köztisztaság elhanyagolásából származnak, izolálhatók-e azokra, a kik a köztisztaságot elhanyagolják? S ha ezek az előnyök nem szorítkoznak pusztán a helyesen cselekvőkre, nem kívánatos-e, hogy a helyes eljárás, teszem a köztisztaság, az oktatás, a város kivilágításának költségeinek viselésére valamennyien megadóztassanak; s viszont, ha a hátrányok nem sújtják pusztán a helytelenül cselekvőket, nem kívánatos-e, hogy a hátrányos cselekvés abbanhagyására, a helyesnek követésére (teszem az utca világítására, a gyermekek tanítására, a köztisztaság követelményeinek szem előtt tartására) valamenynyien szorítottassanak? És ugyan mi az, a mi egy szerves társadalomban a mások egészségét, jólétét, kényelmét nem

érinti? Valamennyiünknek valamennyi cselekvése valamennyiünkre előnyös vagy káros. Ezért az egyéni hatásoknak az egyéni tulajdonságok szerint való eloszlása szerint is az következne, hogy valamennyinek valamennyi cselekvéseit valamennyien határozzák meg.

Azok a hátrányok, a melyek a büntettes meg az alkoholista természetből folynak, nemcsak a büntettesekre és iszákosokra meg utódaikra, hanem az egészségesekre és erkölcsös életűekre, meg azok utódaira is nehezednek. Az egészségesek meg erkölcsös életűek egyéni érdeke megköveteli tehát a büntettesek meg iszákosok elleni küzdelmet. A büntettnek megtiltása és büntetése pedig, a melyet Spencer is megenged, a védekezésnek egyszerűen nem elég hatásos eszköze. Az egészségeseket, a jókat meg a tanulatokat védjük meg tehát akkor, a mikor a csavargó gyermekeket nem engedjük át sorsuknak, a mikor nem engedjük meg, hogy ellenségeinkké fejlődjenek, nem hagyjuk, hogy a tanulatlanok utódai is tanulatlanok maradjanak és ezáltal továbbra is akadályai maradjanak egy tökéletesebb társadalmi rend kifejlődésének.

Ha a tudatlanság csak a tudatlanoknak ártana és nem nehezednék ólomsúlylyal a tanultak szárnyaira is, ha a betegség sohasem volna ragályos, ha a büntettes önönmagát lopná meg vagy csak a büntettesek életére törne, ha a gondatlanok és ügyetlenek elszegényedése nem volna akadály a összes polgártársaik jólétének, akkor, de csakis akkor volna érthető Spencer és követőinek álláspontja, csakis akkor várhatnék be összetett kézzel, hogy

e szerencsétlenek alkalmatlansága mikor vet véget fennmaradásuknak.

Spencer nem győzi eléggé fájlalni, hogy a tudatlanok és az alkalmatlanabbak utódait a tanultabbaktól és az alkalmasabbaktól kikényszerített adópénzeken neveljük, a melyet ez utóbbiak szerinte sokkal eredményesebben fordíthatnának saját nagyobb képességű, alkalmasabb utódaik jobb neveltetésére. Hasonlóan sötét színekkel festi azt a veszteséget, a mely a faj tökéletesbülését a jó módúaknak és szorgalmasoknak a lelenházakra és egyéb közjótékonyagra fizetett adójuk folytán és a könnyelműek és alkalmatlanok utódainak is mesterséges fentartásából éri. Azonban nem veszi számba azokat a bizonyosan sokkal nagyobb előnyöket, a melyek az általános műveltség színvonalának emelkedéséből, a közegészségügy megjavulásából és a nagyobbfokú közbiztonságból származnak.

37. Az individualisztikus szervezkedés is kizárja az individualizmust.

De ha el is tekintünk a tiszta individualizmus Spencer-féle ideáljának amaz akadályaitól, a melyek a pusztá együttélésből folynak le, be kell látnunk azt is, hogy a legteljesebben individualisztikus szervezkedés ugyanazokat az intézményeket létesítheti, a melyek káros hatása miatt Spencer az állami tevékenységet és nevezetesen a szocializmust ellenzi.

Vegyük fel például a jótékonytságot és vizsgáljuk meg, hogy a legindividualisztikusabb tevékenység mellett

is kiket fognak érni az ebből a tevékenységből folyó következmények, vagyis vizsgáljuk meg, hogy ilyen egészen individualisztikus cselekvés mellett is mennyire fog érvényesülni az az elv, hogy minden egyén maga viselje egyéni tulajdonságainak és egyéni cselekedeteinek eredményét. Vajjon az oktanul jótékonykodó egyéni tulajdon ágaiból meg cselekedeteiből eredő kárt ő meg utódai fogják-e viselni? Ha a kiterjedt oktanul jótékonykodás csakugyan nem egyéb, mint a degeneráltaknak mesterséges tenyésztése, akkor ez a súlyos kár éppen úgy éri azok utódait, a kik a jótékonykodást gyakorolták. Még csak a legtávolabbi összefüggést sem sikerülhet felfedeznünk az egyéni tevékenység és az egyéni boldogulás között. Még világosabb ez akkor, ha az egyének nagyobb száma kiterjedt szervezeteket alakít a közjótékonyosságra, a minthogy napjainkban ezernyi hatalmas liga működik e célra. Nos, ha ez a működés helyes, annak előnyét éppen úgy fogják viselni a Spencer hívei és utódaik, mint a jótékonykodók és utódaik, ha pedig a működés káros a kiválasztás szempontjából, hátrányait éppen úgy fogják viselni az előbbiek, mint az utóbbiak. És ez így van mindennemű egyéni, politikai, illetőleg társadalmi tevékenységnél. Az egyéni szervezkedés éppen olyan mesterségesen megakadályozza a természetes kiválasztást, mint az állami kényszerszabályozás. Az az ideál, hogy mindenki viselje a saját tulajdonságainak következményeit, egy fejlett társadalomban abszurdum. Minden egyén és utódai egy fejlett társadalomban más egyének cselekedeteinek következményeit is viselni kénytelenek. De ha már ez az össze-

függés lehetetlenség, nem az-e akkor az ideál, hogy minden egyén befolyást gyakorolhasson arra, hogy milyen, a társadalomra kiható cselekedetek jöjjenek létre; hogy egynéhány egyén szabad szervezkedése ne kényszerítthesse a többieket olyan következmények viselésére, a melyeket a társadalom zöme viselni nem akar, vagy a melyeknek káros voltát belátja. Ez pedig másképen meg nem valósítható, mintha a közösség kényszerszabályaihoz fordulunk és az egyéni tevékenységet odautasítjuk, hogy e kényszerszabályok meghatározásánál igyekezzék érvényesülni.

Mindig csak az a kérdés, hogy a kérdéses szabály, a kérdéses eljárási mód előnyös-e, avagy hátrányos. Ha hátrányos, akkor nem elegendő az a követelmény, hogy az állam ne kényszerítse ki ezt az eljárást, hanem akkor az az ideális állapot, hogy az egyéni tevékenységnek se legyen szabad ezeket a társadalomra nézve, nevezetesen a faj kiválasztása szempontjából hátrányos cselekedeteket véghezvinni. Ha pedig előnyös az illető eljárás, akkor az ideális eljárás ismét nem az, hogy tetszés szerint szabadjon vagy ne szabadjon azt követni, hanem hogy az állami szabályzat ezt az előnyös eljárást biztosítsa.

38. Az állami szabályozás és természetes kiválasztás.

Az, hogy mindenki csak a saját egyéni tulajdonságainak előnyeit és hátrányait viselje, tehát már a társadalomban élés pusztá ténye által ki van zárva, — még pedig akár beavatkozik az állam, akár nem. A társadalom eo ipso olyan környezet, a melynél fogva minden egyes

szükségképpen mások előnyös tulajdonságait is élvezi és mások káros tulajdonságainak következményeit is viseli. Ez azonban, miként láttuk, még nem gátolja, hogy a természetes kiválasztás mai társadalmunkban is tovább hasson, hanem csak azt eredményezi, hogy a kiválasztás útja végtelenül komplikálódik, egyes szálai annyira összebogozódnak, hogy lehetetlenség azokat szétfejtve végig követni, mint a hogy p. o. nem volnának rá képesek azokat a komplikált behatásokat végig követni, a melyeket egy vízcsöpp, avagy egy úszkáló fadarab szenved egy hullámozó folyóban, mi csak e különböző mozgások eredőjét látjuk.

Ha tehát egy bizonyos ponton nem tudjuk kimutatni a természetes kiválasztást, korántsem következik ebből, hogy az teljesen megszűnt. Ha az elemi oktatást kényszer útján egyenlősítjük, ez nem jelent sem többet, sem kevesebbet, mint azt, hogy a természetes kiválasztás nem fog létrejönni az elemi ismeretek révén, hanem hogy más alapon kell végbemennie. Az elemi ismeretek egyenlősítésének, teszem, az lehet a következménye, hogy a kiválasztás az elemieknél magasabb ismeretek alapján fog végbemenni, avagy lehetséges, hogy nem az ismeretek, hanem az ismeretek felhasználására való tehetség lesz a kiválasztás alapja. Avagy lehetséges, hogy az ismeretek egyenlősítése folytán a kiválasztás az ismeretek teréről a munkabírás tere felé tolódik el.

Miként ebből az egy példából is látszik, minden állami kényszerszabály a természetes kiválasztás szempontjából nem egyéb, mint a környezetnek egy megváltozása, a mely a kiválasztás irányát, a kiválasztás alapjául

szolgáló tulajdonságokat éppen úgy eltolja, mint a környezetnek bármi egyéb megváltozása. De ha azok az elméleti és deduktív tételek, a melyekből kiindultunk, helyesek, akkor a kiválasztás sehol és soha meg nem szűnhetik, hanem mindig csak egyik térről egy másikra, egy tulajdonságról egy másikra mehet át, mindaddig, a míg egy, nekünk el sem képzelhető, mindentudó élő szervezet nem fejlődik ki.

Soha sem szabad szem elől téveszteni, hogy az az alkalmatosság, a mely a létért való küzdelemben a természetes kiválasztás segédelmével fennmarad, egyáltalában nem a mindenkori emberi értékelés szerint való alkalmatosság, hanem egyszerűen a mindenkori környezet szerint való alkalmatosság. Ha már most ez az utóbbi — mondjuk objektív — alkalmatosság olyan irányt vesz, a melyet az emberi értékelés bármi szempontból alkalmatlannak tekint, akkor degenerálódásról szoktunk beszélni. Ez a degenerálódás folyamata azonban távolról sem megszűnése a természetes kiválasztásnak, hanem annak csak egy irányváltozása a korábbihoz képest.

Ha tehát valamely állami rendszabály degenerálódást idéz elő, az nem jelenti a természetes kiválasztás megszűnését, hanem csak olyan irányba való terelését, a melyet mi célszerűtlennek és egészségtelennek tartunk. Követelhetjük ezen az alapon ennek a rendszabálynak a megszüntetését, megváltoztatását, követelhetünk ellenkező rendszabályt, vagy követelhetjük, hogy a kérdéses ügyben ne lépjen életbe semminő rendszabály, csak azt nem mondhatjuk, hogy az állami beavatkozás meg-

gátolja a természetes kiválasztás menetét. A konkrét állami beavatkozás lehet értékelésünk szerint jó vagy rossz hatású, azaz terelheti a kiválasztást olyan irányba, a melyet mi üdvösnek felismertünk, avagy terelheti olyanba, a melyet károsnak tartunk, azonban a természetes kiválasztás egyik vagy másik ponton mindennemű állami beavatkozás mellett is okvetlenül végbemegy. A mint a beavatkozás az általános törvényszerűség szerint jó létre, éppen úgy egészen a szerint hat tovább is, mihelyt egyszer létrejött. S a mint a beavatkozás oly irányba terelhette a kiválasztást, a melyet károsnak vélünk, úgy teremthet az olyan környezetet is, a melyet hasznosabbnak ismerünk fel, mint a beavatkozás előtti környezetet.

Mihelyt felismerjük azt a nagy fontosságú tény, hogy a természetes kiválasztás az állami beavatkozás folytán meg nem szűnhetik, hanem csak eltolódhatik, illetve szükségképpen eltolódik, mint a környezetnek mindennemű változása következtében, egyszersmind világosan felismerjük, hogy egészen helytelen elvi álláspont az állami beavatkozástól való tartózkodást követelni. Világosan felismerjük azt is, hogy a helyes elvi álláspont éppen ellenkezőleg az, hogy avatkozzunk be — ahol csak el tudjuk érni a kívánt eredményt. És ez az elv felel meg tényleges eljárásunknak is. Mindig így is szoktunk tenni úgy az állami életben, mint az emberi élet bármi más terén. Az ideális állapot pedig mindenre kiterjedő ismeretek mellett mindenre kiterjedő beavatkozás.

Hogy azután in concreto, hol és kire nézve vagyunk

a beavatkozáshoz szükséges ismeretek birtokában, hol milyen beavatkozás helyes, avagy hol helyesebb a beavatkozástól való tartózkodás, ezek oly kérdések, a melyek csak konkrétan oldhatók meg és a melyekre tudomány vezérelveket felállítani teljesen lehetetlen.

Mindaz, a mi erre nézve történik, vagy éppen nem több a konkrét fejtegetésnél, vagy pedig egészen kénytelén és értéktelen vállalkozás.*

39. Az állami és az orvosi beavatkozás analógiája.

Az állami beavatkozás kérdése teljesen hasonló az orvosi beavatkozás kérdéséhez. Az újabban lábrakapott természetes gyógymód híveit hasonlíthatjuk az individualizmus híveihez, az orvosi beavatkozás híveit pedig a kényszerszabályozás híveihez. Itt is abban a vezérelvben kell felismernünk a helyes irányt, hogy a beavatkozás jósága vagy rosszasága dönti el annak helyességét, itt is el kell ismernünk, hogy vannak esetek, a melyekben ugyancsak ismereteink fogyatékosága folytán semminő beavatkozás jobb, mint akármilyen beavatkozás. De itt is egészen tisztán, talán még sokkal tisztábban láthatjuk,

* Ritchie a konkrét helyességnek ezt a kérdését Sir. F. Fitzjames Stephen (Liberty, Equality, Fraternity p. 54.) útmutatása szerint erre a három kérdésre tartja szétbontónak: 1. helyes-e a kitűzött cél; 2. alkalmas-e a szóban forgó eszköz és 3. ha az eszköz alkalmas is a helyes cél elérésére, nem túlságosan drágán éri-e el a célt, vagyis nem okoz-e más- irányban több kárt, mint a mennyi hasznot a szem előtt levő irányban? (D. G. Ritchie. Principles of State Interference, 109.) Mint látjuk ez a széttagolás sem visz bennünket odébb egy lépéssel sem és így elméleti kutatásban teljesen téves dolog volna annak taglalásába bocsátkozni, hogy mily esetekben avatkozzék be az állam s mikor nem.

mint a társadalmi életre vonatkozólag, hogy az egész kérdés tisztán ismereteink körül forog és itt is az volna az ideális állapot, ha ismereteink a minden esetben való helyes beavatkozásra képesítenének.

Az orvosi beavatkozástól való teljes tartózkodás e l m é l e t e — csakúgy, mint a társadalmi *laissez faire*, *laissez passer* — a helytelen orvosi beavatkozás reakciójaképpen lépett fel. Az orvosi *ancien régime*-mel szemben kétségtelenül célszerűbb volt a *laissez passer*. Csakúgy, mint a hogy a teljes individualizmus, a francia forradalom-féle szabadságjogok is célszerűbbek voltak, mint a középkor hűbéruralmi, céhrendszerei, klerikális, katonai, egyedúri maradványai.

Az orvosi beavatkozástól való tartózkodás *gyakorlata* azonban éppen oly kevésbé szigorú követése az elméletnek, mint a hogy a szociális antiprotekcionalisták sohasem vették komolyan az elméletet. Az orvosi beavatkozástól való tartózkodás elméletét hirdetők is csakhamar a szerintük helyes beavatkozások gyakorlataira tértek át. A hidegvízzel, levegővel, nappal, vagyis az egészséges létezés normális feltételeinek előteremtésével avagy fokozásával való gyógyítás épp oly beavatkozás a testi funkciók menetébe, mint akár a gyógyszerekkel való etetés-itatás, akár a régi kuruzslás. Itt is csak a beavatkozás mikéntje változott és a *laissez faire* csatakiáltása csak a beavatkozások régi rendszerének lerontására és az új rendszerre való átmenet közvetítésére szolgált.

A párhuzam tehát tökéletes és mind a két cselek-

vési kör elvei — azonfelül, hogy egymással megegyezők — teljesen megegyeznek az emberi cselekvés általános elveivel.

40. A kívánatos tulajdonságok mesterséges kiválasztása.

Egyáltalában nem tartozik vizsgálódásaink körébe, hogy a mai társadalmak bizonyos speciális intézményei helyesek-e vagy sem. Ezért nem is foglalkozunk azzal kérdéssel, hogy a Spencer által az ismertetett címen kifogásolt intézmények egyike-másika nem esik-e csakugyan kifogás alá. Ez egy, a jelenleginél sokkal kevésbé általános kutatásnak lehetne feladata. Csak arra akarunk rámutatni, hogy ha valamelyik e rovatba tartozó konkrét intézmény rossz is, akkor sem a beavatkozás mikéntje nem volt helyes.

A beavatkozás nyilvánvalóan lehet épp úgy káros is, mint hasznos, de nyilvánvaló az is, hogy egy ellenkező tendenciájú beavatkozás éppen meggyorsíthatná, fokozhatná azt a fejlődésmenetet, a melyet Spencer helyesnek tart. Tehát nem a „beavatkozás” feltétlenül helytelen, hanem egyszerűen az a kérdés, hogy miféle beavatkozás célszerűbb. Ha tehát — miként Spencer teszi — elméletet állítunk fel arra nézve, hogy bizonyos adott körülmények között melyek az alkalmas, vagyis azok a tulajdonságok, a melyek kiválasztása kívánatos, akkor el kell ugyan ítélni minden olyan szabályozást, a mely ezeknek az alkalmasoknak kiválasztását nehezíti, vagy akadályozza, de viszont ugyanannyira helyeselnünk kell minden oly jogszabályt, a mely az alkalmasoknak felismert tulajdon-

ságok fenmaradását elősegíti, az alkalmatlanok kipusztulását pedig szigorúbban, keményebben keresztülviszi.

Az individualizmus elve, vagyis a társadalom szabályozatlansága jobb ugyan, mint olyan szabályozás, a mely bizonyos kívánatos tulajdonságok fenmaradását hátráltatja, de rosszabb az olyan szabályozásnál, a mely azok fenmaradását elősegíti.

Hogy a mesterséges szabályozás nem akadályozza, hanem egyenesen elő is segíti bizonyos tulajdonságok kiválasztását, azt, ha önmagában is nem volna világos, fényesen bizonyíthatná az állattenyésztés példája is. Háziállataink kétségtelenül azok az élő lények, a melyekre legkevésbé van érvényben a hasznos és káros tulajdonságoknak szabad verseny útján való kiválasztása. A háziállatok tenyésztése, főként a határozott célok szem előtt tartásával történő tervszerű tenyésztés, az individualisztikus elvnek legtökéletesebb negációja és a mesterséges beavatkozásnak legklasszikusabb példája. Ez legékebben szóló példája annak a ténynek, hogy a legalkalmasabbnak kiválasztása és a mesterséges beavatkozás nem zárják ki egymást, sőt, hogy egy céltudatos kényszerszabályozás a legalkalmasabb kiválasztását a leghatalmasabbban előmozdítja.

„Mindaz a növény, a melyet magából tenyésztünk, egymástól többé-kevésbé eltérő. Minden virágon, alapos megfigyelés mellett, számtalan eltérést találunk a levelek nagysága, növése, alakja és színe, a gyümölcs alakja, színe és íze tekintetében. A különbségek többnyire csak aprók, de mégis könnyen megfigyelhetők és a végletekben

jelentékenyekké válnak. Megvan az a fontos sajátságuk, hogy hajlamuk van a reprodukálásra és ekként minden külön változat vagy a változatok csoportja gondos tenyésztéssel igen nagy fokra vihető, alkalmasint addig a fokig, a mely az életképességgel, a növény vagy állat növéseinek és szaporodásának lehetőségével még összeegyeztethető."*

„Ha már most ily változatok hasznosak voltak az emberre nézve, akkor az képes volt azokat bámulatraméltó fokig kiképezni az által, hogy egyszerűen csak a legjobb változatokat választotta ki a tenyésztésre." **

Csak egy vékony agárra, meg egy rövidlábú borzebre, egy angol versenylóra, meg egy mecklenburgi teherhordó lóra kell gondolnunk és beláthatjuk, hogy a mesterséges beavatkozásnak, a céltudatos szabályozásnak szocialisztikus elve a kiválasztást nemcsak hogy nem akadályozza, hanem elő is mozdítja.

A nélkül, hogy bármi részletkutatásba bocsátkoznánk arra vonatkozólag, hogy mi legyen a kényszerszabályozás mindenkori tartalma, már az eddigiekből is két következtetést levonhatunk. Az első: hogy a kényszerszabályozás elve nem áll ellentétben az alkalmasabbak kiválasztásával. A második: hogy társadalmi ideálunk semmiképpen sem lehet a szabályozatlan társadalom; sőt hogy még a kívánatos tulajdonságok kiválasztásának szempontjából is éppen a mesterséges kiválasztást, a céltuda-

* A. R. Wallace. *Der Darwinismus*, Braunschweig, 1891. 121—122. lap.

** U. o. 146.

tosan vezetett kiválasztást, vagyis a kényszerszabályozást kell tekintenünk.

*41. A természetes kiválasztás technikájának változása. —
Represszív és preventív kiválasztás.*

Ha futó pillantással áttekintjük, hogy a természetes kiválasztás a fejlődés rendjén miként megy végbe, tapasztaljuk, hogy a természetes kiválasztás a fejlődés korábbi szakáiban sokkal vehemensebb, mint annak későbbi fokain. A két véglet közti különbséget úgy fejezhetjük ki, hogy kezdetben csak a legalkalmasabbak maradhatnak életben, míg minden nemzedék nagy tömege kipusztul. Ezzel szemben a fejlettség magasabb fokain csak a legalkalmatlanabbak pusztulnak el, míg minden nemzedék nagy zöme életben marad és utódokat hagy. Vagyis a magasabbrendű szervezetek relatíve is sokkal tökéletesebben vannak hozzáalkalmazkodva környezetükhöz, mint a kezdetleges szervezetek.

A legfejletlenebb szervezetek miriádnyi utódokat hagynak hátra, hogy aránylag csak igen kevés maradjon közülök életben. Az evolúció magasabb fokain az utódok száma következetesen egyre csekélyebb lesz, de a túlélőknek az elpusztulókhöz való aránya javul. A születési szám — hogy a statisztika nyelvén fejezzem ki magamat — az élet kezdetétől állandóan rosszabbodik az evolúció rendén, míg a halálozási szám állandóan javul.

Ha az emberi társadalmakra vetünk hasonlóan futólagos pillantást, megint nem szenvedhet kétséget, hogy a kezdetleges törzsek állandó csatározásai közt és a családi

vérboszú korában, a midőn a család és család, törzs és törzs között a szó szoros értelmében késhegyre ment a létért való küzdelem, a természetes kiválasztás külön szerepet játszott, mint a civilizált társadalmakban. Nemcsak a legügyetlenebbek pusztultak ki, hanem csak éppen a legügyesebb harcosok és vadászok maradtak fenn. S hogy a civilizált társadalmakon belül a születési szám folyvást hanyatlik s a halálozási szám folyvást javul, az a statisztikának egy közismeretes igazsága. Ez az igazság pedig hangosan azt hirdeti, hogy a kiválasztásnak nyersebb módja jelentőségben folyvást hanyatlik,

A fejlődés határozottan odairányul, hogy a kiválasztásnak ez a módja, a túlszaporodás egyfelől és a túlszaporodottak nagy részének a létfeltételek hiánya következtében való kivészése másfelől, — megszűnjék. A kinek a halálozási szám javulása még nem elég világos bizonyíték, az kérjen felvilágosítást a halálokok statisztikájáról. Míg az összes, úgy a természetes, mint a nem természetes halálokok csaknem valamennyien csökkenést mutatnak, és míg az egy-két kivételesen emelkedőnek emelkedése csak igen jelentéktelen, addig a végelgyengülésben elhaltak száma jelentékeny emelkedést mutat. (Az öngyilkosságok száma — noha emelkedőben van, még mindig olyan csekély a lakosság számához képest, hogy e helyen nem kell rá figyelemmel lennünk.) A fejlődés odairányul, hogy az emberek végelgyengülésben haljanak meg, a mivel összhangzásban áll az átlagos életkornak állandó emelkedése.

A természetes kiválasztás tehát mindinkább csak a

legeslegalkalmatlanabbak kiküszöbölésére irányul. Míg tehát a fejlődés kezdetlegesebb stádiumaiban a legalkalmasabbak választatnak ki, addig a fejlődés mindinkább odairányul és már a mi társadalmunkban is nagyrészt olyanformán hat, hogy a legalkalmatlanabbak küszöböltetnek ki. A mi más szóval annyit tesz, hogy míg kezdetben minden generációból sokan pusztultak el és kevesen maradtak életben, addig a fejlődés rendén mind kevesebben pusztulnak el az egyéni versenyben és mind többen élnek túl.

Ez a tény, a fejlődésnek ez a határozott iránya igen jelentős a mi kérdésünk szempontjából. Mert ha a fajnak kiválasztás útján való tökéletesbülésénél, mint rendszerint történni szokott, a kiválasztásnak csak arra az egyik s legnyersebb módjára gondolunk, a mely — igaz — az evolúció túlnyomó részében általános, és a mely olyformán hat, hogy a jelentékeny túlszaporodásból minden nemzedéknek csak egy kis százaléka jut el odáig, hogy utódokat hagyjon, ez a kis töredék pedig megint jelentékeny túlszaporodást hoz létre, a mely megint szörnyű pusztulásnak van kitéve stb., — akkor persze azt kell találnunk, hogy a szocialisztikus elv ellenkezik a kiválasztással. Ezzel a legnyersebb kiválasztással, a mely egy csekély töredék túlélése és a legnagyobb rész kipusztítása révén javítja a fajt, az állami szabályozás és a mesterséges kiválasztás csakugyan ellenkezik.

Egészen másképpen áll azonban a dolog, mihelyt arról győződünk meg, hogy a kiválasztásnak ez a legnyersebb módja a társadalomban egyre csekélyebb szere-

pet van hivatva játszani. Mert a kiválasztásnak az a módja, a melynek kizárólagossága felé haladunk, a legalkalmatlanabb szaporodásának megakadályozása útján való kiválasztás, egyáltalában nem ellenkezik a szabályozás elvével, sőt ellenkezőleg ez utóbbi elv mellett még sokkal tökéletesebben érvényesülhet, mint az individualizmus uralma alatt.

Az az ideál, a mely felé haladunk: az alkalmatlan utódok produkálásának megakadályozása; illetve: lehetőleg alkalmas utódoknak a megfelelő számban való produkálása, (így fér össze a kiválasztás fokozódása a halálozási szám javulásával és az átlagos életkor meghosszabbodásával.)

Ennek az ideálnak az elérésére azonban a létért való küzdelem nyers versenye nagyon alkalmatlan eszköz, környezethez való hozzáalkalmazkodottságunk, illetőleg előrelátásunk és tudásunk fokozódásával a represszív kiválasztás mindjobban helyet enged a preventív kiválasztásnak. A mily mértékben pedig a kiválasztás preventívvé válik, oly mértékben válhatik esz-közévé az individualizmus helyett a kényszerszabályozás.

42. A versenyfeltételek egyenlősítésének tana.

Ha az alkalmast az alkalmatlannal a mindenkori környezet mértéke szerint ítéljük meg, vagyis ha alkalmasnak a túlélőt, alkalmatlannak pedig a kipusztulót tekintjük, akkor a természetes kiválasztásnak mesterséges megakasztásáról nem szólhatunk. Viszont, ha bizonyos meghatározott tulajdonságokat akarunk kiválasztani a

környezet által, ha bizonyos irányba akarjuk terelni a kiválasztást, akkor erre az individualisztikus *laissez faire, laissez passer* a legalkalmatlanabb módszer. Ha azt akarom, hogy a kiválasztás mindig azt az eredményt hozza létre, a melyet a szabad verseny egy bizonyos adott környezetben létrehoz, akkor a versenyt éppen nem szabad szabadjára hagynom.

A szegénység és a gazdagság p. o. egyik legtipikusabb eredménye lehet a versenyszabadságnak, de ez az eredmény egyszersmind egyik legerősebb akadályává válhatik a további verseny lehetőségének. Miként a folyam saját maga hordta anyagokkal el-eltorlaszolja útját és más-más mederbe tereli saját folyását, úgy a szabadjára hagyott létért való küzdelem is saját maga akadályokat hord folyása elé és ilyenképpen ki-kitéríti magamagát irányából.

Hogy a bizonyos irányban szabadjára hagyott verseny veszedelmessé válhatik a versenynek éppen ez irányú szabadságára, ezelőtt egy évtizeddel több író is felismerte és ezzel együtt felismerte azt is, hogy a Spencer-féle individualizmusnak az a sarktétele, mely szerint a szabadjára hagyott létért való küzdelemben, a meg nem szorított szabad verseny mellett minden egyén saját egyéni tulajdonságai szerint boldogul, helytelen. Wallace A. E. már 1892-ben egy a *Land Nationalisation Society*-ben tartott beszédében* rámutatott, hogy Spencernek az egyéni tulajdonságok és a gazdasági ered-

* A. R. Wallace, *Stu dies S c i e n t i f i c a n d S o c i a l* II. vol. London, 1900. 515. 1.

mények összefüggéséről szóló törvénye csak akkor érvényesülhet, ha bizonyos intézkedésekkel valamennyi embernek legalább megközelíthetőleg hasonló feltételeket (equality of opportunities) biztosítunk a létért való küzdelem elején. Malon ugyancsak 1892-ben mondja, hogy a létért való küzdelem kiindulópontján minden ember legyen egyenlő, úgy hogy mindenki egyenlő feltételek mellett fejleszthesse egyéniségét, nem úgy mint ma, a mikor egy egészségesnek és erősnek, de szegénynek született gyermek nem versenyezhetik egy gyöngge, de gazdagnak született gyermekkel.* Haycraft 1894-ben mondja, hogy equal chance nélkül nem lehet szó versenyről.** És végül ugyanez évben Kidd Benjamin teljes rendszerét adja ennek az elvnek.

A feltételek egyenlőségének vagy az egyenlő kiindulópontnak (equal starting) ez az elve mindenekelőtt minden ember részére a lehető legjobb nevelést követeli, a melyre az illető képes. Ez nem jelentené a nevelés egyformaságát, hanem csak egyforma gondot annak megállapításában, hogy ki milyen munkával értékesíthetné képességeit legjobban úgy a társadalom javára, mint saját boldogságára; jelentené továbbá még azt is, hogy a nevelés meg a jövedelmező foglalkozás közötti átmeneti időben minden ember sajátlagos foglalkozásának megfelelő támogatásban részesüljön. Az egyenlő feltételek mellett való

* Malon, *Le socialisme integral*. Paris. 1892.

** John B. Haycraft, *Naturliche Auslese und Rassenerbesserung*. Leipzig, 1895. (Az angol eredeti 1894-ből való.)

verseny eleve kizárná az öröklést, a mely már a kiindulópontokat egyenlőtlenekké teszi.

K i d d szerint a modern fejlődés is odairányul, hogy a szabad versenyt egyre teljesebbé tegye a küzdelem feltételeinek egyenlősítése által. Az államhatalomnak ama kiterjesztései, a melyek felé haladunk, nem a szabad egyéni versenynek megszorításai volnának, hanem ellenkezőleg éppen ezektől várhatnák az igazi versenyszabadságot. A politikai egyenlősítés után a társadalmi életfeltételek egyenlősítése következnek.* Ez a mozgalom nem az állami beavatkozás megszorítását, hanem annak fokozatosan, társas életünknek csaknem minden részére való kiterjesztését involválná.** Minthogy azonban a cél az, hogy a küzdelem hathatóságát végsőkéig fokozzuk azáltal, hogy az egyéni képességeknek egyenlő feltételek között a lehető legszabadabb érvényesülést engedjük meg: a fejlődés általános iránya inkább az állami közbelépés és ellenőrzés, semmint az állami kezelés, kell hogy legyen.***

W a 11 a c e úgy véli, hogy a kiindulás és az alkalmak egyenlősége legteljesebb megvalósulását jelentené az individualizmus alapelveinek, mindnyájunk egyenlő szabadságának, a melyet csak mások hasonló szabadsága korlátozna.****

Vagyis — ezen elmélet szerint — mindenki csakis úgy érezheti igazán a tulajdonságaival járó előnyöket és hátrányokat, a természetes kiválasztás igazán csakis úgy

* K i d d Benjamin. *Social Evolution*, London, 1898, 229. (Első kiad. 1894.)

** U. o. 238.

*** U. o. 239.

**** W a 11 a c e, *S t u d i e s*, II. 520. „True individualism”.

mehet végbe, ha a kiinduló pontok, a küzdelem feltételei egyenlők. Az állami beavatkozás feladata tehát e feltételeket egyenlővé tenni. Helyezze az állam polgárait egyenlő körülmények közé, akkor fog azután az alkalmas igazában megküzdehetni az alkalmatlannal. A küzdelem feltételeinek el-elvesző egyenlőségét ez a rendszer tehát az állami szabályozással akarja helyreállítani. E tannak abban teljesen igaza van, hogy a küzdelem feltételeinek egyenlősége egy minden pillanatban közbelépő szabályozás, egy folyton folyvást alkalmazkodó, nivelláló beavatkozás nélkül a legtisztább önámítás. A történelem eléggé megtanított arra, hogy ne higyjünk abban az egyenlőségben, a mely a fennálló egyenlőtlenségek elhárításával megelégedve az egyéneket szabad küzdelemre bocsátja.

Szerintünk azonban az igazi individualizmus (t r u e i n d i v i d u a l i s m) ez a rendszere igazában az individualizmus tehetetlenségének a hirdetése. Alig van valami, a mi annyira jellemző volna a meg nem szorított versenyre, a mint az elszegényedés és a meggazdagodás.

A nagyon felhalmozódása és átörökítése legtipikusabb vonása a versenyszabadságnak. S midőn valaki azt proponálja, hogy ezt az eredményt minden nemzedékben újból és újból romboljuk le, akkor bizonyos komikumokat kell találnunk benne, ha ezt a tervet nyomatékosan igazi individualizmusnak nevezi. Mesterségesen egyenlő kiindulópontokat teremteni nem jelent egyebet, mint az eddigi természetes kiválasztás bizonyos eredményeit megsemmisíteni. Vagyis ez az elmélet azt mondja: „Semmisítsük meg folyton-folyvást azokat az eredményeket, a melyeket

a természetes kiválasztás a múltban létrehozott, s kezdjük újból és újból elülről az egész kiválasztást."

A Wallace-Kidd-féle javaslat voltaképpen nem egyéb, mint a kiválasztásnak egy bizonyos irányba való terelése. Egyrésztől nemzedékről-nemzedékre való lerontása annak, a mit a természetes kiválasztás eredményezett és egy más környezetnek alkotása arra a célra, hogy az így szabott korlátokon belül a verseny bizonyos óhajtott, célbavett kiválasztást hozzon létre. Wallace és Kidd azt hiszik, hogy az általuk javasolt környezet, az általuk javasolt létfeltételek a tehetőséges egyéneket sokkal gyorsabban fognák kiválasztani, mint a szabadjára hagyott egyéni verseny. Vagyis ők nem azokat a tulajdonságokat akarják kiválasztani, a melyeket a mai társadalomban adott körülmények választanak ki, hanem bizonyos más tulajdonságokat akarnak kiválasztani. Tévednek tehát már abban is, a midőn azt hiszik, hogy a magára hagyott, szabályozatlan verseny nem eredményezne kiválasztást. Kétségtelen, hogy az is kiválasztás volna, csakhogy nem azoknak a tulajdonságoknak a kiválasztása, a melyeket ők kiválasztandóknak tartanak.

De téves az ő rendszerük más tekintetben is, mert, ha nem riadnak vissza attól, hogy a természetes kiválasztás, a szabad verseny eredményei helyett bizonyos más eredményekre kényszerítsék a fejlődést és ha nem riadnak vissza attól, hogy ezt kényszerszabályokkal ériék el, hogyan tudják indokolni, hogy ebben a törekvésükben félúton megállanak. Ha helyes dolog minden egyénnek

bizonyos elérendő célokra való tekintettel kényszernevelést adni, miért ne volna éppen olyan helyes ugyanezen célok elérésére, teszem, bizonyos egyéneknek a házasságkötést lehetetlenné tenni.

Ha megtiltom azt, hogy bárki is vagyont hagyjon gyermekeinek, vagy hogy nagy vagyont ajándékozzon bárkinek és ezzel oly tényezőt teremtsen a társadalomban, a melynek érvényesülését nem akarom megengedni, akkor miért ne tiltsam meg neki azt is hogy örökletes nyavalyájával ne legyen gyermekeinek morbis causa, vagy miért ne tiltattanám meg azt is, hogy ragályos bajaival bárkit — *inter vivos* — megajándékozzon. Miért ne terjedjen ki ez az *equal starting* az egyenlő egészségre is? Vagy miért legyen csak a *starting equal*, miért ne maradjanak egyenlők e küzdelem feltételei mindvégig? Miért ne vegyük el azt a vagyont is, a melyet a kiindulás után valamely konjunktúra juttatott az egyik küzdőfélnek? Miért ne zárjuk ki a start után is azokat az akadályokat, a melyek a küzdelem egyenlőségét akadályozzák? Miért bocsássuk azokat az ezreket, a kik egy gazdasági válság vagy pangás folytán hirtelen kenyerüket veszítették, szabad versenyre azzal, a kinek maga szerezte házát valamely konjunktúra tízszeres értékűvé tette? Miért biztosítsuk a jólét egy minimális fokát a munkanélküli ember gyermekének, de nem a munkanélkülinek magának is? S ha már nem akarjuk megtűrni a szabad verseny olyan eredményeit, mint a minőket a válságok és konjunktúrák hoznak létre, miért várjunk addig, míg a válságok és a konjunktú-

turák létrejönnek? Miért ne tegyük lehetetlenné magukat a válságokat és a konjunktúrákat éppen úgy, miként a betegségek keletkezését? Vagyis egyszóval, miért ne kövessük el a tulajdonképeni cél, az óhajtott tulajdonságok kiválasztására mindazt, a mire bennünket tudásunk képesít? S ha mindezt szabályozom, ha nem engedem meg a vagyon átörökítését vagy elajándékozását, ha nem engedek meg olyan házasságokat, a melyek nyavalyákat zudítanak egy jövő nemzedékre, ha nem engedem meg, hogy a válságok vagy konjunktúrák egyenlőtlen létfeltételeket teremtsenek, vagy ha éppen meg is akadályozom, hogy válságok vagy konjunktúrák előfordulhassanak, akkor hol a határa a kiválasztás mesterséges szabályozásának, a társadalmi kényszerrendszabályoknak. Mi marad meg ebből az „igazi individualizmusból”. Nem inkább „igazi szocializmus”-ra vezet az ilyen individualizmus?

Az egész szocializmust kellene beleöntenünk K i d d üres frázisába, ha azt tartalommal meg akarjuk tölteni. Az a szerény követelés, hogy biztosítsuk az egyéni képességeknek teljesen szabad érvényesülését, bizony egy hajszállal sem jelent kevesebbet, mint a teljes szocializmust.

A tanítást az államra bízni nem oly könnyű dolog, nem elég azt mondani, hogy az állam mindenkinek képességeihez mért nevelést adjon. A színészekre vagy a festőkre nézve ezt talán elfogadhatjuk; a tudósszükséglet fedezésére nézve már sokkal kevésbé; de hogyan fogadjuk el ezt az elvet a számtisztekre meg a mozdonyfelvigyázókra nézve? A társadalom legóriásibb,

legfontosabb szükségleteit kielégítő foglalkozások olyanok, a melyek valami különös tehetségeket nem igényelnek, ellenben a tanítás különbségét igénylik. Tehát a tehetség nem lehet az egyedüli mérték, hanem ha az államra bizzuk a nevelést, akkor a társadalmi szükséglet mindenestre számbaveendő tényező kell, hogy legyen, a különböző irányú nevelés eldöntésénél; ekkor azonban a verseny épp oly kevésbé szabad, mint ma, a mikor a társadalmi osztályhoz tartozóság, meg a gazdagság foka is döntenek a gyermek nevelése tekintetében. S mit jelent az a másik sima tétel, hogy ne engedjük meg a vagyoni egyenlőtlenségnek áthárítását örökösödés vagy ajándékozás útján. Minden egyes állami beavatkozás tiz másikat von maga után és ezen az úton nincsen megállás addig, míg a szabad verseny teljes kiküszöböléséhez el nem érkezünk. Világos dolog, hogy ha minden e világra született porontynak állami közbelépéssel teljesen egyenlő nevelést akarok adni, s ha minden született lénynek egyenlő létfeltételeket biztosítok a küzdelem elején, akkor óriásilag megsokszorozom a születések számát, mert ez esetben igazán semmi sincsen, a mi a küzdelemtől visszatartson, s ha azt várom, hogy az éhhalál pusztítsa ki „a természetes kiválasztás révén minden generáció kevésbé alkalmasait, akkor azzal együtt a döghalált, a zavargást s a világnak talán minden baját összevéve idézném fel a társadalomra. Világos tehát, hogy minden született gyermek egyenlő felnevelésére csak akkor vállalkozhatom, ha egyszermind a szaporodás szabályozására vállalkozhatom s így tovább. Ezen az úton vagy ott kell megállanom, a hol Spencer

állott meg, vagy végig tovább kell mennem, a míg eljutok a legteljesebb szocializmushoz. Ha csak egy lépéssel megyek túl Spenceren, akkor nincsen megállás Marxig. Az *equal opportunities of all* filozófiája, ez a szocialista individualizmus pedig a legcsekélyebb fecsegés, a mely az állami hatáskör problémájáról valaha megjelent a tudomány mezében.

Mindezeken felül a Kidd-Wallace-féle felfogásnak még az a hibája is megvan, hogy a természetesnek és a mesterségesnek azt a helytelen koncepcióját veszi alapul, a melyet csaknem mindenütt megtalálunk és a melyről már fentebb behatóan szözlöttünk. Ez a felfogás is úgy tekinti a szabályozást, mint valamit, a mi a természetes fejlődésen és a természetes kiválasztódás folyamatán kívül áll és ebbe a folyamatba kívülről, isten tudja honnan, nyúl be. Ez a felfogás sem tekinti a szabályt, mint valami olyat, a mi maga is a természetes kiválasztásnak eredménye. Az állami szabály nem áll szuverén módon a természetes kiválasztás felett, hanem ellenkezőleg az állami szabályozás is alá van rendelve a természetes kiválasztás szuverenitásának. Mindaddig, a míg ezt a szempontot csak egy pillanatra is szem elöl tévesztjük, nem leszünk képesek az állami szabályozásnak és a szocializmusnak, a kényszernek, a beavatkozásnak természettudományi értékelésére.

A természetesnek és a mesterségesnek ez a helytelen koncepciója az a termékeny őshiba, a mely a politikai és a szociológiai irodalmat a kisebb-nagyobb tévedések ezri-vel népesíti be.

43. A természetes átmenetek egyengetése.

Szó sem lehet tehát róla, hogy az állam szerepét a természetes kiválasztással szemben egy startoló gép feladatában keressük. Egészen tudománytalan gondolat olyképen fogni fel az állami beavatkozás ideálját, hogy az a versenyfutásba induló egyéneket egyenlő kiindulópontra állítsa és azután képességeiknek engedje át őket.

A „mesterséges” beavatkozás a társadalom terén sem lehet egyéb, mint a „mesterséges” beavatkozás működésünk bármely más terén. Az orvos beavatkozása sem a startolásra szorítkozik, hanem helyes funkciója arra tör, hogy az emberi test „normális”, egészséges működésének törvényeit helyesen felismerje és hogy azután ezt a normális, ezt a természetes avagy orvosi nyelven *e g é s z s é g e s* funkcionálást biztosítsa, így kell a társadalomba „beavatkozónak” is mindenekelőtt tisztán látnia azt, a minnek természetesen, normálisan, egészségesen történnie kell és azután arra kell törekednie, hogy ez az egészséges fejlődésmenet zavartalanul és minél előbb lefolyjék.

Szóval itt is csak úgy, mint bárhol másutt, az egészség szabályozás kérdése megint csak ismereteinkre és azok alkalmazására vezet vissza. Látjuk, hogy a kisipar pusztul a gyáripár behatása alatt. Ennek okaival tisztába kell jönnünk és elfogulatlanul azt a fejlődést kell előmozdítanunk, a mely az egészségesség funkciójának felel meg. Magyarországon p. o. nem akarják megérteni, hogy a kisiparnak pusztulnia kell, hogy ez a pusztulás nem a betegségnek tünete, a minthogy a tejfogak kihullása sem beteg-

ség, hanem normális fejlődés. És a mint az orvos a szűkségszerűnek felismert fejlődés útját egyengeti, átmeneteit könnyíti, úgy kell ezt a társadalmi fejlődésbe való beavatkozásnál is megtenni. Az orvos nem azt mondja, hogy ennek a gyerekeknek a tejfogait meg kell mentenie, hátrálatni kell a kihullásukat, hanem ellenkezőleg elősegíti a kihullást, hogy ne álljanak az utánnuk jövő fogak ép fejlődésének útjába. Vagyis szabályozza az átmeneteket.

Ismereteink korlátolt voltánál fogva, a mely nem engedi meg, hogy a jövő végtelenségébe tekinthessünk, hanem a környezetnek csak egészen közelfekvő változásainak felismerésére képesít, a természetes átmenetek szabályozása és egyengetése kellene, hogy legyen jelszava minden beavatkozásnak. Ez a funkció az, a hol a beavatkozás leghathatósabbban kezdetné meg munkáját és a sok minden szabályozás közepette ez a tervszerű, tudományos szabályozás a legelhatnyagoltabb. Az átmenetek megkönnyítése, elősegítése a legáldásosabb tevékenységre bő anyagot szolgáltatna.

Csak egy példát a sok közül:

A gyári munkások átlaga bizonyára nem bír olyan tulajdonságokkal, hogy valamennyiüket ki kellene pusztítani a faj tökéletesbedése érdekében. Sőt a mai társadalom a maga nagy részben szabad versenyen alapuló gazdaságával az átlagos gyári munkások egy nagy tömege nélkül el sem volna képzelhető. Mégis azt látjuk, hogy a gazdasági élet kisebb-nagyobb hullámzása napról-napra ezernyi ezer gyári munkást taszít azok sorába, a kiket a természetes kiválasztás könyörtelen munkájának ki kell

választania. Vagy azért, mert túltermelés állott be, vagy pedig azért, mert egy-két velünk gazdasági összeköttetésben álló állam háborúba keveredik és elvonja tőlünk nálunk elhelyezett tőkéit, alább száll a termelés és ezer meg ezer munkás, a ki napokkal ezelőtt még fontos funkciót töltött be a társadalom gépezetében és a kire tíz év múlva talán ismét szüksége volna a társadalomnak, most hirtelen, máról-holnapra azok táborában találja magát, a kik az adott körülmények között fölöslegesek és a kik arra vannak kárhozthatva, hogy a természetes szelekció kigyomlálja őket, vagy utódaikat a túlélők, az alkalmasak sorából. A természetes kiválasztás, ez az erős és vak Sámson tüstént meg is kezdi rajtuk munkáját. Egy részüket éhhalállal végzi ki, más részüknek elragadja csecsemő gyermekeiket, a kik az éhséget és a hajléktalanságot legkevésbé tudják elviselni; a betegségek száma óriási arányban emelkedik e kitaszítottak körében, a kik a rendes munkáslakás helyett a társadalom aljának bűzös menedékeibe szorulnak össze, hogy győzelemre segítsék azt a küzdelmet, a melyet a mikrobák folytatnak az emberrel. A kik maguk nem vesznek el idejekorán, azok mindenféle bajt hagynak örökül a jövő nemzedékeknek. A kiknek gyermekei nem vesznek el éhen, azok csavargókká lesznek és a társadalomnak, az individualizmus, a meg nem szabályozott szabad verseny elvének gondja van rá, hogy a ki életét így kezdi, az fussa végig a büntettes karriert. Az alkoholizmus — a legnagyobb egyetlen vigasztalója — terjed, szóval a gyárból kitaszított munkáshad egyszerre csak azon veszi magát észre, hogy a

természetes kiválasztás nem tréfa dolog. Az annyira becézett egészségesek, okosak és szorgalmasak utódai pedig az alkoholisták, a csavargók, a nyavalyások, a büntettek egy oly légióját kapják örökségbe, a melyet egyesegyedül a szabad verseny elvének, a tervszerű szabályozás hiányának tudhatnak be.

Feltalálnak egy új gépet, a mely hirtelen ezer meg ezer munkáskezet tesz fölöslegessé. A nemzetgazdaságtan meggyőzően kimutatja ugyan, hogy végeredményben a gép nem ellensége a munkásnak. Olcsóbbá teszi a termelést, ez által kiterjeszti a fogyasztást, a mi ismét megnöveli a termelést és kiterjeszti a munkaszükségletet. Ha még hozzáveszszük maguknak a gépek előállításának munkáját, a gépek nyújtotta könnyebbséget és azt, hogy a fogyasztás olcsóbbodását éppen a munkás érzi meg legjobban, ekkor igazat is kell adnunk a nemzetgazdaságtannak. Csakhogy mire a termelésnek ez az átmenete végbe megy, addigra a természetes kiválasztás rendszerint már olyan mélyen taszította le őket a kiválasztandók örvényébe, hogy onnan többé nem tudnak fölkapaszkodni; addigra már csavargókká, betegekké, alkoholistákká, gonosztevőkké tette nagy részüket.

Mindezeket a fluktuációkat túrni épp oly visszás, mint teszem az őstermelés apró fluktuálása tekintetében a természetes kiválasztásnak szerepet juttatni és az éhínséggel sújtott vidéket meg nem segíteni, stb.

A természetes kiválasztás nem teleologikusan jár el, nem tartja szem előtt a jövő céljait és szükségleteit; mértéke sohasem egyéb, mint a jelen környezet sze-

rint, a legszigorúbb értelemben vett jelenben adott körülmények szerint való alkalmatosság vagy alkalmatlanság. A kire ma nincsen szükség azon megkezdi hóhérmunkáját nem törődve azzal, hogy tegnap még szükség volt rá s holnap újból szükség lesz rá. A természetes kiválasztást a mindenkori környezet szabja meg, az választ ki. Ezért a természetes kiválasztásnak hozzá kell simulnia a környezet minden változásához és e változások minden hullámzásához. Ha pedig a környezet változásai nem határozottak, hosszú időn keresztül egyenes vonalban haladók, hanem hullámzók, akkor a meg-megszakadó természetes kiválasztás, miként a fenti példákban láttuk, a faj degenerálódására vezethet.

Ha a társadalomnak egy mesterséges, egy kényszerű szabályozása pusztán csak azt gátolná meg, hogy a környezet változásának egy-egy hulláma megkezdjék a degenerálás munkáját olyanokon, a kiknek kiirtását az előrelátható következő változás úgy sem fogja folytatni, ha tehát kizárná azt a Pénélopé munkát, a melyet a természetes kiválasztás a környezet hullámzása folytán végez, már ez által is igen jelentékenyen előnyt biztosítana tisztán a faj fejlődése, tökéletesbedése, tisztán az alkalmasok kiválasztása szempontjából.

Ez az utóbbi szempont pedig mind óriásibb jelentőségűvé válik a civilizáció haladásával. A természeti környezet változásai nagyon lassúk és állandóak. Az éghajlat, a földfelület viszonyai, a körülfekvő idegen fajok aránya, stb., stb. nem változnak meg máról-holnapra. Minden beállott változás időt enged a természetes kivá-

lasztásnak arra, hogy következetesen keresztülvigye azok kiválasztását, a kik a beállott változásnak megfelelők, illetőleg azok kiirtását, a kiket ez a változás alkalmatlannak bélyegzett. A környezetnek az a része, a melyet a természetivel szemben társadalminak nevezünk (social environment) kezdetben szintén igen lassan halad. A változások csekélyek és hosszú időközökben következnek egymásra. Egy-egy csekélyke találmányt csak nagy idő múltán követ egy másik csekély találmány. A társadalmi intézmények és viszonyok, mintha megkövültek volna, oly nehezen módosulnak. A civilizáció halmozódásával azonban a társadalmi környezetnek plaszticitása mindegyre nagyobb fokú lesz. Ismereteinknek haladása és az ebből folyó változások a régi időkhöz képest szédítő gyorsasággal halad előre. A természetes kiválasztás csigamenete még távolról sem volt képes hozzáalkalmazkodni a társadalmi környezet egyik változásához, a mikor a következő változás már megakasztja és ismét más irányba tereli munkáját, hogy nemsokára az is megakadjon.

Ha nem akarjuk, hogy a természetes kiválasztás a Danaidák munkájához legyen hasonlatos, akkor a környezetnek egymást rohamosan kergető változásai korában mesterséges szabályozással kell róla gondoskodnunk, hogy a szabad verseny elve a zökkenések és átmenetek idején ne tegyen nagyobb kárt, mint hasznot. Minthogy pedig ezek a változások olyanok, hogy a társadalom minden részében éreztetik hatásukat, s minthogy minden intézkedés és szabály ismét az egész bonyolult gépezet minden működését befolyásolja, ezért ennek a szükséges szabályozás-

nak az ideálja nem lehet a spontán szervezkedés, a mi tulajdonképpen nem egyéb, mint egyik verseny helyett egy másik verseny, a szervezetek versenye, hanem csakis az állami kényszerszabályozás, az összességet átfogó szervezet, annak az egész körnek a szabályozása, a melyben a szabályozás hatását érezteti.

44. A népesedés példája.

Vizsgáljuk meg az állami szabályozás és a természetes kiválasztás összefüggését a népesedés példáján. A népesedés első alaptörvénye, hogy minden adott, fizikai és társadalmi állapot mellett csak egy bizonyos mennyiségű ember élhet meg egy bizonyos adott földterületen. Hogy több ember megélhessen, ahhoz már bizonyos fizikai vagy társadalmi, vagy értelmi változásnak kell végbemennie.

Lehet, hogy a tudás adott fokán célszerűbb társadalmi berendezkedés mellett több ember tud megélni, hogy tehát társadalmi reformmal meg lehet szüntetni a relatív túlnépességet, de a reform mellett is megint csak egy bizonyos számú ember találhat élelmet, a mely szám aránya elég hamar be is telik. A népesség szaporodása ugyan egymagában véve is fokozza a termelést, illetve a létfeltételek mennyiségét, mert, mint Oppenheimer nagyon érdekesen kimutatja, fokozza a munkafelosztást és ezzel eredményesebbé teszi a termelést és másodszor mert fokozza a szállító eszközök jóságát és ezzel a termékek nagyobbmértvű kiegyenlítődéset és az esetleges helyi feleslegek értékesítését is lehetővé teszi.*

* F r a n z Oppenheimer, Das Bevölkerungsges-

A tudás egy bizonyos adott mennyisége mellett tehát van egy bizonyos határa annak a napszámnak, a mely a rendelkezésre álló földterületen még meg tud élni. Bizonyos az, hogy a vadászatból kevesebb tud megélni, mint az állattenyésztésből, hogy a nomád életmód mellett kevesebb ember tud megélni, mint a földművelés mellett, de úgy az állattenyésztésre, mint a földművelésre való átmenet, a korábbi állapottal szemben a tudásnak bizonyos magasabb fokát igényelte és mindaddig, a míg az ismereteknek ez a nagyobb mértéke nem volt meg, addig csak annyi ember élhetett meg, a mennyinek a vadászat, illetőleg az állattenyésztés tudott élelmet nyújtani. Nézetünk szerint is igazuk van azoknak, a kik azt állítják, hogy ma már oly ismereteknek vagyunk birtokában, oly gazdálkodásmódra vagyunk képesek, a mely mellett az embernek összehasonlíthatatlanul nagyobb száma tudna megélni, mint a háynak a mai társadalmi viszonyok nyújtának megélhetést. De ha meg is valósítjuk társadalmi berendezéseinknek ezt a küszöbön álló és immár elkerülhetetlen reformját, az, ha az emberek nagyobb számának

setz des T. R. Malthus und der neueren Nationalökonomie. 1901. 20—30. old.

A népesség sűrűsödésével megnövekszik az a képességünk is, hogy az élelmiszerek helyi és időbeli fölöslegét egyenletesen elosz-
szuk és így ugyanannyi élelmiszerral több embert jobban táplálhas-
sunk. „Denn je dichter ein Volk sitzt und je produktiver seine Ar-
beit ist, um so mehr Zeit und Kraft bleibt ihm übrig für die Errich-
tung und den Betrieb von Speichern, Mühlen, Bisquit und Brodfab-
riken, Eishäusern Wurst- und Konservenfabriken zur zeitlichen
Verteilung — und für die Errichtung und den Betrieb von Land-
strassen, Kanälen, Eisenbahnen. Hafen und Dampfschiffen zur
räumlichen Verteilung. U. o. 30.

is, de újból csak egy korlátolt számnak fog megélhetést nyújtani.

Oppenheimer határozottan téved, a midőn a népszámnak emelkedését oly faktornak tartja, a mely a lét-fentartási eszközöknek azt a többletét is eo ipso magával hozza, a melyhez a mindenkori embertöbbet száma szükséges. A társadalmi berendezéseknek, a technikának, az értelmi haladásnak azok a változásai, a melyek bizonyos adott körülmények közt a népesség nagyobb számát tehetnék lehetővé, csak csekély részben következnek be automatikusan e nagyobb szám megjelenésével és nem is függenek pusztán — amint Oppenheimer hallgatagon feltételezi — az emberek jóakaratótól, sőt a társadalom akárhány-szor hosszú ideig egészen képtelen azoknak a változásoknak felismerésére vagy keresztülvitelére, a melyek a beállott szaporodás ellátására szükségesek volnának. Ilyenkor relatív túlnépesedés áll be, a mely mindaddig tart, a míg az embertöbbet ellátására szükséges ismeretbeli változás be nem következik. Oppenheimer abban téved, hogy ezt az ismeretbeli fejlődést, ezt a képességet a megkíván-tató társadalmi reformra valami teljesen önkényes dolog-nak tekinti; és még relatív túlnépesedést sem ismer el, mivel eddigelé az ismeretek megfelelő haladásával, illetőleg megfelelő gazdasági, technikai, szociális (jogi, politikai) reformokkal, az emberek mind nagyobb száma részére volt lehetséges megélhetést biztosítani. Oppenheimer abból indul ki, hogy mihelyt a népesség-szaporulat megvan, csak a megfelelő jogi, politikai, gazdaság-tech-nikai stb. szociális változásra van szükség és ez a népes-

ség-szaporulat meg is tud élni. Minthogy azonban ez az ismeretbeli fejlődés nem önkényes és ily értelemben nem is jár együtt a népesség szaporodásával, ennél fogva az ismeret mindenkori stádiumát, a mindenkori gazdaságtechnikát, társadalmi berendezéseket, nézeteket, szociális felfogásokat ép oly természeti tényezőnek kell tekintelnünk, mint a szárazföldnek a vízhez, a termőföldnek a pusztasághoz való viszonyát, a föld termékenységét stb., stb. Ha pedig ezeket az intellektuális és szociális viszonyokat is ilyen adott természeti tényezőknak tekintjük, akkor számolnunk kell a relatív túlnépesedés lehetőségével, sőt valószínűségével.

Nem helyes azt mondani, hogy nincsen relatív túlnépesedés sem, hogy hiszen éppen csak a szükséges reformokra volna szükség, mert mindaddig, a míg azok nincsenek megcsinálva, addig a relatív túlnépesedés fennáll.

Oppenheimernek a föld eltartó képességére vonatkozó törvénye túlságosan optimisztikus: „Innerhalb sehr weiter Grenzen wächst die Bodenfläche eines Landes proportionel seiner Bevölkerung. Damit soll gesagt sein: Entsprechend dem Wachstum eines Volkes wächst auch die Zahl der selbständigen Landwirte, welche sein Boden ernähren kann.“* Oppenheimer optimizmusának jogosulatlansága abból nyilvánvaló, hogy a népsűrűség és a föld nagyobb termékenysége között tényleg fennáll ez az összeköttetés, nem volt oly közvetlen, hogy az elsőnek előállásával automatikusan beállott volna a másik is. Hanem ezt a két eredményt egy oly tényező közvetítette, a melyet

* O p p e n h e i m e r, 59. l.

Oppenheimer teljesen eliminálhatónak vél; ez pedig a relatív túlnépesedés szülte nyomor. Ez szolgáltatta eddigelőt azt a feszítő erőt, a mely a mindenkori termelés mód Prokrustes-ágyát kinyújtotta. De, ha egyre tágabbá vált is, azért mégis csak mindig meg volt a Prokrustes-ágy és mindegyre szedte áldozatait. A nyomor közvetítő faktorának kiküszöbölését pedig ismét csak az előrelátásnak és a tudásnak egy olyan mértéke tenné lehetővé, a milyenre ma még nem is gondolhatunk. Csakis ha minden technikai, ismeretbeli stb. szociális változásnak a népszám emelésére gyakorolt hatását ki tudnók számítani, ha ki tudnók számítani viszont a népszám emelkedésének további hatásait és ha végül e számításaink eredményéhez képest szabályozni tudnók a népszám emelkedését és így annak a termelés-móddal való folytonos összhangját tudnók biztosítani, akkor, de csakis akkor tudnók meggátolni, hogy hol a tudás haladása nyisson tágabb medret a népáradatnak, hol pedig a népáradat a relatív túlnépesedés egy-egy hullámával túlsapjon a mindenkori termelés medrén.

Ha tehát Oppenheimer azt állítja, „dass die Nachteile einer dichteren Bevölkerung regelmässig überkompensiert wurden durch die Vorteile einer dichteren Bevölkerung”,* akkor ezt csak minősítve fogadhatjuk el. Minősíteniünk kell pedig azzal, hogy ez a túlsúlyozás végeredményképen ugyan rendszerint bekövetkezett, a midőn a tudás valamelyes haladása, valamely itt közelebről meg nem vizsgálendő úton bekövetkezett és lehetővé tette a nagyobb népsűrűség előnyeinek kiaknázását, de Oppen-

* U. o. 63.

heimer megfelelkezik azokról a közbeeső hosszú időszakokról, a mikor a relatív túlnépesség következetesen nyomorban pusztul el mindig, a míg a haladás beállta folytán a szaporulat megmaradhatott. Végül is a népességszám relatív mértéke a mindenkori, a meglévő termelés mód, nem pedig annak egy jövődöbeli tökéletesebb formája. Eddigélé mindig azt láttuk, hogy a népesség a mindenkori termelés szerint adott relatív létfeltételeken túl igyekszik szaporodni, — hogy ez a szaporulat csak fejlettebb technika és bizonyos haladottabb ismeretek mellett volna eltartható, — láttuk azt is, hogy ezek az ismeretek és a technika e haladása azonban jórészt csak nagyobb népsűrűség folyamányai és végül, hogy a fennálló termelés mód ezt a nagyobb népszerűséget nem engedi létrejönni. E paradox tendenciák ide-oda szorító erőinek eredője a társadalmi haladás. Képzéljük el a termelés technikáját egy Prokrustes-ágynak, a mely az idők folyamán szabálytalan haladással állandóan hosszabb és hosszabb lesz és képzéljük el a népesség-szaporulatot, a mely szintén állandó rohamos növekvésre törekszik ehhez az ágyhoz való viszonyában. Mihelyt a népesség túlnő az ágyon, azonnal megcsönkul az ágy hosszához mérten. Ellenben, ha ez a Prokrustes-ágy hirtelen nagyot nyúlik, akkor maga után nyújtja a népességet is és ezzel annak természetes szaporodó tendenciáját gyorsítja. Sokszor előfordul, hogy az ágy terjedelme nagyobb, mint a népessége, még gyakoribb eset azonban, hogy a népesség terjed túl az ágyon. Ha most még elképzéljük, hogy ez a kegyetlen Prokrustes ágy, a melyről itt szó van, abban különbözik amaz ó-korítól, hogy

nem csak megcsonkítja a nála hosszabb delinquentst, hanem ha még hozzá tesszük, hogy az ágnál hosszabb népesség egy olyan delinquens, a mely a közben hogy megcsonkított az ágyhoz mérten, egyszersem nyújtja is némileg az ágyat — akkor előttünk áll annak a viszonynak a képe, a mely a népesség szaporodása és a termelés mód között fennáll.

A létfeltételek és a népesség növekvésének összhangba hozatala volna az az ideál, a melyre törekednünk kell. Ez az ideál azonban csak az előrelátás egy ma még lehetetlen mértékével volna megvalósítható. Ha tehát meg is szüntetjük a termelésnek mai anarchiáját, még mindig továbbra is fenmarad a szaporodás anarchiája, a mely mellett a termelés anarchiájának megszüntetése csak igen csekély mértékben lehetséges. Az állami beavatkozásnak azt az ideálját, a melyet a szocializmus proklamál, csakis akkor valósíthatnák meg, ha a termelés mai anarchiájának szabályozásával karöltve a szaporodásnak is hasonló mértékű szabályozását állíthatnák a szaporodás mai anarchiája helyébe. E nélkül a túlnépesedés összes bajainak, mint már annyi sokszor, kérlelhetlenül újból, jelentkezniük kell.

Nem hagyhatjuk ki azonban vizsgálódásunk köréből e tétel visszaját sem. A tudás mindenkori fokán egy bizonyos időpontra beáll a túlnépesedés minden bajaival egyetemben. De viszont a túlnépesedés és minden bajai adták meg a lökést, a pressziót tudásunk ama további fejlődéséhez, a mely egy magasabb fokú gazdálkodást tett lehetővé, A nagyobb számú, a sűrűbb népesség egyrészt objektíve

is feltétele volt egy magasabb rendű gazdálkodásnak, szubjektíve pedig a relatív túlnépesedés adta meg a nyomást erre a magasabb állapotra irányuló törekvésre. A relatív túlnépesedés gyakorolta nyomásnak köszönhetően a civilizáció haladását. Ez tanított meg úgy az állattenyésztésre, mint a földművelésre, úgy az iparra, mint a kereskedelemre. A míg tehát a tudás korlátolt volta egy bizonyos ponton a túlnépesedést előidézti, addig viszont a túlnépesedés mutatkozott eddigelé szükségesnek ahhoz, hogy a tudást tovább vigyük. A mily szembeszökő ez a múltra, épp oly félreismerhetlenül áll a jelenre nézve. Csakis az anarchikus individualisztikus gazdálkodás mellett előállott túlnépesedés, illetőleg az abból folyó munkanélküliség, a munkának ismét ebből folyó tehetetlensége a tőkével szemben, gyakorolhatta azt a nyomást, a melyből a kollektív társadalom helyességének felismerése kipattant.

De egy bizonyos ponton a kollektívizmus civilizációjában is szükségképpen be kell állania a relatív túlnépesedésnek, a mely ezt a kollektív civilizációt is éppen olyan lehetetlenné fogja tenni, mint a hogyan az individualisztikus gazdálkodás melletti relatív túlnépesedés immáron tarthatatlanná teszi ezt az individualisztikus gazdálkodást.

Ez a feltevés csak észszerű következtetése annak, hogy a társadalmi fejlődésnek egy szigorú törvénye, a mely eddigelé kivétel nélkül érvényesült, nem fog hatálytalan maradni a jövőben sem. A kik e részben annak az optimizmusnak engedik át magukat jövőre vonatkozólag, a mely nagy társadalmi átalakulások küszöbén éppen

olyan természetes, mint a milyen szükséges, azok oly állapotot képzelnek el, a mely a tudás mai korlátoltsága mellett teljesen lehetetlen.

45. Verseny és szabályozás.

Láttuk, hogy a túlnépesség beáltával beálló verseny idézi elő a szabályozásnak azt a növekvését, a mely azt a túlnépességet s a vele járó nyomorúságot megszünteti, de láttuk, hogy minden adott kultúrfok mellett ismét csak az embereknek egy bizonyos száma tud megélni, úgy-hogy a túlnépesedéssel járó anarchikus állapot újból meg újból visszatér. A szabályozás megváltoztatására való törekvések ilyképpen maguk is individualisztikus tünetnyek, a verseny tünetnyei. Azok a régi rend szerint fölös tömegek küzdelmei a létért, a régi rend szerint kényelemben levő osztályokkal szemben, így tehát magában a szabályozás megváltoztatásában érvényesül a szabályozatlanság elve: A szocializmus kiküzdésében is érvényre jut az individualizmus, a verseny, a küzdelem elve. Ez a két elv folyvást karöltve jár a civilizáció történelmében bármennyire fokozódjék is a szabályozás, ismereteink mai állása mellett még sem tudunk elképzelni oly állapotot, a mely mellett a verseny, a küzdés és az ennek nyomában járó kiválasztás megszűnnék.

A legindividualisztikusabb civilizációban is van szabályozás, minden verseny, minden küzdelem és minden haladás a szabályozás valamely formájára tör és így minden szabályozásban győzelem és legyőzöttség jut kifejezésre. Egyszerűen a szabályozások különböző formáinak

jelszavai alatt folyik a küzdés és a szabályozásnak azok a változásai, a melyek a szabályozásnak megnövekedése rendén végbemennek, maguk is egy folytonos küzdelemnek és kiválasztásnak eredményei, így a szabályozás már e szempontból sem áll ellentétben a természetes kiválasztás elvével, mint azt oly sokan hinni hajlandók, hanem a természetes kiválasztás folyamata mindig magasan fölébe helyezkedik a szabályozás folyamatának. A szabályozás maga is — miként minden egyéb a világon — csak eszközzé válik a természetes kiválasztásnak. Különböző osztályok különböző szabályozásért küzdenek és a szerint, a mint vagy az egyik vagy a másik érvényesül, a szerint semmisül meg vagy az egyik vagy a másik. Az egyik szabályozás szükségessé vagy lehetségessé teszi az egyik csoport munkáját és létszámát: ilyenkor ez a csoport, ez az osztály fenmarad, elszaporodik és az által meghatalmasodva még inkább neki kedvező szabályozást teremt. Ellenben egy másik embercsoport vagy osztály, vagy az emberi tulajdonságok, hajlandóságok ilyen vagy amolyan csoportja feleslegessé és lehetetlenné válik ezzel a szabályozással, ezekre vonatkozólag beáll a munkanélküliség és megkezdődik a pusztulás folyamata. A legyőzöttek vagy elvonulnak a győztes elől és más társadalomba vándorolnak át, hogy azután ott győzzenek vagy hogy ott vesszenek ki, ha az ottaniakkal sem bírják felvenni a küzdelmet; vagy pedig magában a régi társadalomban indulnak pusztulásnak betegség, éhség, nagyfokú gyermekhalandóság stb. útján.

De a csoportnak vagy osztályoknak e küzdelmétől

eltekintve minden szabályozás csak bizonyos variációkat enged érvényesülni, másokat pedig megsemmisít. Minden szabályozás csakúgy, mint a szervezetek környezetének minden egyéb része, egy Prokustes-ágy, a mely az egyénektől egy bizonyos mértéket követel és a melyben elpusztulnak úgy azok, a kik ezt a mértéket felülhaladják, mint azok, a kik azon alul maradnak.

Minden társadalomban elpusztulnak, kivesznek, vagy utódok nélkül maradnak azok, a kiknek nincsenek meg az illető szabályozás követelte tulajdonságaik. A mai társadalom például büntettesekként tervszerűen kigyomlál oly tulajdonságokat, oly variációkat, a melyek más időben kiváló becsben tartottak és szinte tenyésztettek. És viszont napról-napra tapasztaljuk, hogy oly tulajdonságokkal felruházott egyének, a kik másnemű szabályozás, — haladottabb társadalmi rend körében hatalmasan fejlődhetnének és mint ott értékes tulajdonságokkal rendelkezők becsben állnának, egy alacsonyabbrendű szabályozás közepette elsenyvednek, eredménytelenül küzködnek, család nélkül és utódok nélkül vesznek ki. Minden társadalom p. o. a művészetnek, a tudománynak, s különösen a filozófiának csak egy bizonyos mennyiségét és csak egy bizonyos minőségét bírja meg. Ha már most ezt a mennyiséget vagy a minőséget túlhaladó művész- vagy filozófusvariációk támadnak az illető társadalomban, azok szaporodásának az illető társadalom egészen automaticae határt szab. Éppen úgy, a mint bizonyos testi variációk (torzok) kivesznek, úgy vesznek ki bizonyos szellemi variációk is. És a mi így, egy-két példán konstatálható, az ezerszer

meg ezerszer megismétlődik mindenféle más kombinációban a nélkül, hogy ezek az egyes folyamatok a mai társadalom tüneténeinek sokszorosán belenyúlt zűrzavarosságában nyomon követhetők volnának.

Végül pedig a szabályozás fölé emelkedik a természetes kiválasztás elve az által is, hogy az illető szabályozás egésze felett is csakúgy ítéletet mond, mint minden egyéb felett. Abszolúte és relatíve ítél felette. A szabályozás rosszasága okozhatja, hogy az egész társadalom elsatnyul, hogy a népszám apad, a nép elszegényedik és másokkal való küzdelem nélkül is elpusztul. De más népek, más társadalombelieknek viszonylag jobb szabályozása is okozhatja, hogy a rosszabb szabályozással bírók nem tudnak amazokkal versenyezni, nem szaporodhatnak, nem gazdagodhatnak és végül rendszerint meg is hódíttatnak, avagy más társadalombeliekkel amalgamizáltatnak, a mi által ismét újabb tulajdonságok támadnak, a melyek a természetes kiválasztás újabb ítéletére várnak.

Itt azután eljutunk a társadalmakon belüli versenytől, küzdelemtől és kiválasztástól a fajok és társadalmak közti küzdelemhez és kiválasztáshoz, egy óriási perspektívájú nagy kérdéshez, a melylyel azonban, minthogy erre nézve az állami szabályozás szerepe tekintetében csaknem egyértelműség uralkodik, különösen nem foglalkozunk.

46. Darwinizmus és szocializmus.

Az eddigiekben az individualizmussal mindig csak az állami szabályozás elvét állítottuk szembe, de nem voltunk különös tekintettel a modern szocializmusra, a mely-

nek programjában az állami szabályozás különös fontosságot játszik és a mely gyakorlatilag az állami szabályozás elvének érvényesítője az individualizmussal szemben. Pusztán csak az állami beavatkozás elvével foglalkoztunk, de nem voltunk tekintettel a szabályozásnak ama konkrét formáira, a melyeket a szocializmus követel.

A szocializmus viszonya a természetes kiválasztáshoz nem kevésbé vitás, mint az állami szabályozásé egyáltalában. Schmidt Oszkár azt tartja, hogy a szocialisták, ha okosak volnának, mindent elkövetnének a leszármazás elméletének agyonhallgatására, mert ez az elmélet hangosan hirdeti a szocialista eszmék tarthatatlanságát.*

W i r c h o w szerint ellenkezőleg a darwinizmus közvetlenül a szocializmushoz vezet.**

H a e c k e l azt tartja, hogy a darwinizmus minden inkább, mint szocialisztikus; és minden művelt politikusnak terjesztenie kellene az általános fejlődéstant és a leszármazás elméletét, mint a szocialisták képtelen és utópisztikus egyenlőségének legnagyobb ellenméréjét.***

Enrico Ferri Haeckellel szemben kifejti, hogy a tudományos szocializmus nem hirdeti az emberek teljes egyenlőségét, hogy a szocializmus nem zárja ki, hogy a létért folyó küzdelemben legyőzőiteik (gyengék, betegek, elmebetegek, büntetettek és öngyilkosok) is legyenek,

* Oscar Schmidt (Ausland, 1879. no. 27.)

** Amtl. Bericht d. 60. Vers. Naturf. u. Aerzte zu München 1877. p. 68.

*** Haeckel, Freie: Wissenschaft und freie Lehre. Stuttgart, 1878.

azonban rámutat arra, hogy a természetes kiválasztás a fejlődés rendén egyre jobban mérséklődik és hogy a szocializmus is egy ilyen mérséklés. Szerinte a darwinizmus és a fejlődéstan következetes alkalmazása a társadalomtudományra elkerülhetetlenül a szocializmusra vezet.*

K a u t s k y azt vitatja ezzel szemben, hogy a szocializmusnak a darwinizmusra való visszavezetésének csak akkor volna értelme, ha abból indulna ki, hogy a társadalomnak e g y e t l e n e g y célszerű alakja van, s minden más formája, minden körülmények közt természetellenes és helytelen. Szerinte ha valaki a szocializmus szükségességét nem határozott történelmi feltételekkel, hanem t e r m é s z e t t ö r v é n y n y e l akarja bebizonyítani, gondolkozásmódja mindennek inkább mondható, mint marxistának.**

Szerintünk a főszempont e kérdésben az, hogy magát a szocializmust, mint osztályharcot, mint egy ember-tömegnek a létért folytatott küzdelmét tekintjük és mint ilyet illeszszük be a nagy általános folyamatba, a mely a szerves élet kezdetétől fel a legmodernebb emberi társadalomig a szerves világnak, az életnek minden nyilvánulására érvénynyel bír. S ha ezt az egész tüneményt ilyképpen a létért való küzdelem egy nyilvánulásának tekintjük, akkor alárendelt fontosságúvá válik az a kérdés, hogy e mozgalomhirdette egyes tanítások mily viszonyban állanak a természetes kiválasztás törvényével. Ez a

* Enrico Ferri, *Sozialismus u. moderne Wissenschaft*. Leipzig, 1895.

** Karl K a u t s k y, *Darwinismus u. Marxismus*. Neue Zeit. XIII. Jahrgang, I. Band. S. 710.

kérdés más szóval annyit jelent, hogy a szocializmus tanításai mennyiben helyesek természettudományilag. Már pedig ha egyrészt el is ismerhetjük, hogy a szocializmus vett át legtöbbet minden más eddigelé létezett politikai hitvallás közül a tudomány tanításaiból és jutott legközelebb az objektív tudományos igazsághoz, másrésztől viszont a szocializmus minden egyes tételének tudományos helyességéért — ez a politikai jelszavak lélektanából és szociológiájából következik — azoknak sem kell jótállaniok, a kik egyébként maguk is a szocializmus zászlaja alá sereglenek. A szocializmus egyes tételeit nem kell a szigorú tudományosság szempontjából túlságosan komolyan venni és azok jelentőségének mérlegelésénél nem kell figyelmen kívül hagyni, hogy azok mekkora százaléka politika. Nem új dolog a társadalomtudományi spekulációk nagy, praktikus szerepe és jelentősége a társadalmi átalakulások keresztülvitelében. Nos, a mai társadalomtudomány is benne van ebben a társadalmi fejlődésben, neki is meg van az a gyakorlati szerepe, a melyet elődei betöltöttek és elkerülhetetlen, hogy ez a tudomány, mihelyt csak egy hajszálnyira is eltér az exakt regisztrálás és az absztrakt konstatálás útjáról és belémereszkedik a vezetés, a konstruálás, a kiépítés útjára, rögtön belé kerüljön az életszükségletek magnetikus körébe, a melyben delejtűje az elfogulatlanság egyensúlyától elhajlik. A mai szocialisztikus tudomány nagyrésztben éppen olyan harci riadó, mint a hogy a XVIII. század individualisztikus társadalomfilozófiája az volt; épp oly lendítő kereke korunknak, a mely lendületével áthajít a fejlődés egy következő stádiumába.

III.
AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS FEJLŐDÉSÉ-
NEK IRÁNYA.

47. Deduktív eredményeinek induktív bírálata.

Az eddigiekben deduktív úton jutottunk el annak felismeréséhez, hogy ismereteink növekvésével az individualizmus rovására egyre nagyobb körű, többet felölelő állami szabályozás felé haladunk.

Lássuk már most, hogy mit szól ehhez az eredményhez az induktíve megállapított tények tanúsága.

A midőn a társadalmi berendezés valamelyik részének fejlődését vizsgáljuk, mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy egy nagyon közönséges hibát, a melyet a fejlődés tanának félreértése folytán igen sűrűn el szoktak követni, elkerüljünk: Nem szabad azt hinnünk, hogy a fejlődés tanából egyes intézményeknek, egyes szervezeteknek, avagy bizonyos viszonylatoknak szabályos növekvése avagy apadása következik. Nem szabad azt várnunk, hogy a fejlődés minden egyes részlet-összefüggésnek szabályosan egy bizonyos egyenes irányban való haladását mutassa, mert ez olyan eljárás volna, mintha az építkezésnek törvényszerű fejlődése alapján, teszem a házak kéményeinek szabályos nagyobbodását vagy kisebbedését kutatnók.

Így az állami beavatkozás történelmében sem szabad azt várnunk, hogy az állami beavatkozás fejlődése egy teljesen egyenes vonalat mutasson, nem szabad valami geometriai szabályosságú apadást vagy emelkedést remélnünk és azt hinnünk, hogy minden későbbi kor minden egyes pontra, minden egyes intézményre vonatkozólag kivétel nélkül nagyobb vagy kisebb szabályozást kell, hogy feltüntessen a megelőző kornál.

Ennek a történelmi vizsgálódásnak — mint azt a társadalomtudományban oly gyakran találhatjuk — a tévtanok létezése és nagy elterjedtsége ad jelentőséget. Ismét Spencer az, a ki nagy apparátussal hirdeti és szociológiájának alapvető tételévé tette, hogy a nagyobb fokú szabályozástól a fejlődés során a kisebb fokú szabályozás felé haladunk, ő állította fel azt a tant, hogy a szocializmus, a mindent-szabályozás, vagy legalább is sokat szabályozás primitív állapot s a csekély körű szabályozás a tökéletesebb, a fejlettebb állapot; minden állami szabályozás teljes hiánya pedig az az ideális állapot, a mely felé a társadalom halad.

48. A történelmi fejlődés két végpontja.

A legprimitívebb társadalmakban a beavatkozó szabályozásnak nemhogy nagyobb bőségét, hanem éppen ellenkezőleg legnagyobb fogyatékoságát találjuk. A néprajz ugyan bőven ad hírt mindennemű, az élet ezer apróbb viszonyaiba avatkozó szabályozásnak. A tetoválásra, a hajviseletre, az öltözködésre, a megszólításokra, olykor az étkezésre, a lakodalmi és temetkezési szertartásokra és

ezer más szertartás bántó aprólékosságaira vonatkozó részletes szabályokról hallunk, a melyek első pillanatra könnyen azt a benyomást gyakorolhatják, mintha ezeket a társadalmakat az állami kényszerszabályoknak egy rettenetes vasrácsozata tartaná össze, a mely minden szabad mozgást lépten-nyomon megakadályoz és a születéstől a halálig dermesztő állami vasfegyelembé szorit minden legkisebb életnyilvánítást. Mindez azonban csak optikai csalódás. Azt az ezernyi szabályozást, a mely bennünket körülvesz, megszokottságánál, természetességénél fogva egyszerűen nem érezzük, azoknak alig vagyunk tudatában, míg ama távoli időknek visszatetsző parancsolatai, ránk nézve iszonyatosabb tilalmai megdöbbennek és egy elviselhetetlen s mindenre ólomsúlylyal nehezedő állami zsarnokság benyomását keltik. Ezeknek a primitív népeknél fennálló szabályozásoknak igen nagy része vagy azokhoz hasonló nálunk is fennáll, szinte a nélkül, hogy tudnók és még meg is vannak toldva a sokkal jelentékenyebb a százszorta súlyosabb és életbevágóbb szabályozásnak egy tengernyi sokaságával, a melyeknek egy primitívebb társadalomban nyomuk sincsen.

Igyekezünk egy futólagos pillantást vetni azokra a leglényegesebb szabályozásokra, a melyek bennünket a bölcs őtől a halálig kísérnek. Ne is törődjünk azokkal a szabályozásokkal, a melyek az anyatestben megtermékenyült petén kezdődnek, a melynek elhajtása súlyos büntetést képez, ne időzzünk azoknál a részletes szabályozásoknál, a melyek ennek a fejlődő magzatnak tulajdonjogait illetik, tekintsünk el attól a nem csekély számú előírástól,

a melyek a gyermek megszületésekor annak bejelentésére, nyilvántartására, vallására stb.-re vonatkozólag fennállanak és kezdjük egyszerűen ott, a midőn a kis gyermeknek állami kényszer intézkedéssel mérges oltó-anyagot helyeznek szervezetébe, nehogy himlőt kapjon és azzal másokat inficiáljon. Ugorjunk azután ettől az éppen a kiválasztás szempontjából oly igen jelentékeny beavatkozástól ahhoz a másik nem kevésbé jelentékenyhez, a mely a kis gyermeket bizonyos ismeretek elsajátítására kötelezi. Igyekezünk csak képzeletünkben megeleveníteni, hogy a beavatkozásnak, a szabályozásnak mily tömegét foglalja magában e csoport. Képzeld el, mily gonddal van megállapítva életévről-évre egy aránylag késő korig, mit kell a gyermeknek megtanulnia valamely vallásból és különféle egyéb ismeretből. Gondoljunk a vizsgakényszerre, gondoljunk azokra a különböző képesítésekre a szerint, a mint a felserdült egyének különböző élethivatást akarnak betölteni. Gondoljunk arra a töméntelen szabályozásra, a melynek ki-ki meg kell, hogy feleljen, hogy orvosi gyakorlatot folytathasson, hogy ügyvéd lehessen, hogy boltot nyithasson vagy hogy ipart űzhessen. Jusson eszünkbe az állami szabályozásnak a katonakötelezettséggel járó komplexuma. Gondoljunk az adófizetésre. Emlékezzünk meg a halálesetére vonatkozó szabályokra, a temetkezési előírásokra és az elhunyt akarátának a halálon túl való érvényesítését célzó szabályokra. És töltsük ki ennek az igen vázlatos áttekintésnek hézagait azzal a temérdek beavatkozással, a melyet közigazgatási jog címén ismerünk és igyekezzünk képzeletünkben megeleveníteni az állami

tevékenységnek azokat a nagyszabású beavatkozásait, a melyek egy-egy nemzet legéletbevágóbb érdekeit illetik. Az állam vámpolitikát űz, kereskedelmi szerződéseket köt, ipart irányít, szóval befolyásolja a termelést, a javak elosztását, vagyis közvetett befolyást gyakorol arra, hogy az egyének mivel foglalkozzanak; piacokat keres a termékek számára, ezer intézkedéssel befolyásolja a termékek árát s így a polgárok keresetét. Száz meg száz intézkedést tesz, a melyek a polgárok egészségét és így életük tartamát közvetlenül befolyásolják. Nemcsak közvetlenül kényszerít polgárait bizonyos ismereteket, de mindegyre többet foglalkozik bizonyos irányú ismeretek megállapíttatásával; gondol olyan emberek kiképzetésére, a melyek majdan alkalmasak lesznek ismereteink helyreigazítására és gyarapítására.

Művészeti termékek előállíttatásával is foglalkozik és ha nincsenek megfelelő számban, gondoskodik olyanok kiképzetéséről, a kik majdan művészeti termékek előállítására képesek lesznek. Úgy az ismeretek közlése, a közlendő ismeretek megállapítása révén, mint a művészeti eszköznek segítségével és a befolyás ezernyi ezer más csatornája útján lázas buzgalommal igyekszik a polgárokból bizonyos meggyőződéseket és érzelmvilágot ápolni, a mely őket bizonyos irányú működésre készítse: szóval nagy mértékben igyekszik a polgárok cselekedeteit determinálni. Közlekedési eszközöket készítet, közlekedésügyi politikát űz stb., stb.

Fárasztó a példák halmozását tovább folytatni és kötetek kellenének hozzá, ha a mai kultúrállam szabá-

lyozó tevékenységével, egyes intézkedéseinek hatásaival, közvetett okaival, a kiválasztásra gyakorolt befolyásával behatóbban óhajtanánk foglalkozni. Csak nyitott szemmel kell körültekintően és meg kell látnunk az állami tevékenységnek azt a sűrű hálózatát, a mely legmélyebb gazdasági érdekeinktől, értelmi és érzelmi világunk megteremtésétől, egészségünkbe való tudatos beavatkozástól le a legapróbb nyilvántartási teendőig, le a házsöprésig és a köpöladák formájának megállapításáig mindnyájunk életébe belenyúl, és a melyhez hasonló beavatkozást a primitív népek államaiban egészen hiába keresnénk.

49. A legelső társadalmak.

Ennek a fejlődésmenetnek részletesebb követése nem jelentene kevesebbet, mint a fejlődés rendén felbukkant összes társadalmak összes törvényeinek összehasonlítását. Azt hisszük azonban, hogy ilyen kimerítő összeállítás nemcsak fárasztó, hanem éppen olyan fölösleges is volna s úgy véljük, hogy már néhány példa is teljesen elegendő lesz, felfogásunk induktív megerősítésére.

Vegyük figyelembe mindenekelőtt, hogy a kezdetleges társadalmak felette aprók s hogy ennél fogva a társadalmi szabályozás csak igen csekély körre terjed bennük. E körökön kívül pedig a teljes őseredeti szabályozatlanság dühöng. Ezek a kicsiny társadalmak távolról sem lévén a kölcsönös megegyezések és korlátozások olyan kötelekével egybefűzve mint a fejlett társadalmak, mindenik ilyen néhány emberből álló és lazán egybefűzött embercsoport a többi csoportokat egyszerűen a természet-

nek a többi környezethez hasonló részeinek tekinti, a melyekkel szemben tetszése szerint védekezik, a melyből szükségleteit kielégíti, akár az által, hogy elrabolja asszonyait, leányaikat vagy egyéb csekély, hasznavehető vagyont, akár az által, hogy őket magukat megeszi vagy rabszolgaságba hajtja. Ez a szabályozatlanság legnagyobb foka.

De az egyes társadalmakon belüli szabályozásra vonatkozólag is minden behatóbb vizsgálódás nélkül már első tekintetre is nyilvánvaló, hogy azok a legprimitívebb apró társadalmak, a melyek igen tudatlan egyénei gyökerekből, füvekből, magokból, gyümölcsből, csigákból, férgekből, hernyókból és egyéb apró állatokból tengetik létüket, az állami beavatkozásnak, a szabályozásnak is legcsekélyebb fokát mutatják. Hiszen az a hatalom, a mely beavatkoznék, maga is csak tökéletlenül van kifejlődve és még csak legelső durványaiban van meg. A fuégookról p. o. tudjuk, hogy legfeljebb annyiban ismerik egyiküknek felsőbbségét mások felett, a mennyiben azt a magas kor, nagyobb vadság és vakmerőség fokozatosan magával hozza. A család vagy a törzs öregjeinek ellenőrzése és a javasember útmutatásai a keletkező felsőbbségnek egyedüli nyomai. A szokástól különvált törvényeik még nincsenek és szokásaik sem megállapodottak.* A fuégook még annyira híján vannak minden szabályozásnak, hogy még hadviselésük is, noha szakadatlanul harcban állanak, pusztán az öregebbek korlátozásai és

* Spence Herbert. Nr. 3. Table I.
Descriptive Sociology

igazgatása szerint folyik. Ezeket pedig ismét a javas ember látja el tanácschal.* Szóval még harcias szervezetük sincsen, a mely pedig mindenütt az állami beavatkozásnak legels ő és legerősebb ténye szokott lenni. Úgy, hogy jellemző rájuk nézve S n o w-nak az az állítása, hogy „a fuégek még nagyobb mértékben a körülmények teremtményei, mint a legtöbb vad nép”.** A veddah-eknek vannak ugyan főnökeik, de azok hatalma nem terjed ki egyébre, minthogy bizonyos alkalmakkor a törzs különböző tagjai által összegyűjtött mézet szétosztják.*** Igen gyakran csak a háború idejére szorítkozik a főnökség, mint a tazmániaiaknál.†

És ez az állapot kisebb-nagyobb eltérésekkel tudvalevőleg nagyban és egészben tipikusnak mondható a legprimitívebb társadalmakra nézve. A legkezdetlegesebb fokon álló emberek igen-igen csekély számból álló, és egymással semmiféle összeköttetést nem tartó csoportokba verődve élnek, a melyekben egy-egy a többinél erősebb, ügyesebb vagy öregebb ember másoknál nagyobb tekintélynek örvend és szava ennek folytán bizonyos alkalmakkor parancsnak vétetik. Ezek a parancsok meg a hagyó-

* Fitzroy's Voyages of the Adventure and Beagle. II. kt. 186. 1. — Spencer Descriptive Sociology-jában Nr. 3. 8. old.

** Transactions of the Ethnological Society. New Series I. 264. — Spencer-nél. Descr. Soc. Nr. 54. 1.

*** Tenent, Ceylon, II. 440. — Descr. Soc. 3. 12.

†† Spencer, Descriptive Sociology, Nr. 3, table V.

Ezt az állapotot találjuk az eszkimóknál, a kikről azt mondja H a l l, hogy egyáltalában nincs politikai szervezetük (Capt. Charles T. Hall, Life with the Esquimaux, London, 1864. II. 316. — Spencer-nél. Descr. Soc. Nr. 6. 10. 1.), hasonló, bár valamivel fejlettebb szervezetűek a s n a k e indiánok, a komancsok, csipevék, az abiponok, a hottentottok, a damara és becsáunatörzsiak.

mányos szokások egyedüli korlátjai az individualizmusnak, a mely ily kiterjedésben nem ismétlődik a történelemnek semmiféle más korszakában. Mert a hagyományos szokások is csak igen szűk körre terjeszkednek ki. A külső megjelenés, a temetkezés néhány jelentéktelen szertartásán kívül főleg a házasság az a tér, a melyen fontosabb beavatkozást találunk. De a házasságjog körébe vágó szabályok is igen gyérek a legősibb időkben, így az andamánoknál e részben nem találunk egyebet, minthogy a nőnek a házasság után hűnek kell maradnia férjéhez és hogy a férjnek a gyermek születéséig és elválasztásáig együtt kell maradnia nejevel. A házasságot megelőzőleg csakis az apa és leányai között tilos a nemi érintkezés, a mely még testvérek között is meg van engedve.* Tulajdonjogot csak igen kevésbé ismernek, a büntetőjognak pedig alig van nyoma. A történelemnek nincsen korszaka, a melyben ily kevés dolog volna megparancsolva és ily kevés dolog volna megtiltva.

60. A primitív abszolútizmus.

Az állami életnek e durványaiból fejlődnek ki azután főként sikeres háborúk nyomában, más törzsek leigázása és rabszolgaságba hajtása folytán a kezdetlegesen autokráciák. Megszületik az államhatalom legirtózatosabb formájában. A személyek és a tulajdon egyaránt a főnökök hatalmában, mint teszem a fidzsiéknél,** jelentékenyen

* Transactions of the Ethnological Society, New Series, I. 266. II. 35—42. — Spencer, Descri. Soc.-ban Nr. 3. 8. 1.

**Spencer, Descriptive Sociology, Nr 3. table

szervezett katonaság, adók, számos vallási és házassági törvény, irtózatosszertartások, rettenetes büntetőjog, szörnyű áldozatok, merev osztálykülönbségek, merev és kemény politikai szervezet. A beavatkozásnak oly rettenetes formáitól, mint a milyen az öregek s a betegek megölése — éppen a kiválasztás szempontjából jelentős intézmények — sem retten vissza egyik-másik ilyen állam, így F i d z s i-ben a szülő-gyilkosság szociális intézmény. A gyermekek kötelességüknek tartják öreges szüleik megfojtását, elevenen való megégetését. Hasonlóan járnak el a nyomorékokkal és a betegekkel — egészen az állatok módján.

A leánygyermek megölése meghaladja az 50 százalékot.** A dajakok egyik törzsénél a rendes főnök mellett kereskedő főnök is van.***

Más törzseknél ismét az fordul elő, hogy főnökeik összegyűlnek és megállapítják a rizs árát, a melytől azután egyik követőjük sem tér el.

Egészen hasonlókat találunk Madagaskar-ban, a hol minden kerület királya megszabja az árakat, a melyhez azután az egész lakosságnak alkalmazkodnia kell.†† A

* Lubbock, Prehistoric Times, 361.

** Capt. J. E. Erskine, Journals of a Cruise among the Islands of the Western Pacific, 261. Desc. Soc. 3—33. I.

† *** H. Low, Sarawak, 184. D. Soc. 3—7
 † St. John, Life in the Forests of the Far East, II. 269.

R. Drury, Madagascar, or Journal during Fifteen Years Captivity on that Island. 430. — Spencer-nél, Descr. Soc. Nr. 3—81.

madagaskariaknál egyébként, a kik a fejlődésnek aránylag már igen magas fokára emelkedtek,* az állami beavatkozásnak is nagyon jelentékeny mértékét találjuk. Itt már egy a rabszolgák és a szabadok között álló külön osztályt találunk, a mely az állam által rendszeresen alkalmazottakból áll. Ilyenek: favágók, szénégetők, kovácsok, vasmunkások, ágyú- és lándzsa-készítők, ácsok, lőpor-készítők, takácsok, szabók és varrónők. E különböző foglalkozásokra alkalmazottak száma változó, de valamennyiüknek élethossziglan kell azt üzniök az államfő érdekében, a nélkül, hogy munkájukért fizetést kapnának; igaz, hogy ki vannak véve a szabadokra rótt illetékek fizetése alól, azonban saját maguk és családjuk ellátásáról maguknak kell gondoskodniuk, a mit rendszerint egy kis darab rizsföld művelése által tesznek meg. Az államfő által e foglalkozások valamelyikére kijelölt egyének egyike sem cserélheti azt fel mással, s nem távozhatik a sziget más részére, kivéve a felsőbbség engedélyével, a nélkül, hogy halállal bünhődnek. E foglalkozásoknak legalább némelyikében a gyermekeknek ugyanazt a foglalkozást kell üzniök, mint az apának.**

* A régebben fennállott 50 királyság 1770. óta mérsékelt deszpotizmus alatt teljesen egyesült. Fejllett osztálykülönbségeket és gazdagon tagolt állami szervezetet találunk náluk. Háziállatokat (marhát, juhót, kecskét, sertést, kutyát, baromfit, méhet, selyemhernyót) tenyésztenek és egyebek közt rizst meg tengerit termesztenek. Kiterjedt szabad és rabszolga-munkát ismernek. Aránylag fejlett iparuk van. A fővárosban naponkint és a főváros kerületében a hét mindenik napján más-más helyen rendszeres vásárokat tartanak. A kereskedők és házalók külön osztályt képeznek, a pénzváltók pedig ismét a kereskedőknek külön osztályát teszik. — Spencer, *Descriptive Sociology*, Nr. 3. table XVII.

** Rev. W. Bilis, *History of Madagascar*, I. 196. — Spencer-nél: *Descr. Sociol.* Nr. 3. 7. I

„Az uralkodó hatalma (Madagaskárban) névleg abszolút és igen nagy mértékben tényleg is az. Ő a földesúr, minden tulajdon az övé és ő alattvalóinak ura. Idejük és szolgálataik az ő parancsára állanak.”*

A fejlettebb fejedelmi állapot felé tartanak a dakoták, a mandánok, krik-indiánok, a guiano-törzsek, a kari-bók, a brazíliai törzsek, a kik valamennyien már nagyobb kiterjedésű vadászattal és földműveléssel is foglalkoznak és a kiknek már háziállataik is vannak.**

Észak-Afrika földműves törzseiről azt írja B u r t o n, hogy sem vetniök, sem aratniok nem volt szabad főnökük engedelmé nélkül.***

Az állattenyésztő és földműves Kongó királya egyedüli ura volt minden földnek, tulajdonnak, ő rendelkezett mindennemű tevékenységgel és bárkinek holmiját eladományozhatta.†

Az állami beavatkozásoknak hatalmasan kifejlett rendszerét találjuk a régi mexikóiaknál, a kiknél az élet ezer viszonyait számos és részletes törvények szabályozták és a kik már igen fejlett földművelés és állattenyésztés mellett, sokféle ipart és kiterjedt kereskedelmet űztek és mérsékelten abszolút egyeduralkodó alatt éltek.††

Kereskedelmet űzni csak az öröklés jogán vagy csak

* Ellis, History of Madag. I. 341. — Spencer, 3. 12.

** Spencer, Descri. Soc. Nr. 6. table L II., LIV., LV., LVI., LVII, LVIII.

*** Burton, (R. P.), Lake Regions of Central Africa, London, 1860. II. 366. D. S. Nr. 4. 5. 1.

† Astley, Voyages vol. III. D. S. Nr. 4. 5. 1.

†† Spencer, Descriptive Sociology. Nr. 2. Ancient Mexicans.

a főnök engedelmével volt szabad; helyhez voltak kötve, a hűbér szervezet egy neme alatt éltek, adót fizettek*. Kiterjedt szabályok és büntetések az iszákosság meggátlására.** Részletes vagyon- és büntetőjog, vámok, bőven tagolt osztálykülönbségek, közmunkák, közhivatalok, bíróságok, nagyon fejlett katonai és egyházi szervezet.

Y u k a t a n ősi kultúrterületén abszolút fejedelmi hatalmat*** és a rabszolgamunkán felül nagymennyiségű közmunkát találunk. A papok, a kiknek tekintélye az uralkodókéval vetekedett, határozták meg (j ó s l á s u t j á n), hogy a gyermek minő foglalkozást tanuljon.† Messzemenő házassági szabályok. Fejlett politikai, katonai és papi szervezet.

A r é g i P e r u-ban ritka magas fokra hágott az állam beavatkozó szabályozása. Az inkák abszolút hatalma mindenre kiterjedt. A lustálkodást törvény tiltotta. Még az öt éves gyermekeknek, a vakoknak és sántáknak is képességeiknek megfelelő munkát kellett végezniök. A lustaságért való nyilvános büntetést a legnagyobb szégyennek tekintették. Közhivatalnokok részletesen felügyeltek arra is, vajjon a férfiak és n ő k kell ő rendben tartják-e házukat,

* Zurita, Rapport sur les différentes de chefs de la Nouvelle Espagne. Paris, 1890. 48—60. 223. — S p e n c e r-nél, Descr. Soc No. 2. 2. 1.

** Zurita, 110—111.

*** Cogolludo (Dio Lopez), História de Yucatan, 1656. IV. könyv. 3. fejelet. — S p e n c e r-nél, Descr. Soc. No. 2. 2. 1.

† Diego de Landa, Relation de choses de Yucatan (1566.) Texte Espagnol et Traduction Francaise par M. Bras-seur de Bourbourg. Paris, 1864. 82. §. — S p e n c e r-nél, Descr. Soc. No. 2. 2. 1.

bútorait és ruházatukat és gyermekeik között kellő feyelmet tartanak-e. Azok, a kiket rendben találtak, nyilvános dicséretet nyertek, míg a rendetlenek büntetést kaptak. Ezért törvény rendelte, hogy a lakosság nyitott ajtóknál ebédeljen és vacsoráljon, úgy hogy az ellenőrző hivatalnokok szabadon beléphessenek. Az öregeknek, a betegeknek és a gyermekeknek kivételével, templomok, paloták és hidak építésénél, utak javításánál, a királyi földek megművelésénél és más hasonló munkáknál kellett közreműködniök. Más törvény meg arra kötelezte minden falu lakosságát, hogy aratásban, házépítésben és más hasonló munkákban egymásnak fizetés nélkül kölcsönösen segítségükre legyenek. Meg volt határozva, hogy a falvaknak, a családoknak és az egyéneknek minő váltakozása mellett kell a közmunkát végezniök, úgy hogy minden egyesnek meg volt a munkaideje és pihenője. A bányászoknak csak két hónapig kellett dolgozniuk.* A luxust tiltó törvényeik is voltak. Tilos volt egyik tartományból vagy faluból egy másikba vonulniuk.** A kormányzat viszont gyapjúval és pamuttal és inség idején élelemmel látta el a lakosságot***

Minden egyes ember akkora darab földet kapott tengertermelésre, a mekkora egy nő, de gyermektelen parasztnak eltartására elégséges. Minden fiúgyermek után

* Garcilasso de la Vega, First Part of the Royal Commentaries of the Yncas (1609.). Transl. by Cl. R. Markham. London, 1869—71. bk. V. ch. 11. és 14. — Spencer-nél, Descr. Soc. No. 23. 1.

** Garcilasso, bk. IV. ch. 8. — Descr. Soc. 2. 11.

*** Garcilasso, bk. V. ch. 5. és 9.

ugyanilyen részt és minden leánygyermek után félakkora részt kapott. Ha a fiú megnősült, megkapta a maga részét, a leány azonban nem. Ha akarta, akkor az apja fenntartotta azt az ő ellátására, ha pedig nem, akkor visszaadták az államnak, mert senkinek sem volt szabad vásárolni, vagy eladni.*

Az erdők használata és a vadászat hasonlóan szabályozva voltak.**

Részletesen szervezett állandó hadseregük, bíróságok és adórendszerük volt.

51. A társadalmak fejlődésével az állami beavatkozás terjedése karöltve jár.

E példákat könnyű szerrel lehetne a végtelenségig sokszorozni és ezernyi átmenetet lehetne kimutatni, a melyek a felhozott néhány típus egyikétől a másikig átvezetnek. A tanulság azonban mindig ugyanaz marad, akárhány esetet is teszünk vizsgálatunk tárgyává és ez az, hogy a társadalmak fejlődésével az állami szabályozásnak kiterjedése karöltve jár.

Csalódás nélkül következtethetjük, hogy egy törzsnél, a mely gyökerekkel, bogyókkal és mindenféle összeszedett féréggel tengeti nyomorult létét, az állami szervezetnek és e szervezet szabályozó működésének csak legelső kezdetei találhatók fel. S mindig bizonyosak lehetünk benne, hogy egy oly néptörzs, a mely hatalmasabb, nagyobb állatokra rendszeresen vadászik és azok húsával

* G a r c i l a s s o, bk. V. ch. 3. — D. S. 2. 11.

** G a r c i l a s s o, bk. VI. ch. 6. — D. S. 2. 11.

táplálkozik, az állami szervezetnek is sokkal fejlettebb formáit és sokkal lényegesebb beavatkozásait tünteti fel, mint a népek előbb említett csoportja.*Az állattenyésztéssel járó nagyobb fokú beavatkozás a környezetbe az állami szabályozás tekintetében is a beavatkozásnak nagyobb fokát hozza magával és ez a beavatkozás még jobban fokozódik a beavatkozás ama fokozódása nyomában, a melyet a földművelés képvisel az állattenyésztéssel szemben. És az állami élet fejlődésének a gazdálkodás fejlettségével való ezt az összefüggését éppen úgy tovább követelhetjük, ha az alsóbbrendű földműveseket a magasabbrendűekkel hasonlítjuk össze, mintha ez utóbbiak és az iparos és kereskedő társadalmak között vonunk párhuzamot. Azt látjuk tehát, hogy a fejlettebb társadalom mindenkor egyszerűsre az államilag szabályozottabb is. És ugyanerre az eredményre jutunk akkor is, ha vizsgálódásainkat a hozzánk közelebb eső történelmi időkre viszzük át. A céhrendszer kora szabályozottabb az azt megelőző korszaknál és kevésbé szabályozott az azt követő kornál. Határozottan azt a véleményt kockáztatjuk, hogy a laissez-faire, a szabad kereskedelem korszaka az állami beavatkozásnak számosabb és lényegesebb, az életbe mélyebben

* A mennyire helyeselnünk kell a néptörzseknek a szociológia céljaira gazdasági fokozatok szerint való osztályozását, a mi körül Grosse Ernő és Hildebrandt R. szereztek maguknak maradandó érdemeket, annyira kifogásolandó, hogy a legalsóbb fokozatot rendszerint a vadász- és halásznépek egységes csoportjába szokták összefoglalni. A kezdetleges g y ö k é r - és f é r e g e v ö k e t határozottan ki kellene választani a vadászok közül, mert csaknem minden tekintetben oly jelentékeny különbségeket mutatnak a fejlettebb vadászokkal szemben, hogy azokkal egy csoportba való foglalásuk jogosulatlan.

belenyúló példáit mutatja, mint az a látszólag jobban megrendszabályozott kor, a mely megelőzte.

52. Az állami kényszer elviselése egyre önkéntesebb lesz.

Hogy az emberi társadalom legelső kezdetei a legtisztább individualizmus képét mutatják, a mely csak valaha létezett, nagyon szembeszökő. Senki sem fogja tagadni, hogy az állami hatalom legősibb és legfejletlenebb durványainak idejében a szabályozó és beavatkozó tevékenység is csekélyebb fejlettségű és kisebb jelentőségű, mint bármely más időben.

De alkalmasint nagyobb ellenmondásra számíthat a fentebbi vázlatnak az a része, a mely a kifejlett állami hatalom első félelmetesen szigorú és abszolutisztikus korszakát, az állami szabályozás és beavatkozó tevékenység szempontjából csekélyebb jelentőségűnek mondja az utána következő korszakoknál.

Minthogy az egész vitakérdés túlnyomólag e kérdés körül forog, mivel nekünk úgy látszik, hogy azok, a kik az individualizmus terjedésének jelszavát bocsátották szélnek, tulajdonképpen a kezdetleges, zsarnok monarchiák és az európai civilizáció 19. századának összehasonlítására alapítják felfogásukat, ennél fogva ennél a pontnál hosszabb ideig fogunk időzni.

Az a tény, a mely azt a csalódást idézi elő, mintha a kezdetleges zsarnokuralom az állami szabályozásnak intenzívebb mértékét tüntetné fel, mint a magasabb fejlettségű állami szervezetek és főként mint a szabadabb nyugoti civilizáció államai, nem egyéb, mint az, hogy a kény-

szerhatalomnak való alárendelődés a fejlődés rendén egyre önkéntesebb, egyre spontánabb. Igen jól mondja B a g e h o t a csirázó társadalmakról, hogy az a főkérdés, miként kényszeríttessék ki az emberek engedelmissége; hogy ezzel az engedelmisséggel azután mi történjék, az kevésbé fontos.* Az egész állami élet az engedelmisség körül forog. Ennek kikényszerítésére szolgálnak azok a vastörvények. Ez az engedelmisség azonban magasabb fokon a polgárok készséges jószántából folyik. Az állami beavatkozás ugyan egyre terjedelmesebb, egyre többet felölélő lesz, de az alattvalók egyre spontánabb módon rendelik magukat alá a kényszernek, a mi által ez a kiterjedtebb és sokkal jelentékenyebb kényszer is sokkal enyhébb lesz. Az alattvalók egyre nagyobb fokban résztvesznek annak meghatározásában is, hogy mire kényszeríttessenek és azt az ezernyi ezer kényszerszabályt, a melyet a modern állam ró alattvalóira, mint s z ü k s é g e s j ó t, készségesen és önkéntesen követelik. Ma az életviszonyok hatalmas tengerét egyes ember, ha világhódító lenne is, nem képes dominálni; — mondja K u n c z I g n á c — mert annak áramlatai a népelét belső erejéből származnak; ma egyes törvényhozó úgy mint egykor Lykurg, nem alakíthatja az embereket bizonyos célra. Innen van, hogy míg a régi népek intézményei többé-kevésbé egyes törvényhozókra, kik a népeléten kívül és fölött állóknak tekintettek maga a nép által, vezethetők vissza, addig ma minden politikai élet a népszemély által foly, a nép az alkotmányozásnak nem tárgya, hanem alanya és ennek öntudatával is bír,

* Bagehot, *Physics and Politics*, 26.

szóval Lykurgok ma lehetetlenek. A régi népeknek voltak nagy törvényhozói, ma a nemzetek önmaguknak törvényhozói."* Nem szabad tehát a kényszerszabályozás külsőségeit összetéveszteni a kényszerszabályozás lényegével és nem szabad abból a tényből, hogy a kényszer a fejlődés folyamán egyre enyhébb és mindkevésbé nyomasztó alakot ölt, azt következtetni, hogy a kényszerszabályozás az életviszonyok szűkebb körére terjed, mint korábban.

Az egyének alárendelődése tehát a szabályozó szerv alá mind önkéntesebb lesz, de ez csak a kényszernek tökéletesbedését és egyáltalában nem annak csökkenését jelenti. Az önkéntesség, a spontanitás mindig csak az alárendelődésre, nem pedig a szabályozásra magára vonatkozhatik, mert hiszen egy tisztán individualisztikus, vagyis teljesen spontán szervezet voltaképpen nem egyéb, mint egy a szabályozás funkciója tekintetében még nem különbözött, vagyis egy e tekintetben még kezdetleges szervezet.

A primitív abszolutizmus tehát, ez az első pillanatra legteljesebbnek látszó kényszer, nem jelenti az állami beavatkozásnak nagyobb fokát, hanem annak csak egy tökéletlenebb és szabályozatlanabb formáját. A Fidzsi zsarnokuralomban annak minden borzasztósága mellett kétségtelenül sokkal kevesebbet szabályoz az államhatalom, mint a francia köztársaságban és ha végig vizsgáljuk, sőt még ha csak futólagosan elképzeljük mindazt, a mire az illető államok gondoskodása kiterjed, azt kell mondanunk,

* Kuncz Ignác: *A nemzetállam* tankönyve, 1902.153.

hogy az orosz abszolutizmus sokkal kevésbé beavatkozó állam, mint az angol alkotmányos uralom. Csak a beavatkozás formája nyomasztóbb, önkényesebb, csak az alattvaló szabadsága kisebb Fidzsiben és Oroszországban, ellenben az, a mit az állam végez, szolgáltat, a miről az állam gondoskodik, az mindenesetre Francia- és Angolországban több. Már pedig a mi szempontunkból nem az a fontos, hogy a beavatkozás minő formákban megy végbe, hanem az, hogy mi mindenre terjeszkedik ki.

A dolog egészen úgy áll, mint a büntetőjog terén. A kezdetleges büntetőjog sokkal krudelisabb, iszonyatosabb, kínzóbb, de minden rettenetessége mellett a mai humánus és szelíd büntetőjog sokkal többét parancsol, illetve tilt, mint ama hajdani kegyetlen és sokkal eredményesebben parancsol és tilt, mint amaz. A mai emberséges büntetőjog keztyús kezével sokkal mélyebben nyúl bele az életviszonyokba, mint ama hajdani a maga kínzó kamaráival, sűrű halálbüntetéseivel és ezerféle gyötrelmeivel és a mai az állami beavatkozásnak nemcsak sokkal eredményesebb, de sokkal szélesebb körű működését is jelenti.

53. A laissez-faire kora.

A primitív abszolutizmussal szemben, főleg a laissez-faire, laissez-passer korszakára, a szabad kereskedelem és a szabadipar korszakára szoktak gondolni, a mely a céhrendszer korszakát felváltotta, a midőn az individualizmus terjedéséről beszélnek. Ez a történelmi tény a spencerámusnak, az egész manchester-felfogásnak és a szabályozástól való irtózásnak főpillére. Miután az előző szakasz-

ban arról volt szó, hogy a kezdetleges és ó-kori zsarnokuralmak nem jelentik a szabályozásnak a mai államhoz viszonyítva valamely magasrendű fokát, azzal a felfogással kell még foglalkoznunk, mintha a XVIII. és XIX. század szabadság-szóma és államellenes elvei volna-nak felfogásukkal ellenkező történelmi tények.

Részünkről a XVIII. és XIX. századbeli, egyébként különben eléggé sok szabályozással kevert individualizmusnak ezt a felfogását nem tartjuk sem elég széles látó-körűnek, sem helyesnek s azzal szemben ki kell emelnünk azt a nem éppen elhanyagolható jelenséget, hogy a laissez-faire csak éppen az intézmények egy kis körére vonatko-zott és hogy a társadalmi élet összes többi részei tekinté-ben a laissez-faire kora az állami beavatkozásnak sokkal jelentékenyebb érvényesülését jelenti, mint a céhrendszer korszaka.

Vannak azonban kétségtelenül tények, a melyek azt mutatják, hogy a laissez-faire kora a céhek szabályozásá-val szemben a beavatkozást több ponton elejtette és ezek a tények is magyarázatot igényelnek. E tényekre vonat-kozólag sohasem szabad elfelejteni, hogy a laissez-faire kora pusztán rövidke intervallum, a mely igazán nem egyéb, mint futólagos átmenet a szabályozásnak egy töké-letlenebb módjától annak egy tökéletesebb módjára. Tisz-tán csak a közélről nézéssel járó csalódás hitetheti el ve-lünk, hogy ez az állapot a hosszú fejlődésnek egyik vég-eredménye. Hegynek menván minden előttünk emelkedő kis dudorodásról azt hisszük, hogy az a hegy teteje, amire pedig oda érünk, a talaj következő hullámáról hisszük

ugyanazt. Igen könnyen ugyanígy járhatunk a civilizáció emelkedésének szemléletében. S miként távolabbról kell néznünk a hegyet, hogy emelkedéseinek főirányát és csúcst megállapíthassuk, úgy kell beillesztenünk a szemünk előtt fekvő társadalmi alakulásokat is a szociológiai törvények tágas perspektívájába. Ebből a perspektívából tekintve pedig a 18. és 19. századok egész nagy individualizmusa nem tűnik fel egyébnek, mint egy kis egyenetlenségnek az állami szabályozás állandó emelkedésében. Meghamisítása volna a történelemnek azt állítani, hogy a *laissez-faire* korszakában az állami szabályozásnak hiánya volt volna a fődolog és nem az akkori konkrét állami szabályozásnak a lerombolása. Éppen csak arról volt szó, hogy az állami szabályozásnak akkor fennállott formája mindenekelőtt és minél hamarább leromboltassék. „*Laissez-faire*” éppen csak annyit jelentett, hogy „*Le a céhrendszerrel*” nem pedig azt, hogy „*Le az állami szabályozással*” és igen rosszul ismeri a politikai, úgy a gyakorlati, mint a tudományos politikai jelszavak eredetét, jelentőségét és lélektanát az, a ki azokat elméleti fogalmazásukban szó szerint érti. *Le* kellett döntenet az akadályt, a melyet a szabályozás régi módja képezett a haladás útjában s egyelőre nem kellett törődni azzal, hogy mi kerül majd a helyébe. Mihelyt azután ez a természetes első lépés, a régi szabályozásnak lerombolása megtörtént, akkor azonnal megindult a szabályozásnak olyan irányú kiépítése, a mely ugyanazoknak az érdekeknek kedvezett, mint a régi rendszer rombadőlése.*

* Ily értelemben mondja R i t c h i e, „The real significance of

A 19. század híres individualizmusa tehát nem egyéb, mint átmenet a szabályozás egyik módjától annak egy másik módjára. A régi szabályozás megszüntetése az első negatív lépés volt azokhoz a következő pozitív követelésekhez, a melyeket a fennálló rend kizsákmányoltjai már is keresztülvittek és a melynek megvalósítását még ezentúl óhajtják. A 18. és 19. századnak le kellett rombolnia az *ancien régime* szabályozását, hogy a 20. század megkezdhesse a szabályozás új rendszerének életbeléptetését. Nem az a szocialisztikus tendencia az átmeneti állapot, a mely felé szemmeláthatólag haladunk — miként azt Spencer véli, hanem a 18. század individualizmusa volt az átmeneti stádium a szocializmushoz.

54. A manchesterizmus közgazdaságtana

Az individualizmus szószólói rendszeresen azokra a fontos társadalmi intézményekre szoktak utalni, a melyek állítólag minden szabályozás és minden állami beavatkozás nélkül a magára hagyott emberi természet működésének eredményeképpen jöttek volna létre. Főleg a nemzetgazdaságtan és főleg ismét annak régibb iránya, a melyben a *laissez-faire*, *laissez-passer* elve egyik főerősségét lelte, nagy ilyen természeti produktumok fel-dicsérésében. A kereslet és kínálat automatikus szabályo-

the appeal to nature is, in the first place, the negative element in the appeal; It is an appeal against authorities that had lost their sacredness, against institutions that had outlived their usefulness; against artificiality in art, in literature, in manners, in dress — against wigs and hair-powder." David G. Ritchie, *Natural Rights*, London 1895. 13.

zódása, a pénz, a váltó kifejlődése, a kereskedelem és ipar éppen legfontosabb intézményei mind oly intézmények volnának, a melyek minden állami tevékenység nélkül jöttek volna létre és mind tökéletesebbek és fontosabbak, mint az aprólékos állami beavatkozás aprólékos eredményei.

Ezzel a felfogással szemben arra kell utalnunk, a mit a 16. szakaszban az állami tevékenység nem szándékolt eredményeiről mondtunk. Kétségtelen, hogy ezek az intézmények a nélkül jöttek létre, hogy az állami szabályozás közvetlenül rájuk irányult volna. Mielőtt létrejöttek volna, senki előre nem látta őket, mindazonáltal mégsem állítható, hogy az állami szabályozástól függetlenül jöttek volna létre. A nemzetgazdaságtan rendszerint a beavatkozásnak csak közvetlen eredményeit veszi észre, de nem szokta számon tartani azt a nem szándékolt, rejtettebb, mert sokszorosán közvetett befolyást, a melyet az állami beavatkozás mindennemű társadalmi tüneményre gyakorol; nem szokta figyelembe venni azt a befolyást, a mely tetteink nyomában ott kezdődik, a hol tetteink következményeit már nem vagyunk képesek előrelátni, hanem a legjobb esetben csak utólag — rendszerint a messze jövőben — konstatálni.

A szabályozásnak ezt a befolyását és mindennemű nemzetgazdaságtani jelenségnek a szabályozástól való függőségét és ezzel a laissez-faire nemzetgazdaságtanának teljes lehetetlenségét egész rendszerességében és logikai szigorúságában *Stammleer Rudolf* fejtette ki ritka

éles logikával megírt könyvében és ezért a következőkben az ő fejtegetéseit hívjuk segítségül.

„A ki magát a társadalmi gazdaságot akarja vizsgálódásai közvetlen tárgyává tenni, nem állíthat fel és nem indokolhat meg egyetlen egy tudományos tételt sem, a mely ne tételezné fel a társasélet egy meghatározott szabályozását. A földjáradékra, a munkabérre, a tőkekamatra vagy a vállalkozói nyereségre vonatkozó minden fejtegetés éppen annyira egy konkrét jogrend fennállásától van feltételezve, mint a pénzre, a hitelre, az árképződésre vagy a nemzetgazdaságtan kutatás bármely más fejezetére vonatkozó tanítások.”*

„Ha pedig azokra a tényekre hivatkoznék valaki, hogy az egyénnek tág szabadsága van arra, hogy gazdasági dolgokban valamit tegyen vagy ne tegyen, így vagy amúgy járjon el és hogy ebből talán mégis egy különös társadalmi gazdaság fejlődik ki; akkor azt kell válaszolnunk, hogy a szabad forgalom, a magántulajdonnal, a szerződési szabadsággal és a szabad örökléssel — a római jog és a modern magánjog három lényeges elvével — egyetemben éppen meghatározott szabályozást jelent. Azok a vonatkozások, a melyekbe a szabad magángazdálkodás mellett az egyik ember a másikhoz lép, éppen meghatározott jogi szankció folytán állanak fenn és mint szociális viszonyok teljesen e konkrét jogrendtől vannak feltételezve. Képzeljük el magunkat Utópiába vagy

* Dr. Rudolf Stammler, *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*. Leipzig 1896. 189.

Bella my államába és teszem a közvetítő kereskedésnek az árakra való befolyása minden jelentőség nélkül való, mert minden ilyen fejtegetés éppen a társas életnek egy határozott szabályozását tételezi fel, a melynek elesésével az addig talán egészen helyes tanok minden értelmüket elvesztik."*

Stammler kimutatja, hogy Marx nagyon közel jött ugyan a helyes felfogáshoz, bár egészen világosan ő sem fejezi ki ezt az igazságot. Marx találóan gúnyolja azokat a közgazdasági írókat, a kik a tőkét úgy határozzák meg, hogy az felhalmozott munka, minthogy mindenemű nyersanyagokból, munkaeszközökből és élelmiszerekből áll, a melyek új nyersanyagok, új munkaeszközök és új élelmiszerek előállítására használatnak; „Micsoda egy néger rabszolga?” — kérdi Marx. „Egy fekete fajhoz tartozó ember. Egyik magyarázat annyit ér, mint a másik.”

„A néger is csak határozott körülmények között lesz rabszolgává. Egy pamutszövő gép — gép a pamutszövésre. Csak határozott körülmények között válik tőkévé. Ezekből a körülményekből kiszakítva épp oly kevéssé tőke, mint a hogy az arany magában véve nem pénz és a cukor nem a cukor ára.”

„A tőke polgári termelési viszony. A tőke árunknak, csereértékeknek, szociális értékeknek összege.”**
 „Ez egészen helyes” — egészíti ki Stammler. „Azok a ha-

* Stammler. U. o. 194—195.

** Marx. *Lonarbeit und Kapital*. S. 21. köv. — „*Kapital*” II. köt. 82. lap.

tározott viszonyok, a melyek Marxnál folyvást ismétlődnek, éppen jogilag meghatározott viszonyok, egy bizonyos módon kialakult jogviszonyok."*

Stammler könyvének, a melyből ezek az idézetek valók, talán azt vethetnék ellen, hogy Stammler szabályozás alatt nem ért kizárólag jogi vagyis állami kényszerszabályozást, hanem ez alatt mindennemű szabályozást, tehát a pusztá konvenciót és szokást is érti. Stammler ezt a kérdést maga is érinti és egy ilyen állapotnak absztrakt lehetőségét megengedve, hozzá teszi: „Egy ilyen állapot, a melyben bizonyos emberek kizárólag konvencionális szabályok alatt élnek, történelmileg ismeretlen. Hogy az *in concreto* mint alakulna, egészen más kérdés. Minthogy azonban a nemzetgazdaságtannak, mint társadalomtudománynak a társas gazdaság konkrét jelenségeivel van dolga, nem lehet hiba annak feladatát arra szorítani, hogy bizonyos jogi rend konkrét gazdasági hatásainak mérlegelésével foglalkozzék.**

* Stammler I. m. 211.

** Stammler: 223—224. — Igen jól tanítja Esterházy Sándor (A bölcsészeti jogtudomány kézikönyve, Kassa, 1899. I. köt. 424—425.), hogy: „A társadalomban a gazdasági javak megoszlása nem függ kizárólag a jogtól, de azért a főnálló jogrendszer mindig e gy i k f ő t é n y e z ő j e annak, hogy mi-
képpen oszlik meg a társadalom tagjai között a vagyon.

Nemcsak azoknak a jogszabályoknak van gazdasági jelentőségük, a melyek magát a gazdasági életet rendezik, hanem k i v é t é l n é l k ű l m i n d e n j o g s z a b á l y n a k . A különbség tekintetben a jogszabályok között csak az, hogy az egyik k ö z v e t l e n ű l , a másik meg k ö z v e t v e h a t a gazdasági viszonyok alakulására és ekként a vagyon megoszlására is.

Eppen azért lehetetlenséget kívánnak azok, a kik azt akarják, hogy az állam a gazdasági élet mindennemű befolyásától tartózkodjék, mert ezt az óhajtást csak úgy lehetne teljesíteni, ha az állam egyetlen egy jogszabályt sem alkotná."

Azok a nemzetgazdasági törvények és azok a látszólag spontánul mindennemű beavatkozás nélkül létesült be rendezések és intézmények tehát, a melyek a magára hagyott természet működésének volnának eredményei s a szabályozástól való tartózkodásnak volnának gyümölcsei, — ha nem is tekinthetők a beavatkozás szándékolt, előrelátott eredményeinek, azért mégis csak a beavatkozás által befolyásoltattak és csak határozott beavatkozás mellett jöhettek létre.

S így az individualizmus nemcsak hogy nem folyik a nemzetgazdaság szemléletéből, hanem ellenkezőleg maga a közgazdaság is, miként azt Stammer oly szépen kimutatta és miként azt, ha kevésbé rendszeresen is, egyes újabb közgazdasági írók is elismerik, téves és hibás eredményekre jut, mihelyt a teljes szabályozatlanság képzeleti állapotába helyezkedik. A közgazdasági laissez-faire nemcsak célszerűtlen elv, hanem tudományos alapjaiban is tévedés, egy oly állapot, a mely valósággal sohasem létezett. A mit manchesterizmus alatt érteni szokás, az csak bizonyos szabályozástól való tartózkodás, csak bizonyos szabályok hiánya, csak bizonyos régi, az ancien régime korából való szabályozás ledöntése és bizonyos más — szocialisztikus — szabályozás perhorreskálása, de mégis szabályozás, egy bizonyos osztály érdekében álló szabályozás. Smith és követői tanításának, hogy csak 3 dolog: béke, enyhe adók és tűrhető igazságszolgáltatás szükséges hozzá, hogy egy államot a barbárság legmélyebb fokáról a virágzás legmagasabb fokára emeljünk és hogy minden egyebet a dolgok természetes folyása hoz magával, az

újabb közgazdaság elvetette. N o s s i g helyesen jegyzi meg, hogy Smith Ádám teljesen figyelmen kívül hagyja az erőszakos beavatkozásokat a munka- és birtokfelosztásokba, a melyek a múltban történtek és ezeknek következményeit és a nemzetgazdasági természettörvények meg a kényszerszabályozások eredményeinek a történelem által reánk hagyott keverékét naiv módon kizárólag a magára hagyott természetes fejlődésmenet eredményének tekinti.*

Ezt a felfogást találjuk meg már M a r x-nál is, a ki N o s s i g szerint eredetileg az eredeti tőkefelhalmozódás javára szolgált állami beavatkozásra volt figyelemmel és a tőkének későbbi fejlődését tisztán a közgazdasági törvények eredményének tekintette. Későbbi megfigyelések és kutatások azonban úgy M a r x-ot és a szocializmus más teoretikusait, mint a szabadelvű nemzetgazdaságtan őszinte képviselőit arra a meggyőződésre juttatták, hogy a vagyonos osztálynak és a nagy vagyonok felhalmozódásának javára való állami beavatkozás sohasem szűnt meg és ma érezhetőbb és kézzelfoghatóbb, mint bármikor.**

N o s s i g szerint a kapitalisták javára való állami beavatkozásnak fő módjai ma a következők: 1. Engedélyek és monopóliumok osztogatása a gazdaság bizonyos forrásainak kiaknázására; 2. Katonai expedíciók szervezése új piacok és a meggazdagodásra szolgáló mindennemű egyéb alkalmak nyitására; 3. Védvámok és behozatali tilalmak bizonyos belföldi termékek nyereséget hozó eladá-

*Dr. Alfréd Nossig, *Revision des Socialismus*. I. kötet.

**N o s s i g, 188.

sának biztosítására; 4. A kapitalistáknak kedvező és a munkásosztályokra nehezedő adórendszer; 5. A munkások törekvéseinek, a melyek a vállalkozó nyereséget a munkabérek javára leszorítani igyekeznek elnyomása.*

Jól mondja tehát N o s s i g, hogy mindezek annak felismerésére vezetnek bennünket, hogy a gazdasági szabadság rendszere, a *laissez-faire* állama valójában sohasem létezett és hogy *laissez-faire* a gyakorlatban annyit tesz, mint *ne pas laissez-faire* — a munkásokra vonatkozólag és *f a i r e - b e a u c o u p* a kapitalisták érdekében. **

55. *Negatív beavatkozás.*

Azt jegyezhetné meg valaki az előző szakaszban felhozottakkal szemben és nevezetesen Spencer jogbölcseletének hívei részéről volna közelfekvő ez az ellenvetés, hogy a mit a nemzetgazdaságtan intézmények, a közgazdasági élet legfontosabb tüneményeinek előfeltételeképpen megjelöltünk, az nem az állami szabályozásnak valamely pozitív módja, az nem valamely kényszerrel biztosított állami

* N o s s i g, 198.

** Az előzőkben gyakran említettük, hogy a jogi szabályozás determinálja a gazdaság fejlődését és a termelés intézményeinek átalakulását. Talán felesleges hozzátenni, hogy ez a befolyás csak egy ama sok közül, a melyek a gazdaságot érik és hogy viszont a gazdaság nem kevésbé befolyásolja a jogot. Csak emlékeztetnünk kell arra, a mit az első fejezetben (9. §) a társadalom fejlődésére nézve mondtunk. Jog és gazdaság egyaránt az emberi szervezet funkcionálásának eredményei. Tehát függnek mindketten úgy ennek a szervezetnek adott állapotától, mint annak környezetétől. M a r x a jog törvényszerűségét a gazdaságban találja. S t a m m l e r viszont a gazdaság törvényszerűségét a jogban találja. Mind a kettőnek igaza van. Csakhogy egyikük sem fejezi ki szabatosan azt az egész igazságot, a melyben mind a kettőn megegyezhetnének. (Somló Bódog, *Törvényszerűség a szociológiában*. Budapest, 1898.)

beavatkozás, hanem az legfőbb részeiben éppen a beavatkozástól való tartózkodásnak biztosítása és az egyéni tevékenységnek az a szabadjára bocsátása, a mely a római és a vele rokon modern európai magánjognak egyik legfőbb jellemvonása. Azt vethetné ellen tehát valaki, hogy a közgazdaság európai fejlődése e szerint még sem tekinthető az állami beavatkozás eredményének, hanem éppen csak a beavatkozástól való tartózkodásnak köszönhető. Vagyis ez a fejlődés éppen a Spencer negatív szabadságjogait igazolná. A nemzetgazdaságtan fejlődése is csak megerősítené azt a felfogást, hogy az állam tartózkodjék mindennemű pozitív szabályozástól, mindennemű beavatkozástól az egyéni élet szférájába és szorítkozzék pusztán arra hogy minden egyén tevékenységének szabad érvényesülését biztosítsa. Ha az állam gondoskodik róla, hogy az egyes ne tehessen olyat, a mi másoknak hasonló szabadságával ellenkezik, akkor ez által már eo ipso biztosította azoknak az intézményeknek természetes, azaz mintegy automatikus kialakulását.

Ezzel a felfogással szemben mindenekelőtt újból rá kellene mutatnunk arra, hogy a nemzetgazdasági törvények nemcsak e negatív szabályozásnak, hanem egyszersmind a múltban előfordult sokféle pozitív beavatkozásoknak is eredményei. Újból rá kellene mutatnunk a történelmi materializmus részéről a manchesterizmussal szemben e tekintetben gyakorolt kritikára. A modern nemzetgazdaságtan alakulatai nemcsak annak a szabályozásnak folyományai, amelyet európai magánjognak nevezünk, hanem egyszersmind azoknak a szabályozásoknak is, a melyeket hódítás, földbirtokfelosztásnak, domíniumok adó-

mányozásának, ipari monopóliumok osztogatásának, vámpolitikának, céhrendszernek stb. nevezünk. Csakis ezekkel a szabályozásokkal kapcsolatban hozta létre a modern magánjog neve alatt összefoglalható szabályozások komplexuma azokat a közgazdasági alakulatokat, a melyeket a közgazdaságtan egy iránya kizárólag az utóbbiakra akar visszavezetni.

Ez az egyik tévedés.

Még jelentékenyebb egy második. És ez arra vonatkozik, hogy az úgynevezett negatív szabályozás, meg az úgynevezett pozitív szabályozás szempontjából az egyéni életbe való beavatkozás szempontjából voltaképpen nincsen semmi lényeges különbség. Nem igaz, hogy az egyik természetesebb, mint a másik és legfőképpen nem áll, hogy az egyik jobban magára hagyja az egyént, mint a másik.

Adott szociális körülmények között a modern magánjog vagy éppen a Spencer-féle alapjogokat behozni nem annyit tesz, mint az egyéneket magukra hagyni, hanem annyit tesz, mint az egyének közötti versenyben egy bizonyos irányban állást foglalni, annyit jelent, mint a mérleg egyik serpenyőjét erővel leszorítani, annyit jelent, mint egyik osztálynak kedvezményeket biztosítani. Milyet tisztába jöttünk azzal, hogy az egyéneknek egy adott történelmi ponton való relatív állapota nem jött létre beavatkozásmentesen, hanem beavatkozásnak eredménye, rögtön el kell ismernünk, hogy a negatív jogoknak egy bizonyos, éppen az egyik félre kedvező történelmi pillanatban való behozatala nem jelent be nem avatkozást, hanem csak olyan intenzív és hatályos beavatkozást, mint bármi egyéb. Ha két egymással küzdő fél egyikét előbb

mindenféle vaspáncéllal, sisakkal, karddal fegyverezem fel, a másiktól pedig minden védő és támadó eszközt elveszek, esetleg itallal el is kábítom és azután azt mondom, már most verekedjeteK egymással szabadon, én nem avatkozom bele semmibe, győzzön az erősebb és az ügyesebb, én majd csak arra ügyelek, hogy a fegyvertelen a kardot, a sisakot meg a páncélt el ne vehesse a fegyverestől, akkor ez a negatív szabályozás, az a mit Spencer igazságszolgáltatásnak nevez, a közigazgatás pozitív beavatkozásával szemben, valójában csak olyan hatályos és lényeges beavatkozás, mint bármimemű más közigazgatás. E helyen eltekintünk a történelmi szemlélettől, a mely arra tanít, hogy semmilyen állam soha, semmiféle időben meg nem elégedett ezzel a negatív támogatással és a mellett hathatós pozitív beavatkozásokkal is törekedett ugyanarra a célra, a melyet a negatív szabályozással igyekezett elérni. Eltekintünk tőle, hogy ez a negatív szabályozás is a történelmi valóságban nem egy absztrakt elvnek alkalmazásaképpen, hanem egy osztálynak csatakiáltásaképpen került bele, és — a mi nem kevésbé fontos! — e g y o s z t á l y n a k c s a t a k i á l t á s a k é p p e n t a r t a t i k f e n n t o v á b b r a i s.

Minderről már volt szó. E helyen pusztán a Spencer-féle negatív jogokra nézve akarjuk megállapítani, hogy azok minden pozitív szabályozás hozzájárulása nélkül is, egy határozott történelmi időponpon, teszem korunkban épp oly határozott beavatkozást jelentenének, mint a kereskedelem és ipar bármim más irányítása.

(Hogy ezt a beavatkozást nem kerülhetjük el W a l a c e - K i d d - W a r d tanítása szerint, ha bizonyos múlt-

béli beavatkozások eredményeinek eltörlésével állítólagos equal starting-ot akarnánk teremteni, hogy ez — a mennyiben egyáltalában lehetséges volna — nem volna individualizmus, hanem nem volna más, mint bizonyos célokra törő mesterséges kiválasztás, tenyésztés, ezt már e felfogás kritikája alkalmával kifejtettük.)

A Spencer-féle alapjogok legnagyobb része is csak ama természetjogok közé tartoznak, a melyek bizonyos tartalmilag meghatározott szabályozást követelnek és ennélfogva a fejlődés elvével nem kevésbé ellentétesek, mint minden más természetjog, a mely nemcsak magának a fejlődés elvének proklamálására szorítkozik, hanem bizonyos tartalmat, szóval egy meghatározott jogfejlődési stádiumot akar érvényben tartani örök időkre.

56. Az evolucionista természetjog: a szabad változtatás természetjoga.

Láttuk, hogy az egészen kezdetleges társadalmak egészen szabályozatlanok, hogy a szabályozás aránylag csak a fejlődés magasabb fokán áll be. Láttuk továbbá, hogy azok a már későbbi és zsarnokilag szervezett társadalmak, a melyek látszólag a legteljesebb állami beavatkozás alatt nyögnek, lényegileg még mindig kevésbé szabályozottak és individualisztikusabbak, mint a még fejlettebb vagy teszem éppen a modern európai és szabadabbnak látszó társadalmak. Láttuk, hogy a csalódást pusztán az okozza, hogy korábban a kisebbségi kényszer is súlyosabban nehezedik az alattvalókra, mint utóbb a társadalmi kiterjedésű, mert egyrészt az alattvalók hozzájárulása nélkül határozatokat meg, hogy mire kényszeríttes-

senek, másrészt pedig belátásuk még egyáltalában nem viszi el őket odáig, hogy magukat a központi vezetésnek, mint egy szükséges jónak önkényt alárendeljék. Láttuk végül, hogy a 19. század individualizmusa sem ellentétes ezzel a felfogással, hanem az is beleilleszkedik ebbe a fejlődésmenetbe — csak nem szabad a 19. század individualizmusában a fejlődés valamely végeredményét látnunk, hanem annak a ténynek a tudatában kell maradnunk, hogy annak lényege pusztán a régi, konkrét szabályozás lerombolásában rejlett, az egész pusztán első lépés volt egy új megfelelőbb és a réginél jóval kiterjedtebb szabályozásnak keresztülvitelére.

E ténynek világánál azután tovább is haladhatunk és megállapíthatjuk, hogy a 19. század individualizmusának az állami hatáskörre, illetőleg az egyének szabadságára vonatkozó tanításaiból mi helyes és mi helytelen.

Erre nézve rövidesen azt a tételt állíthatjuk fel irányadóul, hogy mindaz, a mi bennük jogviszonyoknak tartalmi megállapítására vonatkozik, illetőleg az állami beavatkozásnak kizárására vonatkozik, az pusztán jelszó éa nem tarthat igényt mélyebb igazságra. Ellenben e tanoknak az a része, a mely nem konkrét tételeket tartalmaz az életviszonyok miként való szabályozása tekintetében, hanem a mely csak a szabályozás megváltoztatásának és evvel a további fejlődésnek lehetőségét igyekszik biztosítani és megkönnyíteni, a társadalom fejlődésére vonatkozó mélyebb és maradandó igazságot fejez ki és mint ilyen nem pusztán politikai, hanem tudományos jelentőséggel bír.

Szóval mindaz, a mi magából a fejlődés törvényéből is dedukálható, a mi a fejlődés előfeltétele, az helyes a

XVIII. és XIX. század természetjogában, azt mint igazi természetjogot elfogadhatjuk. Ellenben az a része ennek a természetjognak, a mely a fejlődés törvényével, a jognak és az erkölcsnek relativitásával ellenkezik, az kétségtelenül helytelen és tudománytalan. Nyilvánvaló, hogy ha a természetjogot éppen a jog és erkölcs relativitásából vezetjük le, akkor az nem foglalhat magában semmi olyan alapjogokat, a melyek tartalmilag meghatározott jogviszonyokat fejeznek ki. Ezen az úton tehát nem juthatunk el oly alapjogokhoz, a melyek a tulajdonnak, a családnak valamely formáját, bizonyos, az emberi életre vonatkozó jogokat határoznak meg, avagy az emberi méltóságnak, a becsületnek, az érintkezésnek, az egyenlőségnek, a büntetésnek bizonyos követelményeit statuálják. Mindez nem következik a jog relativitásából, a jog fejlődésének törvényéből, sőt ellenkezik azzal. A mai tudomány világánál immár kétségtelennek látjuk, s a jogfilozófiában immár közkeletű igazsággá is vált, hogy a XVIII. és XIX. század individualisztikus természetjogának ide vonatkozó tételei az akkori politikai szükségletekre vezetendők vissza és minden tudományos érték nélkül valók.

A természetjognak ezzel az általánosságban való elítélésével azonban elítélik benne azt a részt is, a mely értékes, a mely független a mindenkori politikai követelményektől és a mely örök szociológiai törvényt juttat kifejezésre.

Természetjognak kell deklarálnunk mindazt, a mi a jog fejlődésének, megváltoztatásának feltétele. A gondolatszabadságnak minden formája, a sajtószabadság, a tanzsabadság, a gyülekezés szabadsága, a vallásszabadság

stb. helyeseknek tekintendők, persze csak abban az értelemben, hogy az ideális, a bekövetkezendő jogállapotnak az tekintendő, a hol mindezek meglesznek, ezek hiánya vagy korlátoltsága pedig, ha elkerülhetetlen is, de tökéletlen állapotnak tekintendő. A fejlődés törvényével ellentétben, ha a kutatás szabadságát, a szabad kutatás eredményeinek bárminő közlését megszorítjuk, avagy ha a törvények megváltoztatására irányuló bárminő törekvést megtiltunk. Igen helyesen állítja Jászai Oszkár, hogy „a társadalmi haladás azt kívánja, hogy a szükségletek átalakulásával új és megfelelőbb intézmények lépjenek életbe. Ezeknek az új berendezéseknek egyedüli kifejlesztője pedig a gondolat szabadsága. Milyen mértékben enged tényleges megvalósulást az állam a hirdetett új eszméknek: ez mindig a napi politika kérdése, a mi mindig kompromisszum a régi és az új erők között. De az illető eszmék szabad kifejtetőségének lehetősége a társadalmi haladás kérdése. Ezért látjuk mi is a gondolat szabadságában az emberi evolúció fundamentális, nélkülözhetetlen, minden további célszerűségtől ment alapfeltételét, mely a civilizáció haladásával egyre fokozottabb mértékben érvényesül.”*

A fejlődés törvényével ellentéző, tudománytalan álláspont azt követelni, hogy mindannak, a mi van, változatlanul kell fennmaradnia. „Egy kisebbségnek legjelentékenyebb joga” — mondja a szellemes Ritchie — „az a jog, hogy többséggé váljék, ha tud.” ** Abban a nagy bizonytalanságban és határozatlanságban, a melyben a mai társadalomtudomány csaknem minden kérdésre

vonatkozólag leledzik, egészen bizonyos csak az az egy, hogy a mai állapot nem fog változatlanul fenmaradni, hanem hogy az csak átmeneti állapot az örök fejlődés folyamatában. Helytelen tehát mindaz, a mi ezzel az egy, egészen kétségtelen alaptörvénnyel ellentétes alapra helyezkedik.

Összefügg és megegyező ez a tételünk azzal a korábban kifejtett felfogással, hogy a társadalom fejlődése a mindenkori tudás fokához képest lehetőleg teljes és folyvást nagyobb szabályozás felé tendál. A szabályozás tehát egyre gyarapodik és ezenkívül még folyvást változik is a mindenkori ismeretek szerint. A jogfejlődésnek tehát alaptörvénye a mindenkori ismeretekhez való alkalmazkodás. Az ideális, a fejlődés törvényeinek leginkább megfelelő jogállapot tehát az, a mely egyfelől teljesen szabad tért enged az ismeretek fejlődésének és másfelől semmi akadályát sem ismeri annak, hogy az összes társadalmi intézmények a mindenkori ismereteknek megfelelően átalakuljanak.

A különböző szabályozások egyre váltakozó kaleidoszkópjában csakis a változtatás e szabadsága az, a mely következetes növekvést mutat. A kezdetleges társadalomban a legnagyobb bűn, a legmegbocsáthatatlanabb véték

*J á s z i O s z k á r, Á l l a m i b e a v a t k o z á s é s a m ű v é s z e t e r k ö l c s i s z i n v o n a l a . Részlet szerzőnek A m ű v é s z e t é s e r k ö l c s v i s z o n y a e g y m á s h o z c í m ű é s a M a g y . T u d . A k a d é m i a á l t a l a G o r o v e - d i j a l m e g j u t a l m a z o t t m u n k á j á b ó l . F e h é r - k e r e s z t N a p t á r , B u d a p e s t , 1903. 100—101. Lásd ugyanott J á s z i - n a k é r d é s r e v o n a t k o z ó é r d e k e s v i t á j á t P i k l e r G y u l á - v a l .

** D. G. R i t c h i e S t u d i e s i n P o l i t i c a l a n d S o c i a l E t h i c s . L o n d o n , 1902. 55. 1.

a változtatni akarás. Mennél messzebb megyünk vissza a történelemben, annál kegyetlenebb sors vár az eretnekekre. A legfőbb kötelesség az engedelmség, a régi hagyományokban való hű ragaszkodás. Minél közelebb jutunk napjainkhoz, annál inkább szabad a változtatás és annál szabadabb mindaz, a mi a változtatás előfeltétele. A szabad változtatás jogának fokát nyugodtan elfogadhatnék a társadalmi fejlettség mérőeszközének.

Összefügg ezzel a fejlődéssel progresszív gyorsulása. Vessük össze a változtatás gyorsaságát napjainkban és a civilizáció kezdetén, és képzeljük el, mily szédítő gyorsaságúvá kell a szociális változásnak a jövőben válnia! A szabad változtatás ama temérdek akadályának, a melyek ma ismereteink korlátoltságából folynak — mint a hogy az őskori még nagyobb korlátok az ismereteknek akkori még nagyobb korlátoltságából folytak — le kell dőlniök és a szabad változtatás jogának egészen veszélytelenné kell válnia. A szabályozás egyre kiterjedtebb, a szabályozás változtatása egyre sebesebb és a változtatás egyre megengedettebbé válik. A változtatás tartalmában ellenben nincsen állandóság és így induktíve, történelmileg is a szabad változtatás joga az egyetlen természetjog, a melyet megállapíthatunk és a mely felé haladunk. Igen valószínű, hogy a természetjogi iskola az igazságnak azt a magvát, a melyet kétségtelenül tartalmaz szintén nem objektív tudományos vizsgálódás eredményeképpen, hanem megint csak öntudatlan politikai követelményeképpen állította fel. És nyilvánvaló, hogy a természetjogi iskolával szemben keletkezett pozitív jogi és jogtörténelmi ellenáramlat nem vette észre, hogy a terme-

szetjog megtámadott tételei között van egy néhány, a mely éppen a történelmi jogiskola alapelveit kodifikálja. A történelmi jogiskolának tökéletesebb utóda a fejlődéstani és természettudományi társadalmi felfogás tehát egyetérthet a történelmi jogiskolával ott, a hol az elvet minden olyan természetjogot, a mely — hogy úgy mondjuk — bármilyen jogtartalmat kodifikál; azonban meg kell őriznie és helyeseknek kell elismernie a történelmi jogiskolával szemben is a természetjogi iskolának azokat a tételeit, a melyek semmi pozitív szabályozást nem proklamálva, pusztán a jogváltoztatás szabadságát, tehát a jogfejlődést kodifikálják. Ez a jogideál soha el nem avulhat, hanem ama kép szerint, a melyet magunknak mai tudásunkkal a világegyetemről alkotnunk kell, örökké egyaránt helyesnek és igaznak kell maradnia.

A legújabb idők tudománya szerint nem képzelhetünk magunknak olyan társadalmi szervezetet, a mely nem volna alávétve újabb fejlődésnek. Megfigyelhetjük a fejlődés valószínű irányát és e fejlődés véglete elérendő ideálképen lebeghet szemünk előtt, de nem képzelhetjük el azt, hogy ennek az ideálnak magaslatáról ne nyílják újabb kilátás ismét távolabb és magasabb ideálokra.

Ennek a felfogásnak irányában halad a társadalom tényleges fejlődése. Az állam beavatkozása egyre nagyobb körre terjed, de az emberek szabadsága ennek a mindenkori beavatkozásnak megváltoztatására is egyre nagyobb lesz. Növekvő állami szabályozás, növekvő politikai szabadsággal karöltve: ez a fejlődés iránya, — mindenre kiterjedő állami szabályozás és tökéletes szabadság ennek a szabályozásnak megállapítására vagy megváltoztatására: ez a fejlődés ideálja.